



Baltijas Sociālo Zinātņu institūts

**CITTAUTIEŠU JAUNIEŠU INTEGRĀCIJA
LATVIJAS SABIEDRĪBĀ
IZGLĪTĪBAS REFORMAS KONTEKSTĀ**

RĪGA 2004

Pētījums ir tapis ar Sabiedrības integrācijas fonda (SIF) un Eiropas Savienības (ES) finansiālu atbalstu (PHARE LE01.01.01./2-7/26). Pētījumā sniegtie viedokļi nav oficiālā SIF un ES nostāja.



S A B I E D R Ī B A S I N T E G R Ā C I J A S F O N D S



Baltijas Sociālo Zinātņu institūts

Zinātniskā redaktore Brigita Zepa

Autori:

Evija Kļave (Ievads, Secinājumi, 1. , 1.1., 1.3. sadaļas)

Liene Jeruma (1.2. sadaļa)

Jolanta Krišāne (2. sadaļa, zīmējumu noformējums)

Vāka noformējums Mārtiņš Seleckis

Maketētājs Mārtiņš Seleckis

© Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2004

Elizabetes iela 65 - 16, Rīga LV-1050, Latvija

Tālr.: 371 7217553

Fakss: 371 7217560

www.bszi.lv

SATURS

IEVADS	4
IEGŪTO REZULTĀTU IZVĒRTĒJUMS UN SECINĀJUMI	9
1. FOKUSA GRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI	14
DATU ANALĪZES METODES	14
1.1. SKOLĒNI	20
ATTIEKSME PRET VALSTI	20
IZGLĪTĪBAS REFORMA	24
LATVIEŠU VALODA	32
ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS	34
1.2. VECĀKI	39
ATTIEKSME PRET VALSTI	39
IZGLĪTĪBAS REFORMA	45
LATVIEŠU VALODA	49
ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS	52
1.3. SKOLOTĀJI	56
ATTIEKSME PRET VALSTI	56
IZGLĪTĪBAS REFORMA	59
LATVIEŠU VALODA	70
ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS	72
2. SKOLĒNU, VECĀKU UN SKOLOTĀJU APTAUJU REZULTĀTI	75
MĒRĶA GRUPU SOCIĀLI DEMOGRĀFISKAIS APRAKSTS	76
VALSTISKĀ IDENTITĀTE	76
POLITISKĀ LĪDZDALĪBA	77
POLITISKĀ SOCIALIZĀCIJA	78
IZGLĪTĪBAS REFORMA	78
LATVIEŠU VALODA	79
ETNISKIE TĪKLI	80
ETNISKĀS ATTIECĪBAS	81
ZĪMĒJUMI	86
IZMANTOTIE AVOTI	103

IEVADS

Pētījuma galvenie mērķi ir, pirmkārt, izpētīt, kā mazākumtautību izglītības reformas kontekstā veidojas skolēnu politiskie uzskati un nostādnes, attieksme pret valsti, tās īstenoto politiku, piederības sajūta valstij, etniskās attiecības, integrācija Latvijas sabiedrībā.

Otrkārt, noteikt cittautiešu skolēnu vecāku un skolotāju kā galveno jauniešu socializācijas aģentu lomu politisko uzskatu veidošanās procesā, veicot vecāku un pedagogu sociāli politisko nostādņu izpēti.

Treškārt, balstoties uz pētījuma rezultātiem, sniegt padziļinātu izpratni par to, kādi faktori sekmē cittautiešu skolu jaunatnes integrāciju Latvijas sabiedrībā un kādi, gluži pretēji, varētu veicināt politisko neapmierinātību un konfliktu padziļināšanos.

▪ *Pētījuma teorētiskais pamatojums*

Pētījumā minoritāšu jauniešu integrācija ir aplūkota un analizēta kompleksi, izdalot trīs integrācijas dimensijas: nostādņu, strukturālā un funkcionālā integrācija (Karklins, 2000). Balstoties uz šiem integrācijas aspektiem, ir izstrādāti pētījumā izmantotie indikatori.

(1) Strukturālā integrācija. Tās izpētē ir izmantotas jaunāko politiskās līdzdalības teoriju atziņas, saskaņā ar kurām arvien samazinās tradicionālo politisko organizāciju loma, bet pieaug jauna veida sociālās aktivitātes, kurām raksturīgas, pirmkārt, tādas politiskās līdzdalības formas kā demonstrācijas, nesankcionēti streiki (Dalton, 1996), otrkārt, līdzdalības pieaugums jaunajās sociālajās kustībās, kuru uzmanības centrā ir grupu interešu pārstāvēšana, cilvēktiesību aizsardzība.

Pētījuma ietvaros šis strukturālās integrācijas aspekts aktualizējās līdz ar valstī notiekošajiem sociāli politiskajiem notikumiem izglītības reformas kontekstā. Tāpēc gan pētījuma kvalitatīvajā, gan kvantitatīvajā posmā tika iekļauti jautājumi par šiem notikumiem, tādējādi ievērojami padziļinot strukturālās integrācijas motivācijas izpēti.

Strukturālās integrācijas izpētē ir izmantota arī sociālo tīklu teorija, analizējot etnisko kontaktu biežumu un raksturu. Viens no aspektiem, kam pievēršas sociālo tīklu teorija ir sociālo tīklu struktūras, pētot tīklā iesaistīto indivīdu mijiedarbības saišu stiprumu, kuru var noteikt pēc vairākiem parametriem – gan objektīviem (saskarsmes biežums), gan subjektīviem (emocionālais faktors). Sociālo tīklu struktūras analīze ļauj noteikt tīkla ietekmi uz indivīda attieksmēm, kas šī pētījuma ietvaros ir jauniešu sociāli politiskās nostādnes (Davern, 1996).

Jauniešu strukturālās integrācijas izpētē galvenā uzmanība tiek pievērsta skolēnu etniskajiem kontaktiem – to biežumam un saturam. Šāda pieeja ļauj noteikt, cik lielā mērā jaunieši ir strukturāli integrējušies sabiedrībā kopumā, gan arī iegūt zināšanas par to, kāda ietekme ir indivīda sociālā tīkla etniskajai homogenitātei vai heterogenitātei uz indivīda sociāli politiskajām attieksmēm.

(2) Funkcionālā integrācija. Šī integrācijas dimensija attiecas uz spēju veidot saskarsmi ar citiem. Ņemot vērā pētījuma mērķus un mērķa grupas, tā ietvaros funkcionālā integrācija tiek definēta kā spēja pārvaldīt latviešu valodu. Lai indivīds spētu sekmīgi darboties valsts publiskajā telpā, viņam ir jāzina valsts valoda, turklāt arī politiskais diskurss parasti tiek pausts valodā (Karklins, 2000). Pētījumā

funkcionālās integrācijas analīzē ir pievērsta uzmanība attieksmei pret latviešu valodu, nosakot tās apguves un lietošanas paradumus un pieredzi. Šo jautājumu izpētē, pirmkārt, lietderīgi ir izmantot K. Beikera izstrādātās otrās valodas apguves motivācijas teoriju (Baker, 1992). Iemeslus, kāpēc tiek apgūta otrā valoda, autors dala divās grupās: integratīvā un instrumentālā motivācija.

(a) Instrumentālā jeb noderības motivācija, kad valodas apguve notiek sev vajadzīgiem, nepieciešamiem mērķiem. Šo motivāciju veido utilitāri mērķi - lai nezaudētu darbu, lai paplašinātu savas iespējas darba tirgū, lai nokārtotu latviešu valodas atestāciju, lai iegūtu Latvijas pilsonību utml.

(b) Integratīvā motivācija atklāj indivīda vēlēšanos identificēties ar citu lingvistisku grupu, veidot ciešas attiecības ar šīs grupas locekļiem (Beikers, 2002: 38).

Instrumentālā motivācija tiek vērtēta kā īslaicīgāka un vājāka nekā integratīvā valodas apguves motivācija, kad valodas mācīšanās un lietošanas mērķis ir identificēties ar citu valodas kopienu. Instrumentālā valodas apguves un lietošanas motivācija ir vērsta uz indivīdu un sekmē sociolingvistisko fragmentāciju sabiedrībā. Savukārt integratīvā ir vērsta uz grupas vienotību, solidaritāti, saliedētību, attīstot kolektīvo identitāti un apziņu.

Otrkārt, funkcionālās integrācijas izpētē ir izmantota 'valodu konflikta' teorija. Šī koncepta skaidrojumi vispirmām kārtām meklējami sociolingvistikas klasiķu darbos, turklāt pēdējās desmitgadēs interese par valodu kopienas kontaktiem un valodu konfliktiem šajās kopienās ir aktivizējusies. Viens no mūsdienu autoriem, kura teorētisko koncepciju iespējams izmantot valodu konflikta skaidrošanā ir P.H. Nelde. Viņš norāda, ka valodas, kuru starpā pastāv kontakti, neizbēgami rada pamatu konfliktam šajās valodās runājošo starpā (Nelde, 1986). Izejot no šī Neldes atzinuma, iespējams izvirzīt pieņēmumu, ka valodas konflikti var rezultēties valodas kopienas konfliktos, kuri var izpausties kā politiski konflikti. Šādu konfliktu pamatā ir apstākļi, ka sabiedrībā dominējošā valodas grupa kontrolē administratīvo, politisko un ekonomisko dzīvi. Subordinētā valodas grupa šādos apstākļos ir spiesta vai nu atteikties no saviem sociālajiem mērķiem, asimilēties vai pretoties. Arvien biežāk subordinētās valodas grupas, kuras ir pietiekoši lielas un spēcīgas un kurām līdzās vienotai valodai ir arī vienota kultūra izvēlas politisko pretestību, kas ir viena no politiskā valodas konflikta izpausmes formām. Šāda veida konflikti ir īpaši raksturīgi tajās sabiedrībās, kurās dominējošā grupa par pārējās sabiedrības daļas integrācijas pamatu izvirza savu valodu (Nelde, 1998).

Balstoties uz Beikera un Neldes pētījumiem, tika izstrādāti indikatori minoritāšu jauniešu attieksmju un uzvedības modeļu izpētē attiecībā pret valodu lietojumu, atklājot un analizējot gan iespējamās valodu konflikta iezīmes un izpausmes, gan jauniešu motivāciju valsts valodas apgūvē. Valodas apguves pieredze un rezultāts veido indivīda attieksmi pret valodu, kas savukārt ir viens no jauniešu integrācijas pakāpi raksturojošajiem rādītājiem.

(3) Nostādņu integrācija. Šo integrācijas dimensiju var raksturot kā piederības pakāpi kādai etniskai grupai vai kopienai, kas ietekmē indivīda attieksmju veidošanos un uzvedību. Nostādņu integrācija paredz arī kopīgu grupas pilsonisko vērtību sistēmu (Karklins, 2000). Šajā pētījumā tās analīze balstās uz 'nostādņu hierarhijas' un 'nostādņu struktūras' izpēti, pamatojoties uz K. Janga (Young, 1977) un P.A. Sabatjē (Sabatier, 1993) atziņām.

Jangs pievēršas jautājumam par to, kā veidojas sociālā uztvere, priekšstati, darbības modeļi. Autors uzskata, ka attieksmes ir hierarhiski sakārtotas. Hierarhijas

virsoņi ir indivīda vispārējie sociālās realitātes uztveres principi, tad seko attieksmes, ar kuru palīdzību tā tiek sakārtota, visbeidzot – viedokļi, kas veidojas ikdienas saskarsmē ar sociālo realitāti.

Līdzīgas atziņas par politisko attieksmju struktūru pauž arī Sabatjē, saskaņā ar kuru indivīda politiskās attieksmes veido viņa viedokļi par atsevišķiem noteiktas politikas soļiem. Savukārt viedokļu pamatā ir priekšstati, informācija, vērtības, normas, rīcības modeļu paraugi.

Nosakot mērķa grupu viedokļus un interpretācijas par valsts īstenoto etnopolitiku, īpaši izglītības un valodas politikas jomā, kā arī izzinot mērķa grupu rīcības modeļus, ko paredz strukturālās un funkcionālās integrācijas dimensiju izpēte, ir iespējams plašākā mērogā iegūt padziļinātas zināšanas par tendenci, kas norāda, vai sociāli politiskās attieksmes veicina minoritāšu integrāciju Latvijas sabiedrībā, vai otrādi - sekmē spriedzes veidošanos un minoritāšu tieksmi uz norobežošanu.

▪ *Zmantotā metodoloģija un mērķa grupas*

Balstoties uz pētījuma teorētisko pamatojumu, tika izstrādāta pētījuma informācijas iegūšanas metodoloģija.

Pētījumā noteiktās mērķa grupas ir nozīmīgākās mazākumtautību izglītības politikas ieinteresētās puses, kuru iekļaušana pētījumā nepieciešama, lai sasniegtu tā teorētiskos un praktiskos mērķus.

Pētījuma mērķa grupas:

- (1) mazākumtautību 9.-12. klašu skolēni;
- (2) mazākumtautību skolēnu vecāki;
- (3) mazākumtautību skolu skolotāji.

Pētījuma mērķu un uzdevumu īstenošanai ir izmantotas kvalitatīvās un kvantitatīvās pētījumu metodes. Pētījums sastāvēja no diviem posmiem:

1. posms: Kvalitatīvais pētījums - fokusa grupu diskusijas ar cittautiešu skolēniem, viņu vecākiem un skolotājiem. Kopumā tika veiktas 9 fokusa grupu diskusijas Rīgā un Daugavpilī.

Fokusa grupu diskusiju rezultāti ļāva, pirmkārt, precīzāk (respondentiem saprotamos un viegli uztveramos vārdos) formulēt jautājumus, otrkārt, tie kalpoja par pamatu kvantitatīvā pētījuma hipotēžu izvirzīšanai.

2. posms. Kvantitatīvais pētījums – cittautiešu 9.–12. klašu skolēnu, vecāku un skolotāju aptaujas. Mazākumtautību skolu skolēnu, skolotāju un vecāku aptaujas tika veiktas, izmantojot dažādas aptauju metodes. Skolotāju aptaujā tika izmantotas tiešās intervijas skolās, skolēni tika anketēti skolās (klasēs), bet vecāku aptauja tika īstenota, aptaujājot skolēniem dodot anketas un vēstules līdzī uz mājām (paš aizpildāmās anketas).

Aptauja notika 50 mazākumtautību vidusskolās visā Latvijā. Skolas tika izvēlētas, izmantojot daudzpakāpju stratificētās nejaušās izlases metodi.

Fokusa grupu diskusiju rezultāti ir apkopotī un analizēti atbilstoši pētījuma mērķa grupām – skolēni, vecāki, skolotāji. Savukārt aptauju rezultāti ir izklāstīti un analizēti atbilstoši pētījumā izvirzītājām tēmām, vienlaikus salīdzinot iegūtos datus visās trijās mērķa grupās.

▪ *Sociāli politiskā konteksta raksturojums*

Viens no būtiskiem faktoriem, kas ietekmē socioloģisko pētījumu datus un rezultātus, ir sociāli politiskais konteksts - aktuālie notikumi valsts un sabiedrības dzīvē laikā, kad tiek veikts pētījuma lauka darbs un iegūto rezultātu interpretācija. Īpaši tas attiecas uz sociāli politiskiem socioloģiskajiem pētījumiem.

Šajā pētījumā gan kvalitatīvā, gan kvantitatīvā pētījuma posmu lauka darba laiks (fokusa grupu diskusijas: 2004. gada 17. – 25. februāris; aptaujas: 2004. gada 6. aprīlis – 14. maijs) sakrīt ar virkni sociāli politisku notikumu valstī saistībā ar izglītības reformu. Tika pieņemti nozīmīgi politiski lēmumi – grozījumi Izglītības likumā. Saistībā ar šiem lēmumiem Rīgā un citās Latvijas pilsētās notika vairākas mazākumtautību skolēnu un vecāku protesta akcijas, kas bija vērstas pret izmaiņām mazākumtautību izglītības sistēmā, kas paredz valodas lietojuma izmaiņas vidusskolā, sākot no 2004. gada 1. septembra. Šie notikumi ir vērtējami kā konteksts, kas ietekmē pētījuma dalībnieku sociāli politiskās attieksmes, to argumentāciju un kas ir jāņem vērā, veicot iegūto datu interpretāciju un analīzi.

Ņemot vērā šo procesu ietekmi uz pētījumā iegūtajiem datiem un to interpretāciju, ir nepieciešams sniegt īsu lielāko šajā laikā organizēto protesta akciju hronoloģisku apskatu.

22. janvārī Rīgā notika pikets pie Saeimas ēkas “Rokas nost no krievu skolām!” Šajā dienā bija paredzēts pieņemt valdības 2003. gada maijā ierosinātos grozījumus Izglītības likumā, lai nostiprinātu samēru starp mācībvalodu lietojuma apjomu 60% latviešu un 40% dzimtajā valodā mazākumtautību vidusskolās. Taču rezultātā otrajā lasījumā likumprojekts tika pieņemts jaunā redakcijā, paredzot mācības latviešu valodā mazākumtautību vidusskolās, izņemot ar etnisko identitāti un kultūru saistītos mācību priekšmetos.

23. janvārī Rīgā notika protesta mītiņš pret jauno likuma redakciju un izglītības reformu pie Izglītības un zinātnes ministrijas ēkas.

Saeimas valdošās koalīcijas deputāti atteicās no ierobežojumiem izglītībā un trešajam lasījumam tika sagatavots priekšlikums mazākumtautību vidusskolās noteikt mācības atbilstoši iepriekšējām principam – 60% latviešu, 40% dzimtajā valodā. Turklāt dzimtajā valodā apgūstamo mācību priekšmetu izvēle ir skolas ziņā.

29. janvārī mazākumtautību skolēnu protesta akcija Ventspilī.

5. februārī likumprojekta pieņemšana trešajā lasījumā. Šajā dienā tika organizēti masu protesta mītiņi pie Saeimas ēkas un Valsts prezidentes pils.

11. februārī Rīgā streiks - mītiņš pie Valsts prezidentes pils. Līdz 12. februārim Valsts prezidente varēja atgriezt pieņemto Izglītības likumu Saeimā atkārtotai izskatīšanai.

13. februārī Valsts prezidente izsludināja pieņemtos grozījumus Izglītības likumā. Šādu valsts pirmās amatpersonas lēmumu krievu skolu aizsardzības štābs komentē kā pierādījumu tam, ka Valsts prezidente nav visu Latvijas iedzīvotāju prezidente.

27. februārī stājās spēkā pieņemtie grozījumi Izglītības likumā. Rīgā Basteja kalnā tiek organizēta akcija “Siena”, lai aizstāvētu videoklipa “Melnais Kārlis” (videoklips ir veidots uz grupas “Pink Floyd” dziesmas “Another Brick in The Wall” (“Vēl viens ķieģelis sienā”) bāzes un vērsas pret izglītības reformu Latvijā) veidotājus un dalībniekus.

6. martā notika Vislatvijas krievu skolu aizstāvju kongress. Tā dalībnieki izvirza trīs galvenās prasības. Pirmkārt, atjaunot izglītību krievu valodā, otrkārt, LR pilsonības piešķiršanu visām personām, kurām ir “LR nepilsoņa” statuss, treškārt, oficiālās valodas statusa piešķiršanu krievu valodai.

15. aprīlī Rīgā Esplanādē pie J. Raiņa pieminekļa streiks pret izglītības reformu. Akcijas galvenais mērķis nodot Izglītības un zinātnes ministram un ministru prezidentam vēstuli “Mums nav vajadzīga šāda reforma!”

16. aprīlī Rīgā organizēta atklātā stunda krievu valodā pie Kongresu pils.

1. maijā Liepājā nesankcionēta akcija pret mazākumtautību skolu pāreju uz mācībām pārsvarā latviešu valodā. Skolās tika izplatītas skrejlapas ar aicinājumu piedalīties krievu skolu aizsardzības akcijā “Pret izglītības krievu valodā iznīcināšanu”.

1. maijā Rīgā pie Uzvaras pieminekļa notika manifestācija “Par krievu skolām vienotā Eiropā”.

Šie notikumi ir vērtējami kā konteksts, kas ietekmē pētījuma dalībnieku sociāli politiskās attieksmes un to argumentāciju un kas ir jāņem vērā, veicot iegūto datu interpretāciju un analīzi.

IEGŪTO REZULTĀTU IZVĒRTĒJUMS UN SECINĀJUMI

Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā tika pētīta trīs dimensijās – nostādņu, strukturālā un funkcionālā integrācija (Karklins, 2000). Pētījuma galvenie secinājumi ir veidoti, balstoties uz pētījuma kvalitatīvo datu (fokusa grupu diskusiju) un kvantitatīvo datu (mazākumtautību skolēnu, viņu vecāku un skolotāju aptauju) rezultātiem. Secinājumi ir strukturēti atbilstoši integrācijas dimensiju izpētes ietvaros izdalītajām tēmām.

NOSTĀDŅU INTEGRĀCIJA

▪ *Valstiskā identitāte*

Pielietojot kritiskā diskursa analīzes principus kvalitatīvo datu analīzē, atklājās nozīmīga atziņa – attieksmēs pret valsti skolēniem ir nozīmīga pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla diskursīvā stratēģija (Van Dijk, 2000), kas veidojas valstiskās identitātes konstruēšanā pretnostatot Latviju citām valstīm. Šādā griezumā jaunieši izjūt solidaritāti (tātad kopību un piederību) ar Latvijas iedzīvotājiem un valsti.

Fokusa grupu diskusiju rezultāti liecina, ka galvenais elements, kas veido skolēnu piederību valstij, ir biogrāfiskā valstiskā identitāte – Latviju viņi uztver un izjūt kā savu dzimteni, vietu, kur ir izveidojušies nozīmīgi sociālie tīkli (ģimene, draugi). Jaunieši viedokļi par Latviju kā kopumā etnocentrisku (*“Latvijas valsts ne tikai neieklausās citās sabiedrības daļās [krievvalodīgajos], tā ir veidota pēc savas būtības tā, ka viņai nekādā gadījumā nav jāieklausās”*) un divkopienu valsti, liecina, ka caur saviem sociālajiem tīkliem viņi jūtas piederīgi galvenokārt savai etniskajai un sociolingvistiskajai kopienai, vienlaikus būdami atsvešināti no politiskās varas, kas attieksmju un diskursa līmenī nozīmē atsvešināšanos no valsts un latviešu valodā runājošās kopienas. Par to liecina arī skolēnu norādes par etnopolitisko lēmumu lomu sabiedrības horizontālajā dezintegrācijā. Visi šie faktori negatīvi ietekmē jauniešu integrāciju Latvijas sabiedrībā, lojalitāti pret valsti, valstisko identitāti.

Salīdzinot skolotāju, vecāku un skolēnu raksturojumus par cittautiešu jauniešu attieksmi pret valsti, var secināt, ka mērķa grupu vērtējumi un argumenti nav pretrunīgi. Tajā pašā laikā pastāv saturiskas atšķirības viedokļu pamatojumos. Skolotāji un vecāki vairo valsts varu un vairāk uzsver iedzīvotāju sociālās un ekonomiskās drošības zemo līmeni, kas negatīvi atsaucas uz skolēnu valstisko apziņu un identitāti. Arī skolēnu argumentos centrālo vietu ieņem tādi vārdi kā “valsts”, “politīki”, taču viņi vairāk akcentē sabiedrības vertikālo (starp sabiedrību un valsti) un horizontālo šķelšanos (sabiedrības grupu starpā) kā galvenos faktoros, kas veido viņu kritiskās attieksmes.

▪ *Izglītības reforma*

Analizējot mērķa grupu attieksmes pret izglītības reformu, ir jānošķir attieksmes pret bilingvālo izglītību un mazākumtautību vidusskolu pāreju uz mācībām 60% latviešu valodā, 40% dzimtajā valodā. Datu analīze liecina, ka pret bilingvālo izglītību gan skolēniem, gan skolotājiem ir pozitīva attieksme, saskatot tajā kompromisa variantu mazākumtautību izglītības reformas īstenošanā. Savukārt dominējošās attieksmes pret pāreju uz mācībām pamatā latviešu valodā ir negatīvas (secinājums balstīts uz fokusa grupu diskusijām).

Izglītības reformas īstenošanas pēdējā posmā ir saasinājušās mērķa grupu negatīvās attieksmes pret to, īpaši skolēnu vidū. Ja 2002. gada BSZI pētījumā

“Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze” pāreju uz mācībām vidusskolā pārsvarā latviešu valodā no 2004. gada atbalstīja 40% skolēnu, 42% skolotāju un 42% vecāku, tad šī pētījuma dati liecina, ka pāreju uz 60% mācībām latviešu valodā un 40% - dzimtajā valodā, atbalsta 15% skolēnu, 13% vecāku un 30% skolotāju. Šo datu interpretācijā ir ļoti svarīgi ņemt vērā pētījuma sociāli politisko kontekstu. Laikā, kad tika veikts pētījums valstī norisinājās nozīmīgi sociālpolitiski notikumi saistībā ar izglītības reformu - tika pieņemti grozījumi Izglītības likumā, kas izraisīja plašu rezonansi publiskajā telpā gan diskusiju, gan dažādu protesta akciju formā. Šādā kontekstā jānorāda, ka tikai 10% skolēnu, kas nepiedalījās protesta akcijās, atbalsta reformas nepieciešamību.

Kvalitatīvo datu analīzē izmantotā diskursa analīze atklāj, ka kritiskās attieksmes skolēni pamato ar privātajā (ģimene) un publiskajā telpā (plašsaziņas līdzekļi, skola) izplatītām argumentācijas shēmām, atražojot jau formulētus viedokļus un to pamatojumus. Raksturīgi, ka skolēni analīzē un atklāj nevis savu tiešo pieredzi un tajā balstītās attieksmes, bet, izmantojot pārceļšanas taktiku, runā par ‘citiem’, kas reformas rezultātā zaudē dzimto krievu valodu, kultūru, konkurētspēju augstākās izglītības sektorā un darba tirgū. Tādējādi jaunieši, no vienas puses, apliecina solidaritāti ar savas valodas kopienas locekļiem, no otras puses, tas ir veids, kā viņi atgriežas savas negatīvās attieksmes, pārceļot atbildību uz ‘citiem’.

Grupu diskusijās skolēni pauž pārliecību, ka reformas kontekstā ir saasinājušās starptautiskās attiecības sabiedrībā, tā sekmējot etnisko šķelšanos valstī. Šīs nostājas pamatā ir cittautiešu vidū izplatītā atziņa, ka izglītības politikas veidotāji ir latviešu kopienas locekļi. Līdz ar to vēršanās pret politisko eliti, tās pieņemtajiem lēmumiem netieši izpaužas kā nepatika pret latviešu valodā runājošo kopienu. Šo atziņu, kas izriet no kvalitatīvo datu analīzes, apstiprina arī aptauju dati. Skolēnu grupā rādītājs “pēdējā pusgada laikā manas attiecības ar latviešiem ir pasliktinājušās” ir visaugstākais (20%), salīdzinot ar vecākiem (8%) un skolotājiem (4%). Diskursa analīzes pielietojuma rezultātā ir redzams, ka priekšstatu līmenī negatīvās etniskās attiecības rezultējas konfliktos. Diskursa līmenī tas tiek identificēts kā etniskais konflikts, taču pēc būtības tas ir etnopolitiskais konflikts, jo tā pamatā ir vairāki politiskās, nevis vienīgi etniskās intereses.

▪ *Latviešu valoda*

Gan pētījuma kvalitatīvo, gan kvantitatīvo datu analīze liecina, ka izglītības reformas īstenošanas kontekstā ir mainījusies skolēnu attieksme pret latviešu valodu. Neraugoties uz to, ka kopumā tā ir pozitīva, un jauniešu nostāja atbilst valsts integrācijas diskursam par latviešu valodas zināšanu nepieciešamību, skolēnu viedokļos aktīvas ir arī opozīcijas diskursam raksturīgās argumentācijas shēmas, ar kuru palīdzību skolēni pamato savas negatīvās nostādnas par latviešu valodu un tās lietojumu. Skolēni atsaucas uz vājo latviešu valodas apguves nodrošinājumu un valodas politikas īstenošanas veidu, kas jauniešu vērtējumā atbilst “uzspiestai prasībai”. Jauniešu komentāri liecina, ka negatīvās attieksmes pret politikas veidotājiem transformējas kritiskā nostājā pret latviešu valodu.

Attieksmju pret latviešu valodu analīzē ir jānošķir skolēnu attieksme pret latviešu valodu kā valsts valodu, kurā runā sabiedrības lielākā daļa, un pret latviešu valodu kā mācību valodu. Balstoties uz grupu diskusiju rezultātiem, ir pamats secinājumam, ka cittautiešu jauniešu pozitīvās attieksmes ir vērstas pret latviešu valodu kā valsts valodu, savukārt negatīvās attieksmes ir attiecināmas uz latviešu valodu kā mācību valodu. No šīs atziņas izriet secinājums, ka izglītības reforma

būtiski ietekmē skolēnu attieksmi pret valodu, turklāt jāsaka, ka tā ir kļuvusi negatīvāka (skolotāju un vecāku fokusa grupu diskusijas).

STRUKTURĀLĀ INTEGRĀCIJA

Cittautiešu jauniešu strukturālās integrācijas izpēte balstījās uz diviem galvenajiem aspektiem – politisko līdzdalību un etniskajiem tīkliem.

▪ *Politiskā līdzdalība*

Skolēnu aptaujas rezultāti liecina, ka pēdējā pusgada laikā (aptuveni kopš 2004. gada janvāra) izglītības reformas sakarā izveidojusies situācija būtiski ietekmējusi mazākumtautību skolu jauniešu politisko līdzdalību, īpaši tas attiecas uz Latvijas lielākajās pilsētās dzīvojošajiem skolēniem. Puse no visiem aptaujātajiem skolēniem ir piedalījies kādā no protesta akcijām pret izglītības reformu, vairāk kā puse no tiem, kas nepiedalījās, pauž nožēlu, ka viņiem nav bijusi iespēja to darīt.

Skolēnu argumentu – gan par, gan pret protesta akcijām – izpēte (fokusa grupu diskusijas) skaidri iezīmē viņu kā skolēnu pretnostatījumu politisko lēmumu pieņēmējiem, tādējādi norobežojot sevi ('mēs') no politiskās elites ('viņi'). Plašākā mērā diskursa analīzes rezultātā ir pamatoti runāt par plaisas palielināšanos starp krievvalodīgo kopienu un valsti kā politisko eliti izglītības reformas kontekstā, kas raksturo vertikālo dezintegrāciju. Uzmanību piesaista veids, kā skolēni runā par protesta akcijām. Jauniešiem ir raksturīgi lietot t.s. "kara terminoloģiju", proti, viņu izteikumos ir vērojams aktīvs tādu ārdū kā 'cīņa', 'ieroči', 'pašaizsardzība', 'spēks' u.c. lietojums. Šāds izteiksmes veids norāda ne tikai uz distancēšanos no politiskās varas, bet arī uz attiecību saasināšanos ar latviešu valodā runājošo kopienu.

▪ *Etniskās attiecības*

Lai izprastu cittautiešu jauniešu etniskās attiecības, svarīgi ir ņemt vērā gan kvalitatīvo, gan kvantitatīvo datu analīzes procesā gūtās atziņas. Visu mērķa grupu diskusiju dalībnieki savos izteikumos sadala sabiedrību 'latviešos' ('viņi' grupā) un 'krievos' ('mēs' grupā). Veids, kā respondenti, īpaši skolēni un vecāki, runā par šīm grupām norāda uz sabiedrības polarizāciju. Kvalitatīvo datu analīze liecina, ka katrai no šīm grupām ir savs etnopolitiskais diskurss.

Skolēnu etniskās saskarsmes vērtējums liecina par divu galveno attiecību tipu eksistenci – draudzīgas un konfliktējošas attiecības. No vienas puses, jauniešu vidū pastāv attieksmes, kas raksturo etnisko norobežošanos: neiecietība, nepatika pret latviešiem kā ārējo grupu, svešajiem. Šis attiecību tips skaidri iezīmē dalījumu 'mēs' (krievi)/ 'viņi' (latvieši). Svarīgi norādīt, ka, raksturojot konfliktējošās attiecības ar latviešiem, skolēni runā vispārīgi, atsaucoties uz 'citu' pieredzi, nevis personīgo.

No otras puses, skolēnu aptaujas rezultāti rāda, ka 82% skolēnu uzskata, ka viņiem ir draudzīgas attiecības ar latviešiem. Kaut arī šis rādītājs ir tik augsts, lai izprastu situāciju, jāņem vērā arī grupu diskusijās gūtās atziņas. Pirmkārt, lai varētu secināt par sekmīgu strukturālo integrāciju, ir nepieciešamas zināšanas par mijiedarbības saišu stiprumu, kuru nosaka saskarsmes biežums un sociālo attiecību veids (Granovetter, 1974, 1995). Gan kvalitatīvie, gan kvantitatīvie dati liecina, ka mijiedarbības saites ar latviešiem pastāv, bet tās ir vājas, jo pamatā tie latvieši, kas ir skolēnu etniskajos tīklos, ir draugi (saskarsmes biežuma rādītājs ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka tie nav tuvi draugi) vai paziņas, nevis ģimenes locekļi, tuvi radnieki vai draugi. Arī saskarsmes biežums latviešu valodā (27% aptaujāto skolēnu latviešu

valodu ārpus skolas lieto gandrīz katru dienu) liecina par vājām vai vidēji stiprām mijiedarbības saitēm, taču mijiedarbības saišu stiprums būtiski ietekmē indivīda etnopolitiskās attieksmes kopumā. Diskusiju analīze liecina, ka to jauniešu, kuriem ir stipras mijiedarbības saites ar latviešiem (ģimenes locekļi, tuvi draugi), etnopolitiskās attieksmes ir pozitīvākās, nekā tiem skolēniem, kuriem ir vājas mijiedarbības saites ar latviešiem.

Skolēnu etnisko attiecību vērtējuma analīzes rezultātā iespējams izvirzīt secinājumu par latviešu un krievu valodā runājošo kopienu nošķirtības un savstarpējas izolēšanās tendences attīstību, īpaši neformālajā privātajā telpā. Fokusa grupu diskusijās iegūtie dati ļauj analizēt un izdarīt secinājumus, kas ir negatīvo etnisko attiecību pamatā. Viens no visnozīmīgākajiem cēloņiem pētījumā iekļauto mērķa grupu skatījumā ir politiskie lēmumi pilsonības, valodas un izglītības jomās, kas attiecas uz mazākumtautību pārstāvjiem. Cittautiešu skolēni, vecāki un arī skolotāji atzīst, ka šie lēmumi ir būtisks sabiedrības dezintegrācijas cēlonis, kas negatīvi ietekmē starpterniskās attiecības individuālajā un sabiedrības līmenī, turklāt gan vertikālajā, gan horizontālajā dimensijā. Tā kā politisko lēmumu pieņēmēji ir politiķi, tad tipiski ir norādīt, ka sabiedrības etniskajā dezintegrācijā ir vainojami politiķi.

Politiskās līdzdalības un etnisko attiecību vērtējuma analīze ļauj izdalīt divus nozīmīgus secinājumus. Pirmkārt, strukturālā integrācija izpaužas protesta formā, kas sasaucas ar politiskās līdzdalības teoriju jaunākajām atziņām par arvien pieaugošo līdzdalību jaunajās sociālajās kustībās, kuru mērķis ir dažādu sabiedrības grupu interešu pārstāvēšana un aizsardzība (Dalton, 1996). Otrkārt, balstoties uz sociālā tīkla teorijas konceptiem (Granovetter, 1974, 1995; Davern, 1997; Wasserman&Faust, 1999), veiktā etnisko tīklu analīze liecina par drīzāk vāju strukturālo integrāciju, taču vienlaikus tā atklāj, ka skolēnu etniskie tīkli ir heterogēni, un jaunieši ir atvērti starpterniskajai komunikācijai, kas iezīmē pozitīvas tendences strukturālās integrācijas procesā.

FUNKCIONĀLĀ INTEGRĀCIJA

Cittautiešu skolēnu funkcionālā integrācija tika noteikta, analizējot skolēnu latviešu valodas zināšanas un lietošanas paradumus. Kvantitatīvo aptauju rezultāti rāda, ka tikai nepilna desmitā daļa skolēnu negatīvi vērtē savas latviešu valodas zināšanas. Arī grupu diskusijās dominējošā nostāja skolēnu vidū ir tāda, ka viņiem nav problēmu ar latviešu valodas zināšanām.

Skolēnu vidū dominē instrumentālā latviešu valodas apguves un lietošanas motivācija. Šāds secinājums izriet gan no fokusa grupu diskusijām, gan no skolēnu aptaujas. Divas trešdaļas skolēnu kā galvenos latviešu valodas zināšanu nepieciešamības iemeslus norādījuši piekļuvu tādiem nozīmīgiem resursiem kā izglītība un darbs. Skola un darba vieta veido to sociālo vidi, kurā visas pētījumā iekļautās mērķa grupas visbiežāk lieto latviešu valodu. Savukārt rādītāji, kas raksturo integratīvo motivāciju, ir salīdzinoši zemāki.

Kaut arī skolēnu latviešu valodas lietošanas biežuma rādītāji ir samērā augsti, jāņem vērā, ka valoda tiek lietota galvenokārt skolā. Šo atziņu apstiprina fokusa grupu rezultāti, kas atklāja, ka skolēniem ir vājas sociālās attiecības ar latviešiem, turklāt starpterniskajā saskarsmē valdošā ir krievu valoda.

Diskursa analīzes izmantošanas rezultātā iegūtās atziņas sniedz pamatu secinājumam, ka tāpat kā pret latviešu valodu kā valsts valodu, arī attiecībā uz tās lietošanu ikdienā skolēniem ir svarīgi paust integrācijas diskursam atbilstošas

attieksmes. Uz to norāda skolēnu izmantotās attaisnojuma stratēģijas un šķietamā pieļāvuma argumentācijas shēmas, atbilstoši kurām latviešu uzvedība un attieksmes ir cēlonis, kāpēc krievvalodīgie nerunā latviešu valodā. No vienas puses, skolēni pieļauj, ka 'mēs' grupa rīkojas nepareizi, no otras puses, šai rīcībai ir attaisnojums vai arī tā tiek neadekvāti uztverta un interpretēta. Skolēnu pielietotās argumentācijas shēmas iekļaujas pozitīvā paštēla diskursīvajā stratēģijā.

Līdzās latviešu valodas zināšanu un lietošanas paradumu analīzei, funkcionālās integrācijas dimensijas izpētē tika izmantots arī valodu konflikta koncepts (Nelde, 1986, 1998). Visu mērķa grupu diskusiju rezultāti rāda, ka ir vērojama tendence saasināties valodu konfliktam Latvijā. Šī saasinājuma pamatā ir vairāki apstākļi, taču pētījuma rezultāti ļauj izdalīt divus nozīmīgākos. Viens no tiem ir saistīts ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, tādējādi uzsverot angļu valodas vietu valodu hierarhijā. Otrs apstākļis ir izglītības reforma, kuras kontekstā aktualizējas krievu valodas statuss. Viena no svarīgākajām fokusa grupu diskusiju atziņām šajā sakarā ir tā, ka protests pret izglītības reformu ir veids, kā krievvalodīgās kopienas locekļi iestājas par krievu valodu. Tā kā krievu valoda un tajā funkcionējošā kultūra ir nozīmīgs Latvijas krievvalodīgās kopienas pašidentifikācijas elements (Apine, 2001), tas izskaidro, kāpēc izglītības reformā skolēni un viņu vecāki, ne tik izteikti skolotāji, saskata vēršanos pret krievu valodu un jūtas apdraudēti šajā situācijā. Šajā kontekstā iekļaujas arī augstie kvantitatīvie rādītāji par krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanas atbalstu, īpaši skolēnu un vecāku vidū, kas savu nostāju pamato ar to, ka krievu valodā runā liela daļa Latvijas iedzīvotāju.

Nemot vērā tādus cittautiešu jauniešu funkcionālo integrāciju raksturojošos rādītājus kā instrumentālā valodas apguves un lietošanas motivācija, valodu konflikta iezīmes, jāsecina, ka tā ir vāja. Tajā pašā laikā, skolēnu latviešu valodas zināšanas nodrošina viņiem iespējas sekmīgi darboties valsts publiskajā telpā un saprast valsts valodā pausto politisko diskursu, kas liecina par pozitīvu funkcionālo integrāciju. Taču šeit jāņem vērā Latvijā joprojām pastāvošo informācijas telpu nošķirtība, kas negatīvi ietekmē sabiedrības, t.sk. jauniešu, integrācijas procesu kopumā un ievērojami ietekmē skolēnu politisko socializāciju.

Visu trīs integrācijas dimensiju izpēte ļauj izvirzīt galvenos pētījuma secinājumus. Pirmkārt, etnopolitiskās attieksmes (valodas, izglītības un pilsonības jautājumi) ir savstarpēji ļoti cieši saistītas un viena otru ietekmē.

Otrkārt, pēdējā laikā (kopš 2004. gada) izglītības reformas kontekstā ir mainījušās cittautiešu jauniešu attieksmes visos ar valsts etnopolitiku un integrācijas politiku saistītajos jautājumos – tās ir kļuvušas negatīvākas.

Treškārt, izglītības reformas īstenošanas gaita ir sekmējusi sabiedrības vertikālo un horizontālo sašķeltību, ietekmējot arī cittautiešu jauniešu integrāciju Latvijas sabiedrībā. Vienlaikus ļoti būtiski ir ņemt vērā, ka jauniešu sociālpolitisko diskursu veido gan opozīcijas, gan integrācijas diskursam atbilstošās nostādnes un struktūras, kas savukārt iezīmē pozitīvas integrācijas attīstības iespējas.

Šo secinājumu nostiprina diskusijās paustā jauniešu vēlēšanās, lai Latvijas sabiedrība būtu vienota un integrēta, un pārlicība, ka pašiem ir jāuzņemas atbildība par sabiedrības integrāciju. Šie jaunieši arī citos jautājumos pauž lojālāku attieksmi pret valsti, latviešu valodu, viņiem ir regulāri starpetniskie kontakti, kas pilnībā atbilst atzinumam par nostādņu hierarhiju sociāli politiskajās attieksmēs.

1. FOKUSA GRUPU DISKUSIJU REZULTĀTI

Kopumā tika veiktas 9 fokusa grupu diskusijas visās trijās mērķa grupās – ar mazākumtautību vispārīzglītojošo skolu skolēniem (3), skolēnu vecākiem (3) un skolotājiem (3). Katrā mērķa grupā divas no diskusijām notika Rīgā, bet viena – Daugavpilī. Rīga un Daugavpils tika izvēlētas kā piemērotākās fokusa grupu diskusiju norises vietas, jo tieši Rīgā un Latgalē kopumā koncentrējas ap 80% no visām skolām ar krievu kā pamata mācībvalodu (no 150 krievu skolām 65 atrodas Rīgā, bet 52 – Latgalē).^{*} Diskusijas notika respondentu dzimtajā krievu valodā.

Diskusijas dalībnieku rekrutācija tika veikta, pielietojot nejaušības un kvotu atlases principu. Rezultātā katrā fokusa grupu diskusijā piedalījās skolēni, viņu vecāki un skolotāji no dažādām skolām un visām klašu grupām, kas ievērojami palielina iegūstamo atbilžu daudzveidību un dod iespēju rast dziļāku izpratni pētāmo problēmu laukā.

DATU ANALĪZES METODES

- *Kritiskā diskursa analīze – etnopolitisko diskursu analīzes instruments*

Kvalitatīvo datu analīzē ir izmantoti kritiskā diskursa analīzes (KDA) principi (T.A. Van Dijks, R. Vodaka, N. Ferklafs u.c.). KDA ir viena no teksta un diskursa analīzes pieejām, kuru sākotnēji izmantoja, analizējot sabiedrības, kurās jau ilgstoši veidojušās un diskursa līmenī bijušas leģitimētas dominējošās un subordinētās grupas varas attiecības. Pēdējos gadu desmitos KDA tiek plaši izmantota sociāli politiskajos pētījumos, īpaši pētot tādus jautājumus kā rasisms, diskriminācija un ideoloģija. Tā kā KDA līdzās teorētiskām un akadēmiskām problēmām pievēršas sociālpolitisku problēmu analīzei varas attiecību perspektīvā, tad KDA tiek dēvēta arī par ‘sociālpolitiskā diskursa analīzi’ (Van Dijk, 1993). KDA mērķis ir analizēt redzamās un neredzamās dominantes, diskriminācijas, varas un kontroles strukturālās attiecības, kas izpaužas valodā (Blommaert, Bulcaen, 2000:448). Šīs teorijas pārstāvji atzīst, ka mūsdienās notiekošās ekonomiskās, sociālās un kultūras pārmaiņas izpaužas kā diskursi un procesi ārpus tiem, turklāt šos procesus ietekmē šie paši diskursi. Tāpēc galvenā uzmanība dažādu nevienlīdzības formu izpētē ir vērsta uz diskursa lomu dominantes un varas attiecībās, ar dominanti saprotot elites, institūciju vai grupu īstenoto varu, kas rezultējas sociālajā nevienlīdzībā, t.sk. politiskajā, kultūras, šķiru, etniskajā, rasu un dzimuma nevienlīdzībā.

Viens no galvenajiem KDA ietvaros strādājošajiem pētniekiem N. Ferklafs (Fairclough, 1992), lai aptvertu un analizētu diskursu, izdala trīs tā dimensijas – diskurss kā teksts, diskurss kā diskursīvā prakse un diskurss kā sociālā prakse.

Pirmajā dimensijā – diskurss kā teksts - uzmanība tiek pievērsta pētāmo tekstu lingvistiskajām iezīmēm un struktūrām, analizējot, piemēram, vārdu izvēli, gramatiskās konstrukcijas, stilistiskās iezīmes.

Otrajā dimensijā - diskurss kā diskursīvā prakse - diskurss tiek skatīts kā verbalizēto ideju, attieksmju un uzskatu kopums, kas tiek radīts, izplatīts un patērēts sabiedrībā. Šajā dimensijā tiek pētīti runas akti, to saskaņotība, sakarības un

^{*} Avots: www.izm.gov.lv

intertekstualitāte, proti, kā sabiedrībā pastāvošie diskursi par kādu noteiktu tēmu savstarpēji mijiedarbojas, kas tajos ir kopīgs un atšķirīgs.

Šajā pētījumā intertekstualitāte ir svarīga salīdzinot skolēnu, vecāku un skolotāju etnopolitiskos diskursus par valsti, izglītības reformu, latviešu valodu un etniskajām attiecībām sabiedrībā, tādējādi ļaujot izvērtēt, kāda ir ģimenes un pedagogu loma jauniešu politiskās sociālizācijas procesā, cik lielā mērā viņi nosaka skolēnu attieksmju veidošanos pētāmajos jautājumos.

Trešajā dimensijā – diskurss kā sociālā prakse – uzsvars ir uz ideoloģiskajiem un hegemonijas procesiem, kas raksturo diskursu (Blommaert, Bulcaen, 2000: 448-449). Pētījumā par cittautiešu jauniešu integrāciju Latvijas sabiedrībā kvalitatīvo datu apstrādē diskurss tiek analizēts pamatā kā teksts un kā diskursīvā prakse.

Fokusa grupu diskusiju datu analizē ir uzsvērti sekojoši jautājumi: Kā mazākumtautību skolēni, vecāki un skolotāji runā par savām attieksmēm pret valsti un tās veidoto etnopolitiku? Kā viņi pamato savus argumentus? Kā skolēnu, vecāku un skolotāju diskursi savstarpēji mijiedarbojas – kas tajos ir kopīgs un kas atšķirīgs? Cik lielā mērā un kas liecina par to, ka skolēni atražo vecāku un skolotāju attieksmes? Atbildot uz šiem jautājumiem, tiek meklēta atbilde uz pētījuma centrālo jautājumu – kādas skolēnu sociālpolitiskās attieksmes izglītības reformas kontekstā sekmē sabiedrības integrāciju un kādas gluži otrādi ir iespējamo etnisko konfliktu veicinātājas.

- *Datu analīzes metodoloģijas principi*

KDA perspektīvā strādājošie pētnieki izmanto dažādas pieejas datu analīzes metodoloģijā, taču raksturīgi, ka analīze ir problēmorientēta un vērsta uz lingvistisko izteiksmes līdzekļu ekspertīzi. Šajā pētījumā datu analīzes metodoloģijas principi atbilst R. Vodakas, M. Reizigla un R. De Cilija (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999) izstrādātajai trīs soļu stratēģijai, analizējot nacionālās identitātes diskursu: (1) tematu noteikšana, (2) diskursīvo stratēģiju (arī diskursa struktūru) un (3) lingvistisko līdzekļu izmantošanas izpēte.

(1) Tematu noteikšana.

Vadošo tematu noteikšana, kas atspoguļo runātāju svarīgākos jautājumus un to, par ko diskursā ir runāts (Van Dijk, 2000). Temati atklāj pašu nozīmīgāko diskursa informāciju. To izdalīšanā ir jāņem vērā gan pētnieku uzstādītajos jautājumos ietvertie temati, gan respondentu pašu attīstītie temati. Pēdējiem analīzē ir pievērsta īpaša uzmanība, jo tie atklāj pētnieka neapzinātos, bet pētījuma objektam (mērķa grupām) nozīmīgos tematus, kas veido mērķa grupu (skolēnu, vecāku, skolotāju) diskursus. Tematu un apakštematu izdalīšana ļauj noteikt, kuriem problēmas aspektiem pētāmie objekti pievērš uzmanību un kurus aspektus viņi ignorē, tādējādi pētniekam radot iespēju klasificēt diskursu tematus pēc to nozīmīguma. Tematu formulējums var būt ļoti dažāds pēc savas formas – tie var būt kā atsevišķi vārdi, tā arī veseli teikumi, un tos definē gan pētāmie objekti, gan pētnieki, kas iekļauj tematu formulējumus analīzes teksta struktūrā – saturā, kopsavilkumos, virsrakstos. Savukārt temati ir grupējami plašākās tēmās, ar kuru palīdzību klasificēt teksta daļas un kuras nereti var apzīmēt tikai ar vienu vai diviem vārdiem, piemēram, ‘Valsts’, ‘Valoda’, ‘Diskriminācija’, ‘Etniskās attiecības’. Šajā pētījumā katras mērķa grupas pētījuma rezultātu atskaites struktūra ir veidota, ievērojot gan pētnieka izvirzītos jautājumus (tematus), gan pētījuma dalībnieku attīstītos tematus, grupējot tos trīs tēmās – ‘Attieksme pret valsti’, ‘Izglītības reforma’ un ‘Etniskās attiecības’.

(2) Diskursa struktūras un diskursīvās stratēģijas.

KDA, pētot varas attiecībās esošo sabiedrības grupu diskursus, balstās uz visaptverošo diskursīvo stratēģiju – ‘pozitīvā paštēla’ un ‘negatīvā cita tēla’ atspoguļošana. Tā ir ne vien grupu konflikta visvispārīgākā iezīme, bet arī veids, kā tiek runāts par sevi un citiem (Van Dijk, 2000). Šīs stratēģijas pamatā, kuru Van Dijks definē kā ideoloģisko kvadrātu, ir četri pamatprincipi, kuri ir attiecināmi uz pilnīgi visiem diskursa struktūru analīzes līmeņiem:

- (a) uzsvērt pozitīvās lietas par ‘mums’;
- (b) uzsvērt negatīvās lietas par ‘viņiem’;
- (c) neuzsvērt negatīvās lietas par ‘mums’;
- (d) neuzsvērt pozitīvās lietas par ‘viņiem’ (Van Dijk, 2000).

‘Pozitīvā paštēla’ un ‘negatīvā cita tēla’ atspoguļošanas stratēģijā iekļaujas virkne citu diskursīvo stratēģiju, kuras ir izmantotas šī pētījuma datu analīzē.

Viena no diskursīvajām stratēģijām, kurām tiek pievērsta vislielākā uzmanība, ir argumentācijas shēmas un/vai stratēģijas. Tās atklāj, ar kādu argumentu palīdzību indivīds vai grupa (‘es’/‘mēs’) cenšas pamatot vai leģitimēt otras grupas (‘citi’/‘viņi’/‘jūs’) atstumšanu, diskrimināciju, apspiešanu vai izmantošanu. Argumentācijas shēmas varētu iedalīt ‘argumentētajā pieejā’, kas balstās uz objektīviem faktiem, un ‘nostāstu stāstīšanas taktikā’, kad stāstījums balstās uz dzirdēto no draugiem, paziņām, radniekiem u.c. cilvēkiem, kā arī uz citu cilvēku pieredzes. Nostāstu stāstīšana mazina runātāja atbildību par teikto, taču vienlaicīgi piešķir viņa stāstījumam arī nozīmīgumu, jo tas balstās uz ‘faktiem’ (Kalmus, 2003).

Datu analīzē ir pielietotas vairākas argumentācijas shēmas, kas ir visaptverošas ‘pozitīvā paštēla’ un ‘negatīvā cita tēla’ diskursīvās stratēģijas daļas. Van Dijks (Van Dijk, 2000) šīs shēmas definē kā tipiskas frāzes – ‘noliegumus’, kuri ir īpaši raksturīgi ideoloģiskajiem diskursiem.

Šķietamais noliegums - izteikuma (teikuma) pirmajā daļā runātājs noliedz jebkādas aizspriedumus pret noteiktām grupām, piemēram, minoritātēm, un otrajā daļā, kas tiek ievadīta ar saikli ‘bet’, tomēr izsaka kaut ko negatīvu par mazākumtautību pārstāvjiem, tā norādot uz saturisku pretstatu teikuma pirmajai daļai.

Šķietamais pielāvums - runātājs pieļauj, ka ‘mēs’ grupa ir slikti vai nepareizi rīkojusies (vai arī ‘viņi’ ir rīkojusies pareizi), bet pēc tam seko piebilde, ka šī negatīvā rīcība ir attaisnojama vai neadekvāti uztverta (savukārt ‘viņu’ pozitīvā rīcība nebūt nav tik pozitīva kā šķiet).

Šķietamā empātija - vislabāk šo argumentācijas shēmu raksturo izteikumi, kas veidoti pēc šāda principa: “Viņiem, iespējams, ir problēmas, bet ... [mums taču arī tās ir, turklāt daudz nopietnākas]”.

Pārcelšanas taktika - izmantojot šo argumentācijas shēmu, runātājs pauž viedokli, ka, iespējams, sabiedrībā kopumā pastāv diskriminējošas attieksmes, taču par tām atbildīgi ir ‘viņi’, nevis ‘mēs’. Piemēram, izteikums “Man pret latviešu valodu nav iebildumu, bet manam kolēģim gan ir, jo...”.

Virzienu maiņas taktika – tā paredz, ka runātājs, vērtējot negatīvās, diskriminējošās attieksmes, par šo attieksmju un darbību upuri atzīst sevi (‘mēs’ kā iekšējo grupu), nevis citus (‘viņus’ kā ārējo grupu). Šai argumentācijas shēmai atbilst, piemēram, atzinums, ka “viņi nav diskriminēti, bet mēs gan esam”.

Kopumā visu šo argumentācijas shēmu mērķis ir attaisnot un pamatot savas negatīvās attieksmes pret ‘viņiem’, lai uzturētu pozitīvo paštēlu par ‘mums’.

Citas datu analīzē izmantotās diskursīvās stratēģijas:

Konstruēšanas stratēģija nostiprina ‘mēs’ grupas identitāti, tāpēc tiek izmantota iekšējās grupas veidošanā, apzīmēšanā (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999). Bieži vien, izmantojot šo stratēģiju, runātājs lieto konstrukciju ‘mēs skolēni’ vai ‘mēs krievi’, tā norādot uz ‘mēs’ grupas identifikāciju un solidaritāti, vienlaikus distancējoties no ‘citiem’/‘viņiem’. Šādā kontekstā raksturīgi ir tādi izteikumi kā, piemēram, “mēs kopā esam spēks”.

Attaisnojuma stratēģija atbalsta, uztur, atjauno identitātes, proti, uztur indivīda vai grupas sociālo *status quo* (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999). Šī stratēģija tiek izmantota, lai uzsvērtu nepieciešamību atbalstīt valsts veidoto un īstenoto politiku. Šo stratēģiju var dēvēt arī par leģitimēšanas stratēģiju, jo ar tās palīdzību runātājs cenšas rast attaisnojumu savām attieksmēm un darbībām, kas neatbilst valsts uzstādītajam un sabiedrības majoritātes atbalstītajam etnopolitiskajam diskursam.

Prestatīšanas stratēģija (Van Dijk, 2000) izpaužas kā dažādas polarizācijas formas, piemēram, ‘mēs’/‘viņi’ vai ‘zeme’/‘valsts’. Kā jau minēts arī visaptverošā ‘pozitīvā paštēla’ un ‘negatīvā cita tēla’ diskursīvās stratēģija ir polarizēta un balstīta uz pretstatu, uzsverot pozitīvo par ‘mums’ un negatīvo par ‘viņiem’. Etnopolitiskajiem diskursiem ir raksturīgi izteikumi un plašāki vēstījumi, kas atbilst prestatīšanas jeb kontrasta formai. Līdz ar to paustajām attieksmēm ir raksturīga polarizācija, kas izpaužas valodā – vārdos, izteiksmes līdzekļos, teikumu konstrukcijās.

(3) Stilistiskās iezīmes.

Vietniekvārdu lietojums. Ar vietniekvārdu palīdzību tiek konstruētas identitātes, izveidotas vai nogludinātas/nojauktas robežas, uzsvērtā sociālā distance pret citām grupām vai gluži otrādi atspoguļota pievilkšanās citai grupai (Van Dijk, 1997). Vietniekvārdu lietojums, īpaši ‘mēs’/‘viņi’, liecina par grupu attiecībām un iezīmē iekšējās (‘mēs’) un ārējās (‘viņi’) grupas robežas pētāmajās attieksmēs, tādējādi atklājot arī kopīgo un atšķirīgo šo grupu diskursos.

Vārdu izvēle, piemēram, kara terminoloģijas lietojums, runājot par protesta akcijām pret izglītības reformu. Vārdu izvēle norāda uz neitrālu vai emocionālu attieksmi, uz vienotību, līdzību, savdabīgumu, autonomiju, atšķirību u.c. sociālās grupas vai indivīda īpašībām. Tāpat vārdu izvēle ir viens no elementiem, kas skaidri norāda uz prestatīšanas stratēģijas pielietojumu.

Apraksta līmenis jeb vispārīnājuma/konkrētības pakāpe, kādā tiek runāts par kādu noteiktu tēmu vai tematu. Raksturīgi ir pēc iespējas konkrētāk un sīkāk runāt par savām pozitīvajām un citu negatīvajām darbībām, un otrādi – diezgan vispārīgi un abstrakti izteikties par savām negatīvajām un citu pozitīvajām darbībām (Van Dijk, 2000). Tādējādi runātājs netieši pauž savu attieksmi pret citām grupām, kurām viņš nepieder, un turklāt iezīmē arī šo grupu robežas atbilstoši to darbībām un attieksmēm, ļaujot saskatīt, kādos jautājumos atšķirīgo grupu diskursi konfrontējas un kādos – tuvojas vai pat pārklājas.

- *Diskursu apzīmējumu interpretācija*

Sadaļā par vecākiem ir izmantoti jēdzieni ‘dominējošais diskurss’, ar to saprotot sabiedrības vairākuma verbalizētās domas, idejas, un ‘alternatīvais diskurss’, ar to saprotot sabiedrības mazākuma verbalizētās idejas, uzskatus. Šajā pētījuma rezultātu analīzes sadaļā vairākums un mazākums ir iedalīti pēc etniskās piederības, līdz ar to vairākums ir latvieši un viņu paustais diskurss ir dominējošais jeb vairākuma diskurss, kamēr cittautiešu - mazākuma jeb alternatīvais diskurss.

Arī katras grupas iekšienē var būt dominējošais un alternatīvais diskursus. Tā, piemēram, cittautiešu diskursā atziņa par izglītības reformas piespiedu raksturu un sasteigtību ir dominējošais diskursus, kamēr izglītības reformas atbalstīšana un pozitīvu mērķu un seku saskatīšana izglītības reformas īstenošanā ir alternatīvais diskursus. Analīzē tiek lietots arī jēdziens ‘valdības diskursus’, un tas apzīmē politiskās elites verbalizētās idejas un uzskatus.

Sadaļā par skolēniem un skolotājiem ir izmantoti jēdzieni ‘integrācijas diskursus’, ar to saprotot valsts veidotajai un īstenojamajai integrācijas politikai atbilstošās nostādnes latviešu valodas, pilsonības un izglītības reformas jautājumos. Šo diskursu pamatā patērē un uztur majoritātes pārstāvji (tāpat kā sadaļā par vecāku nostādnēm arī skolēnu un skolotāju sadaļās majoritāte un minoritāte tiek noteiktas pēc etniskā principa).

Otrs nozīmīgākais analīzes jēdziens, kas tiek izmantots ir ‘opozīcijas diskursus’, kuru pamatā atbalsta sabiedrības mazākums jeb minoritātes un kurš ir saturiski pretnostatāms ‘integrācijas diskursam’. Tā, piemēram, ja atbilstoši integrācijas diskursam izglītības reforma sekmē cittautiešu jauniešu konkurētspēju augstākās izglītības laukā un darba tirgū, tad saskaņā ar opozīcijas diskursu mazākumtautību jaunieši ir pietiekoši konkurētspējīgi un izglītības reforma nevis pozitīvi, bet gan negatīvi ietekmēs viņu iespējas turpināt izglītību augstskolās un iekļauties darba tirgū.

Abi šie diskursi ir analizēti kā dominējošie diskursi, jo vispārīgās līnijās tie atbilst majoritātes un minoritātes kā dominējošās un subordinētās grupas diskursiem. Katras grupas iekšienē pastāv t.s. alternatīvie diskursi, kas atšķiras no grupas dominējošā diskursa. Alternatīvā diskursa jēdziena lietojums ir tāds pats kā sadaļā par vecāku sociāli politiskajām attieksmēm.

Cittautiešu skolēnu nostāju nereti var raksturot kā starpstāvokli starp šiem diviem diskursiem. No vienas puses, viņu izteikumi apliecina integrācijas diskursa atbalstu, no otras puses, viņu argumentācijas shēmās ir izteikta opozīcijas diskursa klātbūtne. Piemēram (ar nepārtrauktu svītru ir pasvītrots integrācijas diskursus, ar pārtrauktu – opozīcijas diskursus): *Reāli ir, iekārtojoties darbā. Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas krievvalodīgajiem ir grūti iekārtojoties darbā. Tā tas bija, un tā tas arī būs. (...) Viss ir atkarīgs no darba – ja darbs saistīts ar sabiedrību, tad, protams, latviešu valodu vajag zināt. Valstiņa maza, protams, jo vairāk valodas zini, jo labāk, bet tādās profesijās kā mehānikis, elektrikis, atslēdznieks, santehniks nav vajadzības zināt krievu un latviešu. Pietiek, ja Tu zini kādu no valodām. Galvenais, lai normāli strādātu galva.*

▪ *Sociālo tīklu teorija – datu analīzē izmantoto jēdzienu raksturojums*

Etnisko kontaktu biežuma un rakstura kvalitatīvo un arī kvantitatīvo datu analīzē ir izmantoti sekojoši sociālo tīklu teorijas koncepti un atziņas (Granovetter, 1974, 1995; Davern, 1997; Wasserman&Faust, 1999):

- sociālais tīkls – šis jēdziens tiek attiecināts uz indivīdiem jeb aģentiem, kurus saista noteiktas sociālas attiecības jeb mijiedarbības saites;
- sociālā tīkla struktūra – aģentus vienojošo mijiedarbības saišu veids un stiprums;
- aģents – sociālā tīkla pamata vienība jeb indivīds;
- mijiedarbības saites – sociālajā tīklā iekļauto aģentu vienojošās sociālās attiecības.

Sociālā tīkla struktūra šajā pētījumā tiek mērīta ar divu parametru palīdzību – pirmkārt, mijiedarbības saites stiprums, otrkārt, mijiedarbības saites jeb aģentu sociālo attiecību veids. Mijiedarbības saišu stiprums tiek noteikts atkarībā no rīcības subjekta un aģentu starpā pastāvošās saskarsmes jeb savienojumu biežuma. Katram

respondentam bija jānorāda, cik bieži noteiktajā laika periodā viņš ir kontaktējies ar visiem viņa minētajiem tīklā iesaistītajiem aģentiem. Analizējot mijiedarbības saišu stiprumu, tiek izmantotas sekojošas kategorijas:

- stipras saites – saskarsme notiek katru dienu vai divas līdz trīs reizes nedēļā;
- vidēji stipras saites – saskarsme notiek reizi nedēļā vai reizi divās nedēļās;
- vājas saites – saskarsme notiek retāk kā reizi divās nedēļās.

Mijiedarbības saites veids tiek noteikts atbilstoši tam, kā respondents uztver minētos tīklā iesaistītos aģentus. Datu analīzē tiek izmantotas sekojošas kategorijas:

- ģimenes attiecības, ja aģents tiek uztverts kā ģimenes loceklis vai radnieks;
- sociālās attiecības, ja aģents tiek uztverts kā draugs, paziņa, ārpus skolas un darba aktivitāšu biedrs vai skolas un studiju biedrs (šajā kategorijā tiek iekļauti arī skolotāji, pasniedzēji, respondenta minētās autoritātes);
- darba attiecības, ja aģents tiek uztverts kā darba kolēģis.

Rīcības subjekta un aģentu starpā pastāvošo attiecību veids sniedz papildus norādi par mijiedarbības saites stiprumu. Ģimenes un sociālās attiecības norāda uz stiprām vai vidēji stiprām saitēm, bet darba attiecības uz vājām saitēm rīcības subjekta un aģenta starpā. Taču noteicošais mijiedarbības saites stipruma indikators ir aģenta un rīcības subjekta saskarsmes biežums.

1.1. SKOLĒNI

Cittautiešu skolēnu fokusa grupu diskusijām tika izvirzīti divi galvenie mērķi.

Pirmkārt, iegūt zināšanas, kā mazākumtautību izglītības reforma ietekmē cittautiešu skolēnu sociāli politisko uzskatu un attieksmju veidošanos un saturu, kā šajā kontekstā jaunieši raksturo savas nostādnes par valsti, tās īstenoto politiku, piederības sajūtu Latvijas sabiedrībai, starpetniskās attiecības.

Otrkārt, iegūt papildus informāciju par jauniešu noskaņojumu (diskusiju psiholoģiskā atmosfēra), kā arī atklāt jauniešu spontānās reakcijas, tādējādi gūstot dziļāku izpratni par skolēnu motivāciju, interesēm un sociāli politiskajām nostādnēm.

ATTIEKSME PRET VALSTI

Izpratne par cittautiešu skolēnu attieksmi pret valsti tika iegūta, izvēršot diskusiju par vairākiem tematiskiem blokiem. Analīzē galvenā uzmanība tiek pievērsta diskursa struktūrām un elementiem, proti, par kādiem tematiem respondenti runā, kā viņi to dara, kādus viņi izmanto lingvistiskās izteiksmes veidus, mazāku vērību veltot faktoloģiskajiem datiem. Galvenā atziņa, kas izriet no šo jautājumu analīzes – cittautiešu skolēniem ļoti svarīgs valstiskās identitātes komponents ir valsts pozitīvais tēls.

▪ Lepnums par piederību Latvijai

Pirmais jautājumu bloks bija saistīts ar situācijām, kurās skolēni ir izjutuši lepnumu un kaunu par to, ka ir Latvijas iedzīvotāji. Šāds uzstādījums ļāva noteikt valstisko apziņu sekmējošos un kavējošos faktoros.

Jauniešu raksturotās situācijas, kurās viņi izjutuši lepnumu, parasti ir saistītas ar t.s. ‘veiksmes situācijām’ vai ‘veiksminieku stāstu’. Proti, veicot padziļinātu datu analīzi, var secināt, ka skolēnu valstiskā identitāte (valodā tas parādās kā daudzskaitļa pirmās personas vietniekvārda ‘mēs’ aktīvs lietojums) visuzskatāmāk atklājas, daloties savā pieredzē par valsts sasniegumiem. Tas norāda uz to, ka jauniešiem ir izteikta pozitīvā paštēla nozīme – identificēšanās ar valsti, piederība valstij pozitīvo kategoriju kontekstā: sasniegumi, panākumi, uzvara, pirmā vieta.

- *Nesen bija Eiropas čempionāts futbolā, un es biju ļoti priecīgs par mūsu komandas panākumiem. Spēle bija vienkārši satriecoša. (Skolēni, Daugavpils)*
- *Man arī ir prieks par mūsu sportistiem, par futbolistu sniegumu Eiropas čempionātā, vai arī kad Olimpiskajās spēlēs mūsu sportisti ieņem augstas vietas. Tas ir ļoti patīkami. Tāpat, kad Marija Naumova Eirovīzijā ieguva pirmo vietu! Es domāju, ka tas nekad nenotiks! (Skolēni, Daugavpils)*
- *Ir vispār patīkami, ja kāds tev saka, ka Latvija ir viena no pirmajām, ir kaut ko sasniegusi. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

▪ Kauns par piederību Latvijai - kritiskās attieksmes pret valsti

Ja pozitīvo izjūtu pamatā ir konkrēti notikumi, kas saistīti ar valsts sasniegumiem, tad par negatīvajām izjūtām skolēni runā plašākā mērogā, atsaucoties uz neapmierinošo situāciju valstī, precīzāk – valsts un sabiedrības attiecībām. Jauniešu dominējošais diskurss ir: “Valsts nav vienots veselums (proti, sabiedrība ir sašķelta) un pati valsts (proti, politiķi un politiskie lēmumi) par to ir atbildīga”. Atbilstoši kritiskā diskursa analīzei skolēnu kritiskajās attieksmēs pret valsti atklājas negatīvā ‘cita’ tēla kategorija pretstatā nozīmīgajam pozitīvajam paštēlam.

Diskusijās iegūto izteikumu analīze atklāj, ka cittautiešu skolēnu kritisko attieksmju pamatā ir divas pamatnostādnes. Pirmkārt, skolēni runā negatīvās kategorijās par to, kā valsts (politiskā elite) distancējas no sabiedrības (vertikālā šķelšanās). Turklāt var izdalīt divus vertikālās dezintegrācijas līmeņus. Pirmais līmenis ir plaša starp politisko eliti un sabiedrību kopumā.

- *Tā ir vēl viena problēma, dēļ kuras man savā valstī reizēm paliek kauns, konkrēti, tā ir politika. Tieši šie cilvēki ir sabiedrības šķelšanās cēlonis. Mums nebūtu tādu problēmu, jo gan latvieši, gan krievi, viņi visi ir cilvēki ar kaut kādām īpatnībām, mentalitāti. (..) Kad cilvēki tiekas, viņi neprasa viens otram, vai tu esi krievs vai latvietis, vai arī tu esi polis vai ukrainis. Viņi skatās, vispirmām kārtām, uz pašu cilvēku. Sadala mūsu sabiedrību tikai politiķi, kas izdod kaut kādus likumus, kas rezultātā kļūst par sabiedrības šķelējiem. (Skolēni, Daugavpils)*
- *Tas gan atkal attiecas uz politiķiem. Cilvēki, kā man šķiet, vadās no kaut kādiem merkantiliem mērķiem sadalīt valsti kā lielie imperatori darīja – skaldi un valdi. Tā ir vienkāršāk! (..) Tas nav tā, ka tiek neieredzēta kāda noteikta nācija. Un atkal es neredzu mīlestību, kas būtu vērsta, pat ne uz latviešu tautu, valsts vispār nepauž konkrētu mīlestību pret savu tautu. (Skolēni, Daugavpils)*

Otrais līmenis ir plaša starp nacionālo (latviešu) politisko eliti un krievvalodīgo iedzīvotāju daļu. Šādā kontekstā iekļaujas arī skolēnu komentāri par Valsts prezidenti, kuru skolēni piemin raksturojot, kā izpaužas latviešu valodā runājošās politiskās elites atsvešinātība no krievvalodīgās kopienas. Skolēnu izteikumus Latvija atklājas kā etnocentrisks valsts.

- *Kā cilvēks [Vaira Vīķe-Freiberga] var vadīt valsti, ja viņš nepārzina valodu, kurā runā gandrīz puse iedzīvotāju. Es uzskatu, ka tas nav pieļaujami. (Rīga, 2. grupa)*
- *Latvijas valsts mērķis un tas, kam tā pieliek visas pūles ir latviešu valodas un latviešu tautas aizstāvēšanai. Kamēr šī aizstāvība turpinās, ir ļoti grūti kaut ko mainīt. Latvijas valsts ne tikai neieklāsās citās sabiedrības daļās, tā ir veidota pēc savas būtības tā, ka viņai nekādā gadījumā nav jāieklāsās. (Rīga, 1. grupa)*

Otrkārt, jaunieši uzskata, ka valsts (politiskie lēmumi, politiķu darbība) ir sabiedrības šķelēja divās kopienās (horizontālā šķelšanās). Skolēni ar nožēlu izsakās par to, ka Latvijā nav vienotas, saliedētas sabiedrības, vairākkārt respondenti uzsver valsts / sabiedrības veseluma, vienotības trūkumu, kas liek viņiem izjust kaunu kā Latvijas iedzīvotājiem.

- *(..) man bija kauns, ka nav veseluma. Jo sajūta, ka mani no manas dzimtenes dzen projām. Man gribētos, lai mēs ar to tiekam galā paši, tās ir mūsu iekšējās lietas, negribētos, lai tas tiktu iznests starptautiskā līmenī. Citās valstīs tas nav tā izplatīts, un es negribu, lai par Latviju domātu slikti. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Diskusijās par politisko, īpaši etnopolitisko, lēmumu ietekmi uz sabiedrības šķelšanos skolēni savu viedokli argumentēja, atsaucoties uz jautājumu par pilsonības piešķiršanu. Jaunieši uzskata, ka tieši nepilsoņa statusa ieviešana 1991. gadā ir vērtējama kā sabiedrības šķelšanās galvenais cēlonis. Sabiedrības sadalījums pilsoņos un nepilsoņos ir arī viens no vecāku diskusijās aktīvi apspriestajiem tematiem, komentējot Latvijas sabiedrības naidīgumu/ draudzīgumu, kā arī piederības sajūtu Latvijai.

- *Kas attiecas uz rasu šķelšanos Latvijā, es pilnībā piekrītu X, kas teica, ka šo šķelšanos rada mūsu politiķi. Līdz 1991. gadam Latvija bija PSRS sastāvā, un latvieši uzskata, ka krievi ir jāaizbrauc no šejienes tikai tāpēc, ka kāds to ir pateicis pa televizoru. (Skolēni, Daugavpils)*
- *Es uzskatu, ka, protams, pats par sevi jau pastāv divas nometnes. Un šīs divas nometnes izveidojās pēc tam, kad sāka izdot divu veidu pases – neatceros, kurā gadā*

tas bija. Uz barikādēm taču stāvēja kā krievi, kā krievvalodīgie, tā arī latvieši. ?
(Skolēni, Rīga, 1. grupa)

Kopumā aplūkotā temata – kauns par piederību Latvijai – ietvaros skolēni uzsver trūkumus valsts (politiķu) darbībā, nepadarīto, neapdomīgo politiķu, valdības rīcību. Viedokļu raksturojumā dominē distancēšanās no valsts un problēmu cēloņiem. Jauniešu atsvešinātā attieksme pret politiķiem un valsti izpaužas, lietojot vietniekvārdu ‘viņi’. Tādējādi skolēni it kā novelk robežu starp sevi kā indivīdu un valsti. Vertikālā šķelšanās indivīda un valsts starpā nosaka indivīda attieksmi pret valsti, negatīvi ietekmē viņa piederību valstij, lojalitāti pret valsti.

▪ Palikt/ Aizbraukt – piederību Latvijai raksturojoši faktori

Galvenā motivācija aizbraukt no Latvijas skolēniem ir mācīties vai strādāt (instrumentālā motivācija). Jaunieši, kas plāno aizbraukt no Latvijas, uzsver izglītības un darba iespēju trūkumu Latvijā. Izsekojot šo respondentu izteikumiem, atklājas, ka viņiem tuvu draugu vai ģimenes locekļu vidū ir tādi jaunieši, kas jau mācās ārpus Latvijas. Šiem skolēniem ir zināšanas par pozitīvo pieredzi.

- *Mums principā labi māca, bet [tehniskās zinātnes] nav pieprasītas Latvijā. Visa ražošana Latvijā ir sagrauta. Nav kur strādāt. Lai atjaunotu, vajag finanses. Daudzi, kas mācās RTU, viņi visdrīzāk aizbrauks vai nu uz Krieviju, vai nu uz Rietumiem.* (Skolēni, Rīga, 1. grupa)
- *Ja man būs iespēja, es noteikti aizbraukšu uz kaut kuriem, jo šeit mums, jauniešiem, nav iespēju – ir darba vietu trūkums, proti, ir grūti iekārtoties darbā.* (Skolēni, Daugavpils)

Skolēni, kas ir drīzāk noskaņoti palikt Latvijā, gluži otrādi atsaucas uz savām zināšanām par negatīvo izglītības un darba pieredzi ārzemēs, vai arī viņi ir uzklauzījuši negatīvās pieredzes gadījumu atstātus no skolotājiem. Tas savukārt norāda uz skolotāju ietekmi viedokļu veidošanā.

Skolēnu komentāri par savām nākotnes iecerēm attiecībā uz izglītības un darba iespējām ārpus Latvijas liecina par jauniešu orientāciju vairāk uz Rietumeiropas valstīm un ASV. Ļoti retos gadījumos respondenti min Austrumeiropas valstis, kaut gan tieši šīs valstis visbiežāk ir skolēnu etniskās izcelsmes valstis. No vienas puses, iespējams, tas norāda uz viņu piederības sajūtu Rietumu pasaulei, attiecīgi demokrātijas un liberālisma vērtībām. No otras puses, tas atbilst etnopsiholoģijas speciālistu atzinumam par to, ka krieviem kā kultūrnācijai būtiskāka par etnisko ir valstiskā piederība (Apine, 2001: 29-32).

Cittautiešu skolēniem kopumā, neatkarīgi no tā, vai viņi savu nākotni saista ar Latviju vai nē, ir raksturīgi, runājot par savu piederību Latvijai, atsaukties pamatā uz ģimeni, mājām, draugiem, paziņām, ievērojami retāk uz latviešu valodu, kopīgu kultūru, tradīcijām.

- *Žēl būs, man, piemēram, vispirmām kārtām atstāt cilvēkus, draugus. Bet visvairāk būs žēl šķirties no Latvijas nevis kā no valsts, bet no zemes – dabas, noteiktām vietām, tomēr Latvija, Rīga ir mana dzimtā pilsēta un man ar to ļoti daudz kas saistās. Bet citādi nekas tāds nav.* (Skolēni, Rīga, 1. grupa)
- *Es esmu noskaņots palikt šeit, jo es saprotu, ka nevienam es tur pārāk neesmu vajadzīgs. Te paliek draugi, vecāki, tuvi man cilvēki, bet tā aizbraukt peļņā es varētu.* (Skolēni, Daugavpils)

Šie jaunieši runā par Latviju ne tikai kā par vietu, kur dzīvo viņiem tuvi cilvēki, bet arī kā par savu dzimteni, mājām. Viņiem ir raksturīga integratīvā motivācija dzīvot Latvijā, solidaritāte ar pārējiem Latvijas iedzīvotājiem.

- *Rīga ir mana dzimtā pilsēta. Es te esmu dzīvojusi visu savu dzīvi. Ej pa ielu un atceries, te bija tas, bet uz tās ielas bija tas. Atmiņas ir dārgas. Bet citādi tu atbrauc uz kaut kurieni, sveši apstākļi, sveši cilvēki, un domā, ak Dievs, kur es vispār esmu nokļuvusi?* (Skolēni, Rīga, 1. grupa)
- *Tā ir mana dzimtene, dzimtās vietas, citu man nevajag. Te arī var sasniegt daudz, ja tikai ir vēlēšanās.* (Skolēni, Rīga, 1. grupa)
- *Šī ir mūsu dzimtene, mēs te esam pavadījuši visu dzīvi. Tas ir mūsu. Citās valstīs mēs jūtamies ne savā ādā. Atšķirīgas kultūras, mēs nezinām, kā uzvesties, kas tur notiek.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

Citētajos skolēnu izteikumos saskatāms ļoti būtisks aspekts, proti, nepieciešamība pēc valstiskās piederības. Etnopsihologi (Apine, 2001: 29-32) uzskata, ka krieviem kā kultūrnācijai pašidentifikācijas hierarhijā augstu vietu ieņem valstiskā piederība un valstiskais nacionālisms, kas īpaši tika kultivēts padomju laikos. Līdz ar PSRS sabrukšanu, liela daļa krievvalodīgo iedzīvotāju, arī Latvijā, zaudēja savu valstisko piederību, savukārt jauna valstiskās piederības veidošanās un nostiprināšanās ir ļoti ilgstošs process, jo arī valsts, kurai piederēt ir jauna. Etnopsihologu atziņa par zaudēto valstisko piederību vairāk attiecināma uz skolēnu vecāku paaudzi, un tādējādi augstāk citētie izteikumi apliecina ģimenes ietekmi uz skolēnu sociāli politisko socializāciju.

Konkrēti skolēnu izteikumos nepieciešamība pēc valstiskās piederības izpaužas divējādi. Pirmkārt, tie atklāj, cik svarīgi skolēniem ir aizstāvēt un apliecināt savu valstisko piederību (piemēram, piebilde par krievvalodīgo “izlikšanu” no Latvijas), uzsverot, cik ilgi viņi šeit dzīvo (“visu dzīvi”, “atmiņas”). Otrkārt, izteikumos parādās valstiskās piederības konstruēšana attiecībā pret citu valsti, kas šajos izteikumos parādās kā “svešā” vieta.

Visbeidzot jānorāda, ka skolēnu izteikumi apstiprina teorētiskajā literatūrā raksturotu procesu, kad indivīda valstiskās identitātes apziņa aktivizējas, atrodoties ārpus valsts (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999). Izceļojot no Latvijas, skolēni izteiktāk izjūt savu piederību valstij, identificējot sevi ar visu Latvijas iedzīvotāju kopumu, ‘mēs’ kopu. Valstiskās identitātes aktivizēšanās ārpus valsts, veids, kā šis process notiek un kā par to skolēni runā, tikai apstiprina atziņu par nepieciešamību justies piederīgam Latvijai vai dzimtajai pilsētai, piemēram, Rīgai.

- *Kad biju Ņujorkā, tādā lielā pasaules metropolē, skatījos uz to dzīvi un gribēju Vecrīgu. Mani vilka uz Rīgu. Mani nevilka uz Maskavu, uz Krieviju. Krievija ir kaut kas etnisks, bet dzimtene ir Rīga. Šeit esmu izaugusi, te ir manas saknes, un šeit es gribu savu stūrīti. (...) Tā ir iekšēja piederība. Esmu te dzimis, mani maziņu izvadāja pa parku, atceros visādas vietas. Ņujorka jau ir ļoti attīstīta un dzīve tur labāka, bet šī iekšējā piederība ir izveidojusies un tur neko nevar izdarīt. Ārzemēs sēdi un skumsti pēc pazīstamajām vietām. Tas ir kaut kas neizskaidrojams.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

▪ Valsts atpazīstamības nozīme

Kaut arī valsts atpazīstamība pasaulē netika diskutējās izdalīta kā atsevišķs temats, tomēr datu analīzes rezultātā tas atklājās kā būtisks temats, kas raksturo skolēnu attieksmi pret valsti. Līdzās valsts sasniegumiem tas ir nozīmīgs faktors pozitīvā paštēla veidošanā un nostiprināšanā. Skolēni izjūt aizvainojumu, ja Latvija tiek uzskatīta par mazu, nezināmu valstiņu vai identificēta ar citu valsti un kultūru, visbiežāk Krieviju. Jauniešiem nepatīk, ka Latviju uzskata par Krievijas sastāvdaļu. Lūk, divi gadījumi, kas to raksturo:

- Grupa aizbrauca uz Poliju, uz kalniem, un tur poļi uz viņiem tā savādi skatījās, ko jūs te vispār atbraukuši. Kad mūsējie sāka runāt poliski, tad izrādījās, ka viņi domāja, ka tie ir krievi. Tas bija aizvainojoši, kāpēc krievi? Latvija, tur un tur. Nē, uzreiz krievi. Nevis tas, ka Latvija ir atsevišķa valsts, nē uzreiz krievi. Viņi ļoti maz zina par mūsu zemi. Tā pazemojoši. (Skolēni, Daugavpils)
- Kad es biju Maskavā, (...) man viena meitene vaicāja: “No kurienes Tu esi?” “Es esmu no Rīgas”. “Vai, Latvija, tāda sādža!” Es teicu: “Zini, es saprotu, ka Maskava ir liela pilsēta un katram ir savs viedoklis, bet kaut vai paskatoties uz tiem pašiem cilvēkiem, kas Maskavā ... uzkāpsi kādam uz kājas, tad tevi ir gatavi saraut gabalos. Tu te nekad neesi bijusi, tāpēc, lūdzu, nerunā!” Bija patīkami, ka es dzīvoju Latvijā, un es viņai tomēr nelāvu apvainot Latvijas iedzīvotājus. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)

Šajos izteikumos līdzās pozitīvā paštēla nozīmīgumam saklausāma gatavība aizstāvēt savas valsts statusu, prestižu, kas savukārt liecina par skolēnu lojalitāti un patriotismu attieksmēs pret valsti. Jautājums ir par to, kas ir šo nostādņu pamatā – vai tās nosaka viedoklis, ka “es te dzīvoju, un es nevaru pieļaut, ka vieta, kur es dzīvoju tiek uzskatīta par pasaules malu, pat ja tas tā ir” vai arī tāpēc, ka “Latvija tiešām nav pasaules mala – tā ir neatkarīga valsts ar savu savdabīgu kultūru”?

Par pozitīvā paštēla nozīmīgumu attieksmēs pret valsti liecina arī vairākkārtīgi skolēnu diskusijās attīstīts temats ‘citi par Latviju’. Jauniešiem ir nozīmīgi, ko par Latviju domā un runā citas valstis, īpaši Krievija. Viņiem ir nepatīkami, ja par valsti izskan negatīvi vērtējumi, un otrādi – ir patīkami, ja par valsti, kurā viņi dzīvo, izskan pozitīvi vērtējumi. Kritiskā diskursa analīzes kontekstā tas iekļaujas pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla argumentācijas stratēģijā – ‘stāsti labas lietas par mums / nestāsti sliktas lietas par mums’ (Van Dijk, 1997). Šādā kontekstā iekšējā grupa ir Latvijas iedzīvotāji, ārējā grupa ir citas valsts iedzīvotāji. Attiecīgi jaunieši apliecina savu piederību iekšējai grupai, līdz ar to Latvijai.

- Ar kādu no ārzemju paziņām, liekas, no Izraēlas, es runāju un viņam stāstīju, ka esmu no Latvijas. Un viņš man atbildēja, ka jā, viņš esot bijis Rīgā. Cik vecā pilsēta esot skaista, kā mazā Prāga. Un sajutu, ka cilvēki pasaulē sāk arvien vairāk atpazīt Latviju. Jo es pati ļoti mīlu šo pilsētu, un esmu priecīga, ka citi cilvēki arī to novērtē. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)
- Man gribētos, lai mēs ar to [sabiedrības integrācijas problēmām] tiekam galā paši, tās ir mūsu iekšējās lietas, negribētos, lai tas tiktu iznests starptautiskā līmenī. (...) es negribu, lai par Latviju domātu slikti. (Rīga, 2. grupa)

IZGLĪTĪBAS REFORMA

Diskusijā par attieksmi pret izglītības reformu skaidri iezīmējas integrācijas un opozīcijas diskursu sadursmes, kas ir raksturīgas skolēnu politiskajiem uzskatiem kopumā. Sekojošais diskusijas fragments to ilustrē.

Integrācijas diskursus:

- **Ko jūs domājat par to, ka visās krievu skolās tiktu saglabāta izglītība krievu valodā?**
- *Nē, nu kā tad mēs tā mācīsimies?! Mēs taču dzīvojam tomēr Latvijā!*
- **Bet tā ir tā prasība, kas ir uz skolēnu plakātiem mītiņos – izglītību dzimtajā valodā!**
- *Atvainojiet, mītiņā bija 20 000 cilvēku. Katram var nezin kas ienākt galvā. Tas ir smieklīgi! Nevar taču katru lozungu uztvert nopietni!*

Opozīcijas diskursus:

- *Es uzskatu, ka skolai pašai ir jāizvēlas – skolas administrācijai kopā ar vecākiem ir pašiem jāizlemj, jo nevar viennozīmīgi apgalvot, ka visu vajag latviešu valodā vai arī atstāt visu krievu valodā. No otras puses, savā skolā es nezinu nevienu absolventu.*

kas pirmā pusgada laikā nebūtu varējis mierīgi pāriet uz latviešu valodu universitātē. Lieta ir tāda, ka daudzi skolā diezgan slikti zina latviešu valodu. Šādā ziņā problēmu es nesaskatu. Tāpēc es uzskatu, ka dēļ augstskolas nav vērts pāriet uz latviešu valodu. Mīnusus tam, lai paliktu tikai krievu valodā, es nesaskatu.

Integrācijas diskurss:

- *Skolas taču pamatā ir valsts skolas, pareizi? Tad kāpēc valstij jau tik ilgu gadu, 10 gadus, nodrošināt krievu iedzīvotājus, krievu skolas? Krievijā taču ir ļoti daudz azerbaidžāņu, bet tur taču nav tik daudz skolu priekš viņiem kā Latvijā priekš krieviem.*

Opozīcijas diskurss:

- *Bet lieta tāda, ka šeit Latvijā tiešām ir ļoti daudz krievvalodīgo iedzīvotāju, kas maksā nodokļus. Bet nodokļi, tā taču ir nauda!*
- *Kāpēc nevar būt divas valsts valodas? (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Analizējot skolēnu attieksmi pret izglītības reformu un kā tās kontekstā veidojas skolēnu sociāli politiskās nostādnēs, ir jāņem vērā, ka skolēnu izteikumi vienlaicīgi atbilst kā integrācijas, tā arī opozīcijas diskursam. Tādējādi ir izskaidrojamas skolēnu pretrunīgās attieksmes. Šāda diskursu konfrontācija liecina arī par dažādo socializācijas institūtu un aģentu – skola, ģimene, plašsaziņas līdzekļi u.c. – ietekmi uz skolēnu politiskajiem uzskatiem, t.sk. uz nostādnēm par izglītības reformu.

- Vispārējās nostādnēs par izglītības reformu

Diskutējot par izglītības reformu – gan bilingvālo apmācības metodi, gan mazākumtautību vidusskolu pāreju uz mācībām pārsvarā latviešu valodā (60/40) – cittautiešu skolēnu vidū dominē negatīvās attieksmes. Tajā pašā laikā jānorāda, ka jaunieši ne tik daudz runā par savu konkrēto negatīvo pieredzi, bet atražo publiskajā telpā cirkulējošās argumentācijas shēmas un opozīcijas diskursa ietvaros pastāvošos tematus. Salīdzinot šajā pētījumā iegūtos datus ar citiem BSZI veiktajiem pētījumiem par izglītības reformu, jāsecina, ka respondentu pretargumenti ir “klasiski”. Skolēni atražo gan jau formulētas nostājas un viedokļus, gan to pamatojumus.

Lai pamatotu augstāk raksturotās atziņas par skolēnu izteiksmes veidu, viedokļu un argumentu atražošanu, skolēnu kritisko attieksmju pamatā esošie argumenti ir ilustrēti ar skolēnu pašu izteikumiem.

(a) Izglītības reformas veidotājiem (politiķiem) un tiešajiem īstenotājiem (pedagogiem) nav vienotas izpratnes par bilingvālās izglītības būtību, proti, kā ir jāstrādā atbilstoši šai metodei.

- *Ko nozīmē bilingvāli? Mums matemātika skaitās bilingvāli. Reāli skolotāja visu vada latviski, vienkārši briesmīgā izkropļotā latviešu valodā vada stundu. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

(b) Resursu trūkums reformas īstenošanai. Pirmkārt, skolotāju nesagatavotība darbam bilingvāli, no kā izriet viņu darba zemā kvalitāte. Skolēni stāsta, ka skolotāji stundās runā lauzītā latviešu valodā, pamatā mācības notiek krieviski. Otrkārt, atbilstošu mācību materiālu trūkums. Šāda pieredze liecina, ka vismaz attieksmju līmenī joprojām bilingvālā izglītība saglabā problēmas statusu un neiegūst sistēmas statusu.

- *Tiešām, ja mēs būtu nonākuši pie šīs reformas, un mums kāds pateiktu, ka ir gatavas mācību grāmatas – lūk, jums būs kursi, jums būs skolotāji, un pēc vairākiem gadiem tā rezultātā jums būs normālas latviešu valodas zināšanas, tad, es domāju, neviens nepretotos. (Skolēni, Daugavpils)*

(c) Skolēnu sekmju pasliktināšanās bilingvāli/latviski apgūstamajos mācību priekšmetos, kā arī grūtības apgūt eksaktos priekšmetus latviešu valodā. Respondenti ir pārliecināti, ka mācības bilingvāli vai pamatā latviešu valodā nesagatavo skolēnus studijām augstskolās. Neskatoties uz latviešu valodas zināšanu uzlabošanu, ievērojami cieš skolēnu zināšanas. Jaunieši uzskata, ka nepieciešamo terminoloģiju ir iespējams apgūt augstskolā, taču jābūt ir labām pamata zināšanām attiecīgajos priekšmetos.

- *Par tiem procentiem runājot. Sanāk, ka krievu valoda un literatūra tiks mācītas krievu valodā. Tas jau veido kādus 20%. Labi, vēl krieviski mācīs fiziku un ķīmiju, bet algebru un ģeometriju un citus priekšmetus? Tie paliks latviski. Uzskatu, ka tas ir nepareizi. Visas eksaktās zinātnes un krievu valodu un literatūru jā māca krieviski. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Turklāt eksaktās zinātnes jau krieviski nav saprotamas, tad latviešu valodā vispār. Vajag vēl atrast tādus skolotājus, kas to varēs paskaidrot. Reforma izrādījās nesagatavota. Nevajadzēja uzreiz, bet tā pakāpeniski. (Skolēni, Daugavpils)*
- *Man ir brālēns, kas aizgāja mācīties uz RTU. Viņš latviešu valodu zināja slikti, pavisam slikti, divus teikumus knapi varēja kopā salikt. Bet divarpus gadu laikā viņš iemācījās, bija grūti, bet viņš gāja līdz galam un iemācījās. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

(d) Izglītības reforma ir sasteigta. Ir nepieciešama lielāka pakāpenība. Šādā veidā skolēni netieši apliecina savu atbalstu izglītības reformai, un viņu pretargumenti vērtējami kā attaisnojuma stratēģija savām kritiskajām attieksmēm pret izglītības reformu. Tādējādi skolēni principā pauž atbalstu bilingvālajai apmācības metodei. Tas, savukārt, ir apliecinājums tam, cik liela nozīme jebkuras reformas sekmīgai īstenošanai ir tai atvēlētais laiks.

- *Es uzskatu, ka te var atgriezties pie jautājuma par reformas īstenošanas. Ja viss notiktu pakāpeniski, pēctecībā un ļoti pārdomāti, tad, protams, to varētu kaut kā skatīt to kaut kā pozitīvi. (Skolēni, Daugavpils)*

Skolēni uzskata, ka reforma tiek nodrošināta tikai “uz papīra”, bet reāli tā ir sasteigta. Šādu nostāju respondenti argumentē ar bilingvālās apmācības metodes “farsu” un “teātri” skolā.

- ***Tas nozīmē, ka jūs atbalstītu drīzāk pakāpenisku pāreju?***
- *Vairāki Jā.*
- ***Bet tieši tā tagad notiek, vai tad ne?***
- *Tā tas ir uz papīriem, bet ne dzīvē.*
- *Ziniet, kā tas notiek? Stāsta vielu krieviski, mācību grāmata ir latviešu valodā, un tas skaitās bilingvāli. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

(e) Līdz ar reformu visām iedzīvotāju grupām netiek nodrošinātas izvēles iespējas iegūt izglītību sev vēlamajā valodā. Šajā argumentu grupā iekļaujami arī izteikumi par nepieciešamību nodrošināt izglītību dzimtajā valodā.

- *Katram cilvēkam ir jābūt izvēlei. Ja mani vecāki, un viņiem bija šī izvēle laist mani latviešu vai krievu skolā, kaut arī es neesmu krievu cilvēks. Viņi atdeva mani krievu skolā, jo viņi gribēja, lai es mācos krieviski. Ja viņi būtu gribējuši, lai es mācos latviešu valodā, tad viņi to ļoti vienkārši izdarītu – viņi atdotu mani latviešu skolā. Nekādu problēmu. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Lai risinātu reformas veidotāju formulētās problēmas un īstenotu reformas mērķus – latviešu valodas apguve – pēc skolēnu domām ir nepieciešams nodrošināt kvalitatīvu latviešu valodas mācīšanu skolā. Respondentu domas dalās jautājumā par to, vai būtu jāpalielina latviešu valodas stundu skaits. Daļa skolēnu uzskata, ka stundu

slodze jau šobrīd ir ļoti liela; daļa uzskata, ka priekšroku dotu papildus latviešu valodas stundām, bet pārējā apmācība notiktu krievu valodā. Skolēnu izteikumi apliecina krievvalodīgās kopienas vidū nostiprinājušos viedokli par nepieciešamību nodrošināt bezmaksas valodas apguves iespējas.

- *Noskaidrosim, ko reforma grib no manis? Ko politiķi grib panākt ar reformu? Ja viņi grib labas latviešu valodas zināšanas, tad sākam mācīties valodu vairāk. (..) Visi normāli cilvēki mācās. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Nevajag pielikt klāt latviešu valodas stundas, var vienkārši paņemt profesionāļus un nodrošināt kvalitāti, vairāk uzdodot mājas darbus. Nevis vienkārši iemācīties ābeci, bet pa īstam izmācīties valodu. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Skolēni, kas atbalsta izglītības reformu, saskata tajā pozitīvos aspektus un ieguvumus, pauž savas grupas alternatīvo diskursu. Viņu izteikumi pamatā iekļaujas integrācijas diskursa argumentācijas shēmās un tematiski atbilst tā saturam. Lūk, fragmenti no diskusijām, kas apstiprina šo atzinumu.

- *Tas ir vajadzīgs. Ja ir valsts universitātes, tad vajadzēs mācīties latviešu valodā. Ja mācās maksas krievu augstskolās, tad varētu nemācīties. Lai iestātos valsts universitātēs, protams, vajag sākotnējas latviešu valodas zināšanas. Uzskatu, ka bilingvālo apmācību vajag. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *(..) ja viņi tomēr dzīvo Latvijā, tad viņiem ir jāzina gan valoda, gan kultūra. Ja jūs dzīvojat, tad jums tajā visā ir jāpiedalās, nevis tā, ka es, lūk, gribu krievu valodā mācīties un viss. (Skolēni, Daugavpils)*

Interesanti, ka šajos izteikumos respondenti distancējas no pozitīvajiem vērtējumiem un attieksmēm, lietojot vietniekvārdu ‘viņi’. Skolēnu komentāros ir jaušama vēlēšanās atbilst opozīcijas diskursam.

- *Es droši vien būšu pret jums visiem, **bet tomēr izteikšu savu viedokli**, ka es principā esmu par reformu. Es gribu pateikt, ka tagad mēs te visi sēžam un domājam tikai par sevi. Labi, pieņemsim, es nepiekrītu, ka tas ir no 10. klases. (Rīga, 1. grupa)*

No vienas puses, tas norāda, cik lielā mērā krievu kopienas valdošais diskurs (opozīcijas diskurs) ietekmē skolēnu nostādņu veidošanos. No otras puses, tas liecina, ka skolēni ir pietiekoši droši un patstāvīgi savā domāšanā un spriestspējās, lai paustu iekšējai grupai – mazākumtautību skolu skolēniem - atšķirīgu viedokli.

Analizējot skolēnu attieksmi pret izglītības reformu, diskusiju gaitā apspriestos tematus, izkristalizējās būtiska atziņa, kas padziļināti ļauj skaidrot reformas noliedzēju attieksmju pamatā esošos argumentus. Protests pret izglītības reformu ir veids, kā krievvalodīgās kopienas locekļi iestājas par krievu valodu. Kā liecina etnopsihologu atziņas (Apine, 2001:29-32) Latvijas krievu pašidentifikācijas elements ir nevis etniskā izcelsme, bet krievu valoda un krievu valodā funkcionējošā kultūra. Krievu valodas pastāvēšana un lietojuma lauks nosaka pašas kopienas pastāvēšanu. Izglītības reformā skolēni saskata vēršanos pret krievu valodu, bet līdz ar to pret šīs valodas lietotājiem.

- *Attiecībā uz latviešu valodu dzejnieks Imants Ziedonis cīnījās padomju laikos par latviešu valodu kā pamatvalodu, un viņam tas izdevās. Mēs visi redzējām, kā latviešu valodu pieņēma kā pamatvalodu. Tagad notiek tas pats – krievvalodīgie cīnās par krievu valodu, nevis lai kādu gāztu, bet vienkārši lai kaut ko nedaudz pamainītu, bet panākumi pagaidām nav nekādi labie. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Mītiņos nav pret kaut ko, bet ir par kaut ko. Par krievu valodu, lai gan es saprotu, ka mani tas neskars. Es mācos 10.klasē un pabeigšu savas mācības krieviski. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Par krievvalodīgās kopienas centieniem aizstāvēt savas valodas funkcijas liecina arī viņu prasība piešķirt krievu valodai otrās valsts valodas statusu. Savu nostāju jaunieši pamato gan ar citu valstu pieredzi (Kanāda, Zviedrija, Šveice, Beļģija, Austrija), gan ar ievērojamo krievvalodīgās kopienas locekļu skaitu Latvijā.

Izglītības reformas kontekstā jaunieši diskusijās skar arī citas ar valsts etnopolitiku saistītas tēmas – latviešu valodas un pilsonības jautājumus. Augsta izglītības reformas un latviešu valodas identifikācijas pakāpe – parāda, kā izglītības reformas kontekstā veidojas attieksme pret latviešu valodu.

▪ *Izglītības reformas mērķa izpratnes*

Lai iegūtu padziļinātu izpratni par skolēnu attieksmi pret izglītības reformu, skolēni komentēja divus atšķirīgus apgalvojumus par to, kāds ir izglītības reformas mērķis. Turklāt šie izteikumi atbilst diviem dominējošajiem diskursiem par izglītības reformu. Pirmais izteikums iekļaujas opozīcijas diskursā. Zemāk citētais apgalvojums bieži ir popularizēts krievvalodīgajos plašsaziņas līdzekļos, tāpēc interesanti bija noskaidrot, kā paši skolēni to vērtē.

Izglītības reformas viens no galvenajiem mērķiem ir krievvalodīgās kopienas asimilācija

Skolēnu izteikumi liecina, ka izglītības reforma lielā mērā tiek uztverta kā krievvalodīgās kopienas asimilācijas instruments. Sākotnējās skolēnu atbildes reakcijas uz minēto apgalvojumu norāda, ka respondenti asimilāciju pamato, pirmkārt, ar to, ka, viņuprāt, reforma ir uzspiesta “no augšas”, otrkārt, reformas īstenošanas veids neatbilst integrācijas būtībai.

- *Par integrāciju šo reformu jau nu tiešām nevar nosaukt, tāpēc, ka nevienam neko nejautāja. Vienkārši ņēma un izdarīja šo reformu. Un tiešām ne tik daudz vardarbīgi, bet gan nesaskaņoti, proti, nesaskaņojot ar to viedokli, uz kuriem šī reforma kā reizi būs jāīsteno.* (Skolēni, Daugavpils)
- *Es pret šo reformu neko nevaru izdarīt, un es šo reformu uztveru tikai tā [kā asimilāciju].”* (Skolēni, Daugavpils)

Tajā pašā laikā nozīmīgi ir tas, ka jaunieši runā par asimilāciju arī kā par draudiem zaudēt savu nacionālo kultūru, tādējādi parādot izpratni par to, kas ir asimilācija. Taču respondenti nerunā par sevi, savām bažām zaudēt savu kultūru un valodu, bet pamatā atsauca uz ‘citiem’. Raksturīgi, ka šie ‘citi’ ir jaunākie skolas biedri, ģimenes locekļi, draugi, kas reformas rezultātā zaudēs savu dzimto krievu valodu, tradīcijas, kultūru. Savukārt, runājot par sevi, skolēni atzīst, ka asimilācija nemaz nav iespējama.

- *Es nepazaudēšu savu kultūru, es cienu šo valsti un šo valodu. Viss ir atkarīgs no manis. Neviens nekad nepiespiedīs aizmirst manas tradīcijas.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

- ***Jūs jūtat draudus valodai?***

- *Es baidos, ka lēnām varam pazaudēt. 8.9., 10.klase vēl saglabās valodu, bet pārējie, man ir bail, ka vairāk nezinās valodu. Vienkārši negribas pazaudēt kultūru, zināšanas par to, kas bija mūsu senči.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

Šāda argumentācijas stratēģija (pārcelšanas taktika), kad problēma tiek novirzīta uz nozīmīgajiem ‘citiem’, liecina, ka skolēniem ir nepieciešams pamatots (viens no argumentiem ir asimilācijas draudi) negatīvās un kritiskās attieksmes pret reformu un tāpēc viņi izmanto (atražo) publiskajā telpā cirkulējošos argumentus par asimilācijas draudiem, neraugoties uz to, ka paši uz sevi viņi to neattiecina.

Vienlaikus šādas argumentācijas stratēģijas liecina par solidaritāti ar savu ‘iekšējo grupu’- mazākumtautību skolu skolēniem kopumā.

Otrs apgalvojums, kuru komentēja respondenti, atbilst ‘integrācijas diskursam’, proti, vienam no izglītības reformas veidotāju pamatojumiem, ka vienota izglītības sistēma un izglītība pamatā latviešu valodā cels krievu skolu jauniešu konkurētspēju izglītības laukā un darba tirgū.

Izglītības reformas mērķis ir radīt mazākumtautību bērniem vienādas starta pozīcijas augstskolās un Latvijas darba tirgū

Apkopojot skolēnu komentārus, var izdalīt trīs dominējošās attieksmes pret šādu izteikumu. Pirmkārt, neitrāla attieksme: tas ir vienkārši sauklis un reformas mērķa formulējums, kurš īsti neatbilst patiesībai, jo konkurētspējīgi mazākumtautību jaunieši ir jau tagad. Otrkārt, negatīva attieksme: reforma nesekmē konkurētspēju, jo kvalitatīvāku izglītību indivīds var iegūt tieši savā dzimtajā (vienā) valodā.

- *Es uzskatu, ka pamatā ir jāmācās savā dzimtajā valodā. Cilvēks vienkārši jauksies un kļūdisies, un tas vairs nebūs kompetents cilvēks savā laukā, ja būs apmācība latviešu valodā. Proti, es nevaru pateikt, cik viņš būs konkurētspējīgs cilvēks? (Daugavpils)*

Treškārt, radikāli negatīva attieksme: proti, šīs attieksmes pautēji uzskata, ka izglītības reformas patiesais mērķis, pēc jauniešu domām, ir diametrāli pretējs politikas veidotāju uzstādījumam par konkurētspējas celšanu. Cittautiešu skolēnu vidū pastāv viedoklis, saskaņā ar kuru izglītības reformas mērķis ir celt latviešu jauniešu konkurētspēju, pazeminot krievu jauniešu izglītības līmeni un attiecīgi arī iespējas darba tirgū.

- *Manuprāt, vajag latviešu valodā mācīties nevis, lai krievvalodīgos padarītu konkurētspējīgākus, bet lai latviešus padarītu par konkurētspējīgākiem. Es zinu, daudzās olimpiādēs – gan vietējās, gan starptautiskajās – daudz vairāk ir krievu nekā latviešu. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

- ***Kāds, jūsuprāt, ir reformas reālais mērķis?***
- *Padarīt konkurēt nespējīgus.*
- *Kaut kādā ziņā apdzēst krievu potenciālu. Un uz mūsu, krievu, rēķina izskatīties gudriem, spējīgiem. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Izsakot savu vērtējumu par izglītības reformu kā konkurētspējas veicinošu soli, jaunieši piesauc opozīcijas diskursam raksturīgo argumentu par izvēles tiesību nodrošinājumu vispārējā izglītībā. Skolēnu argumenti lielā mērā atbilst vecāku argumentiem (pētījumā “Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu”, BSZI, 2003).

- *Konkurences apstākļos atstājiet mums izvēles iespējas. Atļaujiet pašiem izvēlēties. Daudzi pabeidza krievu skolas, augstskolās iemācījās latviešu valodu, pabeidza, bija konkurētspējīgi un veiksmīgi integrējās sabiedrībā. Varbūt ir diskriminācija, bet lielākoties cilvēki nav uz ielas. Jāatstāj cilvēkiem izvēles iespējas. Man paziņām bērns 5.klasē pārgāja uz latviešu skolu. Tā ir vecāku izvēle. Bet vajag atstāt izvēles iespējas. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Kāpēc es, nepilsonis (vispār es esmu pilsonis), maksājot tādus pašus nodokļus kā pilsoņi, nevaru izvēlēties valodu, kādā mācīties? Runāt visur latviski, jā, bet tikai valodu apmācībai. Ja es esmu nepilsonis un nevaru izvēlēties, tad, lūdzu, samaziniet nodokļus uz pusi. Es apmaksāju visu to pašu, lai man būtu sliktāk? Man to nevajag. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Abi šie argumenti tiešā veidā attiecas pamatā tikai uz skolēnu vecākiem un skolotājiem (skolēniem nav tiešās padomju laika pieredzes, un viņi lielāko tiesu gadījumu nav nodokļu maksātāji). Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka skolēni atražo

privātajā (ģimene) un publiskajā (plašsaziņas līdzekļi, iespējams, arī skola) telpā izplatītās argumentācijas shēmas, kas iekļaujas opozīcijas diskursā. Diskusija par izvēles tiesībām uz izglītību dzimtajā valodā ir vērtējama arī kā viena no valodu konflikta izpausmēm.

▪ Protesta akciju vērtējums: līdzdalība/attieksme

Skolēnu komentāri un vērtējumi par protesta akcijām sniedz izpratni par skolēnu strukturālo integrāciju sabiedrībā, kas pēdējā laikā izpaužas protesta formā. Jautāti, kādu motīvu vadīti, skolēni (rīdzinieki) ir devušies uz protesta akcijām, pirmajā skolēnu grupā dominējošā atbilde bija – protests pret valodu lietojuma proporciju 60/40 vidusskolā, bet otrā grupā – iestāšanās par izglītību dzimtajā krievu valodā.

Skolēnu raksturotos līdzdalības argumentus var iedalīt divās grupās. Pirmajā ietilpst tie, kas raksturo skolēnu attieksmi pret bilingvālo izglītību un izglītības reformu kopumā. Otrajā grupā ierindojas tie argumenti, atbilstoši kuriem protesta akcijas ir politiskās līdzdalības forma, pilsoniskās sabiedrības izpausmes veids. Turpinājumā pievērsīsimies šo argumentu dziļākai analīzei, ilustrējot katru argumentu grupu ar diskusiju fragmentiem.

(a) Protesta akcijas ir solidaritātes mehānisms. Piedaloties mītiņos skolēni izjūt vienotību ar nākamajām paaudzēm un līdz ar to solidaritāti ar savu iekšējo grupu.

- *Es arī atbalstu [protesta akcijas]. Jo pagaidām, izņemot latviešu valodu un literatūru, man neviens priekšmets nav latviešu valodā. Es iedomājos sevi viņu vietā, kā tas būtu, ja man algebra būtu latviešu valodā. Es uztrauktos, nervozētu. Droši vien neietu uz stundām. Īpaši tādām kā matemātika. Es sliktāk zinātu to priekšmetu, man būtu vājākas zināšanas. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Sakarā ar mītiņiem es arī uzskatu, ka tas ir smieklīgi. To vajadzēja darīt ātrāk. No otras puses, vajag taču parādīt, ka mēs esam. Mēs to darījām ne sevis, tad savu jaunāko brāļu un māsu dēļ, kas tagad mācās 2., 3. klasē. (Rīga, 2. grupa)*

(b) Protesta akcijas kā viedokļa paušanas forma ir apliecinājums demokrātiskai valsts iekārtai. Dominējošā attieksme pret mītiņiem ir atbalsts šāda veida akcijām kā iespējai publiskajā telpā paust savas intereses un prasības. Vienlaikus tas liecina par pilsoniskās sabiedrības izpausmēm.

- *Es atbalstu, jo kaut kādā veidā taču tomēr vajag paust savu viedokli. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Man grūti spriest par morāliem un ētiskiem jautājumiem, bet, manuprāt, ir tik netīra lieta, ka politika ir pilna ar to, ka taisa sev reklāmu un vairāk neko. Kas attiecas konkrēti uz reformu, tad šie mītiņi ir pilnībā attaisnojami, jo nekāda cita forma, manuprāt, šobrīd nav, lai parādītu un izteiktu savu viedokli. (Skolēni, Daugavpils)*

(c) Protesta akcijas ir veids, kā paust savas kopienas negatīvās attieksmes pret valsts etnopolitiku kopumā. Mītiņi nav vērsti tikai uz izglītības reformu. Tā ir virskārta, iegansts. Pēc būtības tā ir cīņa par krievu valodu, krievu kultūru Latvijā.

- *Mītiņš kā savas viedokļa izpaušanas forma – es neteikšu, ka ir pati efektīvākā metode, bet tas ir kaut kas nacionāls. Cilvēkiem emocijas sakrājas līdz malām saistībā ar kaut ko, piemēram, ar izglītības reformu un viss iekšā vārās kā manai vecmāmiņai un vectētiņam, un mītiņš ļauj tās izgāzt ārā. Tāpēc mītiņam vajag būt. Kā veids, lai paustu emocijas, lai parādītu, ka mēs esam, man patīk, bet, lai kaut ko bīdītu un izmainītu, neder. (..) mūsu gadījumā ar izglītības reformu vajag izpaust emocijas. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

No vienas puses, skolēnu – protesta akciju atbalstītāju - vidū bieži parādās viedoklis, ka protesta akcijas ir novēlotas. Līdzdalība politikas veidošanā bija jāīsteno savlaicīgi. Šobrīd, pēc jauniešu domām, lēmumi ir pieņemti un netiks izmainīti. No otras puses, rodas iespaids, ka reformas mērķa grupa tikai tagad uzzina par izglītības reformas īstenošanu valstī, jo izteikumos parādās tādi izsaukumi kā “tik pēkšņi”, “tik strauji” utml., kaut gan reformas pirmsākumi ir 1995. gadā, kad tika ieviesti divi mācību priekšmeti pamatskolā un trīs priekšmeti vidusskolā latviešu valodā.

Skolēni, kas neatbalsta protesta akcijas, savu nostāju pamatoja ar vairākiem argumentiem. (a) Skolēni uzskata, ka protesta akcijas (mītiņi) ir bīstamas to dalībniekiem no drošības viedokļa. (b) Jauniešiem nav ticības pilsoniskajai sabiedrībai – viņuprāt, politiskie lēmumi tiek pieņemti, neņemot vērā interešu grupu viedokļus.

- *Es uzskatu, ka iet uz mītiņu tādu iemeslu dēļ, kā tas bija tagad, ir muļķīgi, jo reforma jau ir notikusi, tur vairs izdarīt neko nevar. Mūsu vietā viss jau ir izlemts. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- *Es gribētu, lai sākumā tiktu apspriesties ar tiem, kurus šī reforma ietekmēs, un tikai pēc tam to ieviest.*
- *Tā nekad nebūs.*
- *Nu, jā, bet kaut kā gribas. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- *Mēs gribam nevis 60:40 vai 50:50 mācīties, bet pilnībā mācīties krievu valodā. Ja tur ir pieņemts lēmums, mūs jau īpaši nejaūtās, viņi pieņems to lēmumu. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

(c) Protesta akcijas ir politiķiem izdevīgas skolēnu aktivitātes, lai īstenotu savtīgus mērķus, piemēram, sabiedrības sašķeltnību, elektorāta nodrošinājumu. (d) Lielai daļai protesta akciju dalībnieku nav skaidrs mītiņu mērķis. Tas apliecina to, ka skolēniem kā vienai no tiešajām reformas mērķa grupām ir vāja izpratne par izglītības reformas nepieciešamību, saturu un īstenošanas gaitu. Tie, skolēni, kas nepiedalījās akcijās, diskusiju gaitā apliecināja dziļāku izpratni par reformas saturu un ieguvumiem nekā jaunieši, kas atbalsta skolēnu mītiņus.

- *Es uzskatu, ka tie mītiņi ... ir virkne cilvēku, kas iet uz šiem mītiņiem īsti nesaprotot, priekš kam, bieži vien tas uz konkrēto cilvēku pat neattiecas, proti, iet vienkārši tāpat. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- *Man vēl ir tāds jautājums. Mums prasīja, kāpēc mēs vispār tur ejam un ka mūs tā reforma vispār nemaz neskars, ka tas ir pieņemts attiecībā uz nākamajām desmitajām klasēm, ka mēs kā mācījamies krievu valodā, tā arī mācīsimies.*
- **Jā, tā arī ir. Uz jums tas tiešā veidā neattieksies.**
- *Ko tad mēs vispār uz mītiņu gājām? (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Skolēnu argumentu – gan par, gan pret protesta akcijām – izpēte skaidri iezīmē viņu kā skolēnu (arī viņu vecāku) pretnostatījumu politisko lēmumu pieņēmējiem, tādējādi novelkot robežlīniju starp ‘mēs’ (skolēni) grupu un ‘viņi’ (politiskā elite) grupu. Līdz ar to galvenā atziņa, kas izriet no šīs analīzes, ka izglītības reformas kontekstā ir palielinājusies plaisa starp krievvalodīgo kopienu un politisko eliti kopumā (vertikālā šķelšanās).

Diskusiju rezultātu analīze liecina, ka protesta akcijas sekmē skolas iekšējo šķelšanos vairākās dimensijās: skolēni / administrācija; skolotāji / administrācija; skolēni / skolotāji; skolotāji, administrācija / vecāki. Šķelšanās būtībā notiek starp diviem valdošajiem diskursiem – integrācijas un opozīcijas diskursu. Līdz ar mītiņiem pret izglītības reformas īstenošanu ir aktualizējies opozīcijas diskurss vecāku, skolotāju un skolēnu vidū (par to liecina grupu diskusijās iegūtie dati), kamēr skolas vadība pauž valsts nostāju un pārsvarā pārstāv integrācijas diskursu.

Zemāk citētais skolēnu diskusijas fragments, kas vēstī par situāciju, kad skolēnus nelaida uz mītiņiem, slēdzot skolas durvis, parāda, kā sociālajā realitātē izpaužas diskursu konfrontācija .

- **Manās rokās arī nonāca skrejlapīņa ar aicinājumu piedalīties mītiņā, un tajā bija norādīts arī, lai skolēni neiet iekšā skolā, jo pretējā gadījumā viņus no turienes var arī neizlaist. Skolas tiešām slēdza ciet?**
 - Jā. Slēdza ciet. Direktori nelaida.
 - Mums direktors stāvēja pie durvīm – ja iegāji iekšā, tad viss, nelaida ārā.
 - **Tātad skola neatbalsēja šādu pasākumu?**
 - Principā tāpēc, ka pēc tam direktoriem bija nepatīkšanas – viņi dabūja pa kaklu. Tāpēc viņi arī nelaida ārā. Varbūt viņi arī bija “par”, bet ...
- (Skolēni, Rīga, 1. grupa)

Padziļināti analizējot skolēnu izteikumus par protesta akcijām, atklājās, ka skolēniem ir raksturīgi lietot “kara” terminoloģiju. Proti, respondenti vairākkārtīgi lieto tādus vārdus kā “cīņa”, “krievvalodīgie cīnās”, “ieroči”, “revolūcija”, “spēks”, “pašaizsardzība”. Turklāt skolēni pieļauj arī radikālākas minoritāšu tiesību un interešu aizstāvības formas nekā mītiņi un demonstrācijas.

- *Cik esmu klausījusies pa radio un runājusi ar cilvēkiem, vīrieši ir gatavi ķerties pie ieročiem un iet aizstāvēt tiesības. Sekas var būt ļoti smūjas. Negribu, lai tas būtu, bet tas var notikt.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)
- *Vienmēr ir kaut kas jādara, nevar sēdēt rokas klēpī salicis. Kad mūsos neieklausās, mēs varam kļūt vēl radikālāki. Viss vēl var būt.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)
- *Es uzskatu, ka vajag cīnīties, lai arī neko nepanākam. Vismaz vēsturē būs bijis, ka mēs cīnījāmies. Ka izdarījām visu, lai aizstāvētu savas tiesības, savu kultūru. Jo valoda ir kultūras pamatā.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

Skolēnu mītiņi un attieksmes pret tiem iezīmē gan krievvalodīgās kopienas attiecību saasināšanos ar politisko eliti, gan sekmē konflikta veidošanos ar valstī dominējošo valodas kopienu - latviešiem, jo tieši šīs kopienas locekļi ir izglītības politikas veidotāji. Netieši skolēnu apziņā protesti pret izglītības reformu saistās ar cīņu pret latviešiem, tādējādi sekmējot divkopienas sabiedrības attīstības scenārija attīstību.

- *Šī reforma tiešām ir akmens divu rasu savstarpējo attiecību vidū, ja tā var izteikt krievvalodīgie un latvieši.* (Skolēni, Daugavpils)
- *Tāpēc man liekas, ka dēļ tādiem cilvēkiem, kas iet uz šiem mītiņiem, arī rodas tādi cilvēki, kas sāk kliegt: “Iesim, sitīsim latviešus!” Tā arī rodas tādi konflikti. Tieši tad, kad ir daudz cilvēku un visi ir uzvilkušies, un visi tur kaut ko kliedz, tad jauniešiem arī rodas tādi nodomi darīt kaut ko.* (Skolēni, Rīga, 1. grupa)

LATVIEŠU VALODA

Kaut arī kopumā jauniešiem ir pozitīva attieksme pret latviešu valodu un tās zināšanu nepieciešamību – atbilstība dominējošajam valsts integrācijas diskursam, vienlaikus aktualizējas arī opozīcijas diskurss, piemēram, runājot par tādu tēmu kā latviešu valodas apguves nodrošināšana.

Skolēnu izteikumiem ir raksturīga attaisnojuma stratēģija – respondenti cenšas rast pamatojumu savām negatīvajām attieksmēm pret latviešu valodu, norādot gan uz valodas apguves iespēju vājo nodrošinājumu, gan valodas politikas īstenošanas ietekmi uz savām politiskajām attieksmēm. Šeit iezīmējas nostādņu hierarhija,

atbilstoši kurai negatīvās attieksmes pret politikas veidotājiem un īstenotājiem tiek vērsta pret pašu latviešu valodu.

- *Negatīvāka attieksme? Pret valodu, nē, bet pret tiem, kas vēlas to ieviest, protams. Es uzskatu, ka dotā politika, dotā ieviešana, tas ir vispār absurds.* (Skolēni, Daugavpils)
- *Nevar teikt, ka latviešu valoda nav vajadzīga. Tā ir noteikti vajadzīga, un vajadzīga ne tik daudz dēļ tās nepieciešamības, bet vairāk katra cilvēka pašcieņas dēļ. Katram sevi cenošam cilvēkam ir jāzina tās valsts valoda, kurā viņš dzīvo. Kāpēc cilvēkam, kurš dzimis Latvijā, nebūtu jāzina latviešu valoda?* (Skolēni, Daugavpils)

Cittautiešu jauniešu viedokļi un komentāri par latviešu valodu liecina par Latvijā pastāvošo valodu konfliktu. Viena no redzamākajām tā izpausmes formām ir sabiedriskās un politiskās aktivitātes saistībā ar izglītības reformu. Attīstot diskusiju par valodu lietojuma attīstību turpmāk Latvijā, atklājas valodas konkurences pazīmes. Spilgti to ilustrē sekojošs diskusijas fragments:

- *Es uzskatu, ka pakāpeniski visi iemācīsies latviešu valodu.*
- *Būs surogāts. Runās divās paralēlās valodās. Izveidosies Latvijas valoda.*
- *Ir jau Latvijas krievu valoda.*
- *Ja es runāju ar latvieti, es runāju krieviski. Ja nesaprot, tad latviski. Es domāju, ka var atrast kopēju valodu. Un arvien vairāk runās latviski.*
- *Jau tagad latviešu valodā ieiet krievu vārdi. Un tas nav labi.*
- *Tāpat arī krievu valodā ir kaut kas no latviešu [valodas], jo dažus vārdus nevar iztulkot un tad lieto latviešu jēdzienus.*
- *Vai gribam saglabāt to, kas tagad ir? Saplūšana ir neizbēgama.*
- *Es uzskatu, ka mēs dzīvojam kā džungļos. Un džungļos ir savi likumi – izdzīvo stiprākais. Laiks rādīs, kurš izdzīvos. Necīnīsimies. Bet divas valodas nepastāvēs! Būs vai nu latviešu, vai krievu. Bet divas nebūs!*
- *Es domāju, ka būs sajaukums. Krievu valoda ir daudzu miljonu valoda. Un tas ir muļķīgi, kad latvieši domā, ka atbrauks ārzemnieki - itāļi, francūži - un mācīsies 2 miljonu valodu, nevis 200 miljonu valodu.* (Skolēni, Rīga, 2. grupa)

Vienlaikus šis diskusijas fragments norāda uz krievvalodīgās kopienas bailēm, bažām par savas dzimtās krievu valodas statusu, tās apdraudētību Latvijā.

Šajā pētījumā uzdevums bija noskaidrot, cik regulāri jaunieši ikdienā lieto latviešu valodu, tā nosakot, kā saskarsmes biežums latviešu valodā ietekmē mērķa grupas sociāli politiskās nostādnes. Saskarsmes biežuma analīze ļauj iegūt izpratni par jauniešu etnisko mijiedarbības saišu stiprumu, attiecīgi par jauniešu funkcionālās integrācijas pakāpi.

Skolēnu atklātā pieredze liecina, ka latviešu valodas apguvē un lietošanā noteicošā ir instrumentālā motivācija – valoda tiek apgūta, lai sasniegtu kādu mērķi – izglītība vai darbs, kā arī lai spētu veidot saskarsmi ar latviešiem. Jauniešu nostādnes par latviešu valodas lietošanu lielā mērā iekļaujas integrācijas diskursā, uz ko norāda skolēnu vairākkārt paustā pārliecība, ka Latvijā ir jāzina latviešu valoda un ka tā ir sabiedrības integrācijas pamats. Piemēram:

- *Daugavpilī ikdienas dzīvē es neteiktu, ka būtu kāda īpaši nopietna nepieciešamība pēc latviešu valodas. Taču, ņemot vērā, ka Daugavpils ir Latvijas pilsēta, tad latviešu valodu ir nepieciešams mācīties.* (Skolēni, Daugavpils)

Ja attieksmju līmenī skolēni atbalsta integrācijas diskursu, tad viņu sociālā prakse liecina par to, ka viņiem nav reālu iespēju apliecināt savas attieksmes sociālajā realitātē - ārpus skolas viņi kontaktējas pamatā tikai krievu valodā. Latviešu valodu skolēni lieto samērā reti, neregulāri – biežāk tās ir īsas pieklājības frāzes. Skola ir praktiski vienīgā vieta, kur jaunieši lieto latviešu valodu. Viens no galvenajiem

iemesliem, kāpēc jaunieši reti vai praktiski nekad ārpus skolas nelieto latviešu valodu ir saskarsmes aģentu trūkums. Tas liecina par samērā augstu krievu valodas vides pašpietiekamību gan Daugavpilī, gan Rīgā.

- *Latviešu valodu lietoju ļoti reti, tikai tad, kad ieslīgstu latviešu vidē. Piemēram, veikalos, kuros nav pašapkalpošanās, bet kur pārdevēja stāv aiz letes un kurai ir jājautā pēc preces. Agrāk bija nometnes, kur puse – latvieši, puse – krievi. Ar tiem, kas nesaprot krieviski, runājām latviski. Savādāk uzturos tikai krievu sabiedrībā. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *(..) latvieši dzīvo paši par sevi (..), mēs reti tiekamies, jo viņi dzīvo savā kopienā, mēs – savā. (Skolēni, Daugavpils)*

Lai pamatotu, kāpēc tik reti viņi lieto latviešu valodu, skolēni izmanto vairākas argumentācijas shēmas un stratēģijas. Viena no raksturīgākajām ir attaisnojuma stratēģija, kas izpaužas kā neatbilstība starp izteikuma daļām: pirmajā daļā ir skaidra norāde uz nepieciešamību praktizēties valodas lietošanā, otrajā daļā – argumenti, kāpēc valoda netiek lietota.

- *Labāk runāt latviski ar kļūdām un tādā veidā gūt pieredzi, **bet** tu izej uz ielas un tur tev kāds pasaka – tu krievs, tu tāds un šitāds, tu neko nesaproti. Pēc tam vairs nespēj izteikt nevienu vārdu. Tev kļūst kauns par savu valodu. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Viedokļu pamatojumā skolēni lieto arī šķietamā pieļāvuma argumentācijas shēmu, atbilstoši kurai latviešu uzvedība un attieksmes ir cēlonis, kāpēc krievvalodīgie nerunā latviešu valodā. No vienas puses, skolēni pieļauj, ka ‘mēs’ grupa rīkojas nepareizi, no otras puses, rīcībai ir attaisnojums vai arī tā tiek neadekvāti uztverta un interpretēta. Tāpat respondenti izmanto arī pārceļšanas taktiku, stāstot par saviem paziņām, draugiem, par to, “kā parasti, vispār notiek”, nevis par savu konkrēto pieredzi. Visas raksturotās skolēnu pielietotās argumentācijas shēmas iekļaujas pozitīvā paštēla diskursīvajā stratēģijā. Turklāt diskusijās par latviešu valodu un tās lietošanu caurvijas skolēnu vēlēšanās paust attieksmes un pieredzes, kas atbilst integrācijas diskursam, tādējādi sekmējot pozitīvā paštēla uzturēšanu, jo respondentu stāstītais par latviešu valodas lietošanu ikdienā raksturo situāciju „nav problēmu ar latviešu valodas lietošanu”.

Skolēnu norādītie iemesli, kāpēc viņi reti vai nekad ārpus skolas nerunā latviešu valodā, ir pamats secinājumam, ka viņiem ir vājas mijiedarbības saites ar latviešiem, kas savukārt norāda uz latviešu un krievu valodās runājošo kopienu nošķirtību, pat zināmu izolāciju. Kopumā jāsecina, ka cittautiešu skolēniem ir vāja funkcionālā integrācija – uz to norāda gan valodu konflikta iezīmes, gan vāji attīstīta latviešu valodas lietošanas integratīvā motivācija.

ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS

Analizējot etnisko attiecību vērtējumu, ir jānodala divi šo attiecību līmeņi. No vienas puses, skolēni runā par etniskajām attiecībām sabiedrības mērogā (vispārīgais/globālais līmenis), no otras puses, viņi raksturo un vērtē etniskās attiecības sava sociālā tīkla ietvaros (konkrētais/lokālais līmenis). Raksturīgi, ka, runājot par starpetniskajām attiecībām vispārīgā līmenī, skolēni tās vērtē drīzāk negatīvās kategorijās - kā konfliktējošas, kamēr savas attiecības ar latviešiem cittautiešu jaunieši raksturo pozitīvi - kā draudzīgas vai neitrālas. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka konflikti etniskajās attiecībās pamatā pastāv diskursa, nevis ikdienas prakses līmenī. Vienlaikus tas norāda uz to, ka diskursa līmenī pastāvošie etniskie konflikti skolēnu apziņā tiek pārceļti uz sociālo realitāti.

Diskusiju dalībnieki savos izteikumos sadala sabiedrību 'latviešos' ('viņi' grupā) un 'krievos' ('mēs' grupā). Veids, kā jaunieši runā par šīm grupām norāda uz sabiedrības polarizāciju, un katrai no šīm grupām ir savs diskurss.

Etniskās attiecības jaunieši raksturo, balstoties uz savu individuālo pieredzi. Var izdalīt divus attiecību tipus. Apstākļi, ka jauniešu komentāri par etnisko attiecību pieredzi iekļaujas divos pamata tipos, norāda, ka binārās loģikas principi īstenojas arī jauniešu attieksmēs un vērtējumos par starpetniskajiem kontaktiem.

Pirmkārt, konfliktējošas etniskās attiecības. Jauniešu vidū pastāv ksenofobiskais diskurss – neiecietība, nepatika pret latviešiem kā ārējo grupu, svešajiem. Respondentu interpretācija par latviešu attieksmēm liecina, ka arī latviešu attieksmes pret krieviem ir ksenofobiskas. Izteikti parādās dalījums 'mēs'/'viņi'.

- *Vairāk kā 50% Bolderājas iedzīvotāju ir krievi. Ja tu tur esi dzīvojis visu savu dzīvi, tad tev tur ir diezgan viegli dzīvot, tu visus zini un tevi neviens neaiztiks. Bet, nedod Dievs, atbrauks kāds svešs. Nedod, Dievs. Mums ir problēmas ar latviešiem. Pie mums viņus necieš, pie mums viņi nepatīk, pie mums viņus neciena. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *(..) mēs esam cilvēki ar savu raksturu, kas māk par sevi pastāvēt, un viņa [klases audzinātāja - latviete] mūs saprot. Tas ir vienīgais cilvēks. Bet citādi ... Jā, es esmu mēģinājis rast kopīgu valodu ar latviešiem. Jā, visbiežāk arī esmu atradis, bet, cik sanācis, tad līdz brīdim, kamēr mani tā klusi un kārtīgi neiegāza. Pēc tam es esmu sapratis, ka tie nav manas sugas cilvēki. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Jauniešu izteikumi ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka izglītības reformas kontekstā ir saasinājušās etniskās attiecības starp divām lielākajām Latvijā dzīvojošajām kopienām. Sekojošajā izteikumā ir uzskatāmi redzams, kā diskursa līmenī notiek reformas identificēšana ar latviešiem. Negatīva attieksme pret reformu transformējas negatīvā attieksmē pret latviešiem, kas vismaz priekšstatu līmenī rezultējas konfliktos. Tā kā konflikts izceļas latviešu un krievu starpā, tad diskursa līmenī tas tiek identificēts kā etniskais konflikts, taču pēc būtības tas ir etnopolitiskais konflikts, jo tā pamatā ir vairāk politiskas, nevis tīri etniskas intereses.

- *Pēc mītiņiem ir pastiprinājusies negativitāte attiecībās starp krieviem un latviešiem. Man draugi dzīvo Mežciemā, Purvciemā. Tur ir saasinājušās sadursmes. (..) Līdz reformai tas arī bija, bet pēc reformas pieņemšanas, pēc mītiņiem ir pastiprinājusies negativitāte pret latviešu sabiedrību. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Mani biedē tas, ka sabiedrība vairāk nav pacietīga. Tagad [pēc protesta akcijām, diskusija notika 23. 02. 2004.] var izskanēt ultimāts. Mēs neesam tālu no tā, ka atsevišķas latviešu un krievu grupas, aizrāvušās ar nacionālistiskām pazīmēm, var rokās paņemt ieročus, un var rasties sadursmes. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Otrkārt, draudzīgas etniskās attiecības. Interesanti, ka, runājot par attiecībām ar latviešiem, kurās pamatā valda savstarpēja sapratne, daži respondenti draudzīgās attiecības attiecina uz 'mēs' grupu, kurā iekļaujas gan latvieši, gan krievi, bet viens no dalībniekiem joprojām saglabā dalījumu 'mēs'/'viņi'. Taču šim respondentam mijiedarbības saites ar latviešiem ir drīzāk vājas (viņš stāsta pa latviešiem paziņām), kamēr diviem citiem jauniešiem, kas lieto 'mēs' formu, mijiedarbības saites ir stipras, par ko liecina sociālo attiecību veids ar latviešiem (viņi stāsta par latviešiem draugiem).

- *Man ir milzum daudz draugu latviešu, un es esmu bijis neskaitāmas reizes kompānijās, kurās ir pamatā latvieši, un mēs vienmēr esam atraduši kopīgu valodu. Un ir bijis arī daudz meiteņu latviešu, ar kurām vienmēr esmu normāli sarunājies, un nav bijis nekādu problēmu. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- *Man ir lielisks kontakts ar latviešiem. Man ir ļoti daudz draugu un paziņu. Man labākais draugs ir latvietis. (..) Mēs kopā ar viņu organizējam skolās diskotēkas, nodarbojamies paši ar nelielu biznesu. Nekad nav bijušas nekādas domstarpības. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Man ir pazīnas latvieši. Viņi ar mani runā krieviski, un, kad jutu, ka viņiem ir par grūtu, pārgāju runāt latviski, jo jākārto eksāmeni. Viņi man palīdzēja. Es nekad neesmu sevi uztvērusi kā pārāku par viņiem. Tāpat nekad neesmu sajutusi no viņiem agresiju. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Skolēnu raksturotās starpetniskās saskarsmes situācijas ļauj izdalīt vairākus konflikta tipa attiecību cēloņus, kas vienlaikus ir analizējami arī plašākā mērogā – kā iespējamie sabiedrības sociolingvistiskās šķelšanās iemesli.

(1) Latviešu attieksme pret latviešu valodas zināšanu nepieciešamību un lietošanu. Tieši valoda ir viens no nozīmīgākajiem elementiem skolēnu uzskatos par to, kas šķēļ Latvijas sabiedrību. Izteikumos par latviešu valodu īpaši aktualizējas ‘mēs’ grupas nošķiršana no ‘viņu’ grupas, argumentu shēmās tipiski ir ievērot pozitīvā paštēla un negatīva cita tēla atspoguļošanas stratēģiju.

- *Es gribu pateikt, ka katrs latvietis zina krievu valodu. Tie paši cilvēki gados, viņi visi zina krievu valodu. Viņi var mierīgi izteikties krievu valodā. Bet viņi vienkārši negrib laikiem sarunāties krievu valodā, bet zināt viņi zina. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Es personīgi domāju, ka latviešu tauta ļoti bieži sevi pārāk augstu vērtē un nostāda un piezēmēti skatās uz krievu tautu, jo, jūs, lūk, krievi, nezināt latviešu valodu, kaut gan jūs dzīvojat Latvijā un jums būtu tā valoda jāzina. (Skolēni, Rīga, 1. Grupa)*
- *Es uzskatu, ka latviešu valoda nesatuvinās divas nācijas. Es domāju, ka krievi, ja viņiem spiedīs mācīties latviešu valodu, tad viņi vēl vairāk ienīdīs latviešu valodu. (Skolēni, Daugavpils)*

(2) Vēsturiskā saskarsmes pieredze. Skolēnu vidū pastāv arī viedoklis, ka sabiedrības etniskā šķelšanās “nav nekas jauns”, tā ir bijis “no laika gala” (raksturīgi ir piesaukt Padomju varas gadus) un tā ir šo sabiedrību raksturojoša pazīme – divu kopienu līdzās pastāvēšana paralēlās telpās. Turklāt izskan pārliecība par to, ka sabiedrības integrācija (galvenokārt etniskā) Latvijā nav iespējama.

- *Tas ir neizbēgami. Apvienošanās nekādi nav iespējama. Ja mēs padomju laikā nevarējām apvienoties, tad tagad vēl jo vairāk. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- | |
|--|
| <ul style="list-style-type: none"> - <i>Kas mūs šķēļ? Kāpēc Tu saki, ka latvieši ir citas sugas cilvēki?</i> - <i>Tas tā ir no laika gala.</i> - <i>Tas tā ir sanācis jau vēsturiski. Tagad tas tikai turpinās kā tradīcija. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)</i> |
|--|

(3) Tautība kā demarkācijas zīme. Turklāt jaunieši runā gan par latviešu, gan par krievu negatīvajām attieksmēm pret otru tautību. Šajā konfliktējošo attiecību un sabiedrības šķelšanās iespējamo cēloņu grupā iekļaujas arī skolēnu ksenofobiskās attieksmes pret ārējo grupu, kuru vieno cita etniskā piederība nekā iekšējai ‘mēs’ grupai.

- *Gan krievu, gan latviešu vidū ir tādi, kas, ieraugot otru tautību, piekauj to cilvēku. Ir latvieši, kas ir noskaņoti pret krieviem, un krievi, kas ir noskaņoti pret latviešiem. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Te izskanēja tāds viedoklis, ka latvieši nostāda krievus zemāk par sevi, bet, atvainojiet, vai neviens nav dzirdējis, kā krievi saka, es negribu nevienu aizvainot, bet saka, ka latvietis tā nav tautība, tā ir diagnoze. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

- *Par to, ka tu esi krievs, reti kurš dabū pa zobiem, bet latviešiem tas gadās biežāk. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

Līdzās šīm attieksmēm atsevišķi skolēni grupā pauž alternatīvo diskursu, kas atbilst šobrīd aktuālajam multikulturālisma diskursam, apliecinot etnisko toleranci ne tikai pret latviešiem, bet arī pret citām tautībām.

- *Es pati nekad neesmu likusi svaru kausos – latvietis vai krievs. Man tauta ir tauta. Kāda ir starpība, kas cilvēks ir pēc tautības. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Es domāju, ka nevar dalīt cilvēkus pēc tautības, pēc ādas krāsas, es nezinu. Es uzskatu, ka tas ir muļķīgi. Katrs cilvēks ir tāds, kāds viņš ir, un tas nav atkarīgs no tā, vai viņš ir latvietis vai krievs, baltais vai melnais. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Kad cilvēki tiekas, viņi neprasa viens otram, vai tu esi krievs vai latvietis, vai arī tu esi polis vai ukrainis. Viņi skatās, vispirmām kārtām, uz pašu cilvēku. (Skolēni, Daugavpils)*

(4) Politiskie lēmumi pilsonības, valodas un izglītības jomās, kas attiecas uz mazākumtautību pārstāvjiem, ir vēl viens būtisks sabiedrības dezintegrācijas cēlonis, turklāt gan vertikālajā, gan horizontālajā dimensijā. Pēc skolēnu domām, virkne šo lēmumu ir valstī dzīvojošās etniskās minoritātes diskriminējoši, un tāpēc tie negatīvi ietekmē attieksmes pret latviešiem kā majoritāti un starpetniskās attiecības individuālajā un sabiedrības līmenī. Tā kā politisko lēmumu pieņēmēji ir politiķi, tad tipiski ir norādīt, ka sabiedrības etniskajā dezintegrācijā ir vainojami politiķi.

- *Kas attiecas uz rasu šķelšanos Latvijā, es pilnībā piekrītu (X), kas teica, ka šo šķelšanos rada mūsu politiķi. Līdz 1991. gadam Latvija bija PSRS sastāvā, un latvieši uzskata, ka krieviem ir jāaizbrauc no šejienes tikai tāpēc, ka kāds to ir pateicis pa televizoru. (Skolēni, Daugavpils)*
- *Es, piemēram, esmu nepilsonis, un ir droši vien vēl citi manu tiesību pārkāpumi, bet pats pirmais un rupjākais pārkāpums ir tas, ka es neesmu Latvijas pilsonis. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*
- *Es domāju, ka krieviem un latviešiem ir vienādas problēmas. Un nevajadzētu tā dalīties. Mūs sadala un nostāda mūs vienu pret otru politiķi. (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*
- *Jūs mūs neaiztiekat. Nevajag sēt naida graudu, jo tāpat vien nebūs agresijas bez iemesla ne fiziski, ne vispār. Zinot krievu tautu, agresija būs kā paš aizsardzība. Meklējot kompromisu, es uzskatu, ka ir iespējama miermīlīga pastāvēšana, draudzība. Nesaprotu, kāpēc politiķi mūs naido?! (Skolēni, Rīga, 2. grupa)*

Kaut arī netika uzdots tiešs jautājums par to, kā novērst sabiedrības iekšējo šķelšanos un plaisu starp sabiedrību un politisko eliti, skolēni savos izteikumos skar šo jautājumu. Pozitīvi ir vērtējams tas, ka jaunieši vēlas, lai Latvijas sabiedrība būtu vienota un integrēta, turklāt atsevišķu skolēnu izteikumos atklājas pārliecība, ka pašiem ir jāuzņemas atbildība par sabiedrības integrāciju. Šie jaunieši arī citos jautājumos pauž lojālāku attieksmi pret valsti, latviešu valodu, viņiem ir regulāri starpetniskie kontakti, kas pilnībā atbilst atzinumam par nostādņu hierarhiju sociāli politiskajās attieksmēs.

- *Es gribētu, lai mēs, kā paaudze, kas kaut ko mainīs, nevis vienkārši runātu, bet sāktu tiešām kaut ko darīt. Lai mūsu domas un spriedumi nebalstītos uz kaut kādiem stereotipiem. Ja mēs tiešām runājam par sabiedrības integrāciju, tad tiešām veidot kaut kādas organizācijas, rīkot kaut kādus pasākumus, kur būtu gan latvieši, gan krievi kopā, kontaktētos, lai nebūtu sveši. (Skolēni, Rīga, 1. grupa)*

KOPSAVILKUMS

Cittautiešu skolēnu attieksmēs pret valsti nozīmīga diskursa struktūra ir valsts pozitīvais tēls, caur kuru veidojas piederība valstij kā iekšējai ‘mēs’ grupai. Skolēniem ļoti nozīmīgs ir ‘citu’ viedoklis un ‘citu’ vērtējums par valsti, valsts pozitīvā atpazīstamība pasaulē, valsts iekšējie sasniegumi, kas sekmē Latvijas pozitīvā tēla veidošanu un nostiprināšanu. Galvenais elements, kas veido skolēnu piederību valstij, ir biogrāfiskās valstiskās identitātes veidošanās – Latviju viņi uztver un izjūt kā savu dzimteni, vietu, kur ir izveidojušies nozīmīgi sociālie tīkli (ģimene, draugi).

Kritisko attieksmju pamatā ir valsts un sabiedrības šķelšanās (vertikālā dimensija), kā arī sabiedrības iekšējā šķelšanās (horizontālā dimensija). Vertikālā dezintegrācija – šķirtne starp politisko varu un sabiedrību kopumā, kā arī šķirtne starp latviešu politisko eliti un krievvalodīgo kopienu skolēnu diskursā ir galvenie faktori, kā rezultātā par valsti tiek runāts atsvešinātās kategorijās, nodalot sevi no valsts kā ‘viņiem’.

Skolēnu attieksmes pret izglītības reformu iekļaujas gan integrācijas, gan opozīcijas diskursos, ar ko ir izskaidrojami jauniešu nereti pretrunīgie viedokļi un rīcības modeļi. Šāda diskursu konfrontācija norāda uz skolas, ģimenes, plašsaziņas līdzekļu u.c. sociālizācijas institūtu ietekmi uz skolēnu politiskajiem uzskatiem, t.sk. par izglītības reformu.

Jauniešu attieksme pret izglītības reformu nav viennozīmīga. No vienas puses, prevalē negatīvās un kritiskās attieksmes, no otras puses, skolēnu argumentācijas shēmas un veids, kā viņi runā par reformu, liecina par vispārīgu publiskajā telpā izplatītu argumentu atražošanu. Skolēniem ir raksturīgi runāt par ‘citu’ grūtībām un problēmām reformas īstenošanas procesā, nevis atklāt savu tiešo pieredzi. Kā galvenos pretargumentus skolēni min: resursu trūkumu, reformas sasteigtību, zināšanu pasliktināšanos, konkurētspējas samazināšanos (pretēji politikas veidotāju uzstādījumam par mazākumtautību jauniešu konkurētspējas celšanu), izvēles iespēju nenodrošināšanu. Skolēnu argumenti liecina, ka viņi vāji izprot reformā iestrādāto pēctecības un pakāpenības principu.

Reformas atbalstītāji, kas saskata pozitīvos aspektus un spēj definēt ieguvumus, pauž savas grupas alternatīvo diskursu. Savās attieksmēs viņi ieņem atsvešinātu pozīciju, tādējādi netieši norādot uz vēlēšanos atbilst opozīcijas diskursam un vienotībai ar savu iekšējo grupu.

Kopumā jauniešu attieksmes pret latviešu valodu iekļaujas integrācijas diskursā – skolēni atzīst latviešu valodas zināšanu nepieciešamību un latviešu valodu kā sabiedrības integrācijas pamatu. Paralēli skolēnu viedokļos aktīvas ir arī opozīcijas diskursam raksturīgās argumentācijas shēmas, ar kuru palīdzību skolēni pamato savas negatīvās nostādnēs par latviešu valodu un tās lietojumu.

Etnisko attiecību vērtējumā ir jānodala divi līmeņi – sabiedrības un individuālais. Sabiedrībā pastāvošās etniskās attiecības skolēni vērtē negatīvāk, raksturojot tās kā konfliktējošas. Nozīmīgākie cēloņi ir latviešu valoda un izglītības reforma kā sabiedrības etnisko un lingvistisko šķelšanos sekmējoši faktori. Individuālās starpetniskās attiecības cittautiešu jaunieši vērtē drīzāk pozitīvi, taču svarīgi piebilst, ka kopumā skolēnu mijiedarbības saites ar latviešiem ir vājas, kas sekmē latviešu un krievu valodās runājošo kopienu izolāciju.

1.2. VECĀKI

Vecāki kā mērķa grupa tika iekļauta šajā pētījumā, lai varētu izsekot, cik lielā mērā vecāku sociāli politiskās nostādnes ietekmē un veido mazākumtautību jauniešu uzskatu veidošanos un attīstību, cik lielā pakāpē vecāku un bērnu attieksmes un nostādnes dažādos jautājumos sakrīt vai atšķiras, tāpat mēģinot izsecināt, kāda ir vecāku ietekme uz bērnu kā sabiedrības politiski un sociāli aktīva indivīda veidošanos un iekļaušanos Latvijas sabiedrībā.

Vecāku fokusa grupu diskusiju galvenais mērķis ir izpētīt, cik lielā mērā un kādā veidā vecāki kā socializācijas aģenti iespaido savu bērnu integrācijas procesu Latvijas sabiedrībā.

ATTIEKSME PRET VALSTI

Izpratne par mazākumtautību vecāku valstisko apziņu tika gūta, jautājot par to, vai viņi izjūt lepnumu par Latvijas iedzīvotāja statusu un kas viņos izraisa šo lepnumu. Tāpat arī tika iegūtas zināšanas par to, kādās situācijās vecāki izjūt kaunu un sarūgtinājums par piederību Latvijai, cik stipra ir piederības sajūta Latvijai, kas to visbūtiskāk ietekmē.

▪ *Piederības sajūtu Latvijai ietekmējošie faktori*

Mazākumtautību iedzīvotāju atbildes par lepnuma sajūtu attiecībā uz Latviju visai būtiski atšķiras starp Rīgā un Daugavpilī dzīvojošajiem. Rīgas fokusa grupās piederības sajūta tika izteikta ar sarūgtinājuma un neapmierinātības pieskaņu, atsaucoties uz savu nepilsoņa statusu un izglītības reformu valstī, kamēr Daugavpils grupā pozitīvās atbildes ir daudz vairāk.

Lielā mērā Daugavpils vecāku atbildes ietekmē Daugavpils pierobežas atrašanās un visai ciešās šīs pilsētas iedzīvotāju radniecības saites ar Krievijā, Baltkrievijā un citās bijušajās Padomju Savienības valstīs dzīvojošajiem. Līdz ar to lepnums par piederību Latvijai tiek veidots, noliedzot līdzību un uzsverot atšķirību no citām valstīm. Tāpat Daugavpils grupā vecāki apzinās savu marginālo stāvokli starp savu etnisko kopienas un latviešiem, proti, ka viņi visai būtiski atšķiras ar izturēšanos un valodu gan no saviem tautiešiem etniskajā dzimtenē (Krievijā un citās Austrumeiropas valstīs), gan no latviešiem Latvijā. Līdz ar to viņi visur sevi izjūt kā 'viņi', kā atsvešinātu sociālo grupu no vairākuma.

- *(..) kad aizbraucu pie saviem vecākiem uz Krieviju, (..) es tur jau vairs neesmu vajadzīga, atšķiros no krieviem, kas dzīvo tur. Un es atšķiros no latviešiem, kas dzīvo šeit... Un es uzskatu, ka man ar to [piederību Latvijai] ir jālepojas.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Es Latvijā esmu gan dzimusi, un vecāki šeit dzimuši. Mēs visi ģimenē runājam krieviski. Kad mēs braucām uz Stavropoli, padomju laikos, mums uzreiz pateica, ka mums ir akcents, ka mēs atšķiramies, jau tajos laikos, ar uzvedību, un pat ar akcentu. Jūties it kā ne krievs un tagad arī ne latvietis.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Viņi Sanktpēterburgā saka: "Tu jau neesi mūsējā. Runā citādi." (..) Lūk, jums visa atbilde attiecībā uz Latvijā dzīvojošajiem krieviem. "Jūs vairs neesat mūsējie."* (Vecāki, Daugavpils)

Atsevišķās fokusa grupu diskusijas dalībnieku atbildēs pavīd atziņa, ka piederību Latvijai viņi visstiprāk izjūt, atrodoties ārpus Latvijas. Fizisks attālums no Latvijas pastiprina piederības sajūtu valstij un vienlaicīgi mazina nošķirtības sajūtu no valsts pamatiedzīvotājiem sava nepilsoņa statusa un tautības dēļ. Šāda veida procesu

literatūrā mēdz dēvēt arī par nacionālās identitātes aktivizēšanos, kad identitāte ar kādu valsti, tās iedzīvotāju kopumu aktivizējas noteiktās situācijās, piemēram, izceļojot no valsts (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999).

- *Kā ārzemēs, tā mēs esam no Latvijas. Kā šeit, tā katrs pēc savas tautības, mēs esam krievi vai latvieši.* (Vecāki, Daugavpils)

Diskusija aizskar tēmu par Latvijas valsts atpazīstamību pasaulē. No atbildēm var secināt, ka Latvijas atpazīstamība un lepnums par piederību Latvijai ir savstarpēji saistīti - atpazīstamība var veicināt lepnumu. Iespējams, tas vistiešākajā veidā ir saistīts ar Latvijas kā mazas valsts statusu un tās iedzīvotāju vēlmi tikt pamanītiem, atpazītiem un identificētiem ar noteiktu teritoriju. Pētījuma dalībnieki runā par atpazīstamību dažādos ģeopolitiskos reģionos – bijušajās Padomju Savienības valstīs, salīdzinot kādreizējo valsts popularitāti ar pašreizējo, un rietumu attīstītajā pasaulē.

Visai vājā Latvijas popularitāte rietumu pasaulē un Āzijas valstīs (piemēram, Ēģiptē) tiek uztverta kā pašsaprotama tik mazai valstiņai kā Latvijai. Zemais atpazīstamības līmenis ir ilgstošs un par to tiek runāts tagadnes formā, piemēram, “*ārzemēs ļoti bieži par Latviju nezina*”. Turpretim Latvijas popularitāte bijušajā PSRS teritorijā tiek skatīta vēsturiskā perspektīvā, caur pagātni uz tagadni, proti, valsts pozitīvais tēls un augstais reitings ir ievērojami krities bijušajā Padomju Savienības teritorijā. Tas tiek atzīts ar zināmu rūgtumu un nostaļģiju pēc laikiem, kad Latvija tika pielīdzināta ‘ārzemēm’. Līdz ar to pagātnei ir pozitīvāka nokrāsa nekā tagadnei, un tā ir visai raksturīga cittautiešu diskursa iezīme, ka t.s. *kolektīvais politiskās vēstures skatījums* (De Callia, Reisigl, and Wodak, 1999) viņiem ir ievērojami pozitīvāks nekā latviešu diskursā (“Latvijas iedzīvotāju motivācija un ekspektācijas attiecībā pret Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā”, BSZI, 2003).

- *Arī padomju laikos skaitījās, ka no Latvijas nākt, tas ir elitāri, (..) un tagad tur, kur es ārzemēs bieži esmu, ne vienmēr vispār zina, kas ir Latvija. Ārzemēs ļoti bieži par Latviju nezina. Kad pēc kartes paskaidro, saprot, ka tas nav nekas slikts. Vairāk tā pozitīvi uztver, ka mēs no Latvijas.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Mēs bijām Ēģiptē. Kad mums prasa, no kurienes mēs esam, mēs sakām, ka mēs esam no Latvijas. Viņi, lai mūs neaizvainotu, prasa: “Vai tā ir ļoti skaista pilsēta?” Patiešām nezināja. Mēs pat nemēģinājām skaidrot. (..) ļoti žēl, ka mūsu valsti neviens nezina, tik slikti māca. Jo tajā pašā Polijā un ļoti tālu Krievijā, tur aiz Urālu kalniem, mēs stāstām, ka mēs esam no Latvijas, [bet neviens nezina].* (Vecāki, Daugavpils)

Mazākumtautību pārstāvji atzīst, ka lepnums par piederību valstij veidojas “dēļ kaut kā”, piemēram, kaut kādu sasniegumu iespaidā – gan materiālā veidā (piemēram, saražotās produkcijas), gan cilvēku panākumu veidā. Tādējādi atsevišķiem cilvēkiem ir nepieciešami veiksmīgu cilvēku panākumi, ar kuriem viņi varētu identificēties un just lepnumu par piederību Latvijas iedzīvotāju kopumam. Interesanti, ka, runājot par šādiem sasniegumiem vai talantīgiem cilvēkiem, tiek lietots piederības vārds – ‘mūsu’, tuvinoties šai grupai vai šiem sasniegumiem: “*futbolā vinnējām*”, “*mums bija savi fotoaparāti*”, “*mūsu matemātiķi*” u.tml.

Arī šajā jautājumā ir jūtams politiskās vēstures skatījums – no pagātnes uz tagadni. Tā kā dažādi sasniegumi bija raksturīgāki Padomju Savienības laikā, tad lielāks lepnums bija izjuts agrāk, lai gan arī tagad atsevišķi cilvēki jūtas lepni par savu piederību Latvijai. Raksturīgi, ka lepnuma izjūta aktivizējas sporta pasākumu laikā, kad Latvijas sportisti sasniedz labus rezultātus. Tāpat cilvēki izjūt pozitīvas vai kādam atsevišķam Latvijas cilvēkam gūstot panākumus savā profesionālajā jomā.

- *Es agrāk lepojos. Mums bija savi fotoaparāti, savi radioaparāti, telefoni, vilcieni u.c. preces, kas bija pazīstamas pa visu Padomju Savienību. Tagad ir pavisam cita situācija.*

(..) Ir daudz visādu piemēru tam, ka mūsu valdībai ir pašai sava politika, tāda, kas nav domāta valstij. Taču tas būtu pārspīlēti teikts, ka es nemaz nelepojos ar valsti. Neskatoties ne uz ko, mums ir palikuši mūsu matemātiķi, mūsu fiziķi, mūsu ķīmiķi. Daudzviet pasaulē zina, kas ir Latvija, pateicoties tieši tam, ka mums vēl ir mūsu ķīmiķi, matemātiķi, fiziķi un sportisti. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

Atsevišķi pētījuma dalībnieki atzīst, ka viņu ģimenes locekļiem ir atšķirīgas integrācijas pakāpes un līdz ar to arī atšķirīga attieksme pret valsti. Daži no pētījuma dalībniekiem joprojām nejūtas integrējušies un piederīgi Latvijai, kamēr viņu laulātie draugi un bērni uzskata šo valsti par savu dzimteni un izjūt pret to lojalitāti, tātad arī lepnumu. Interesanti, ka latviešu valodas zināšanas tiek minētas kā zināms pierādījums un indikators integrācijas pakāpei: jo vairāk integrējies, jo labākas latviešu valodas zināšanas un pozitīvāka attieksme pret valodu.

- *Es uzskatu, tā kā mani bērni ir latvieši, es krieviete, man vīrs latvietis, tā ir viņu dzimtene, viņi mīl Latviju, mani bērni ir patrioti, viņi pat vēlas mācīties latviski, viņi nepieņems krievu valodu, tādā nozīmē nepieņems krievu valodu [kā dzimto valodu], viņi runā krieviski, bet mācās latviski: dēls - universitātē un meita - latviešu klasē, X skolā. Tā kā patrioti, viņi mīl valsti. Man šeit viss nepatīk. No un līdz. Var teikt – es šeit vienkārši dzīvoju, jo šeit ir mana ģimene.* (Vecāki, Daugavpils)

▪ Kauns un sarūgtinājums par piederību Latvijai

Lepnumu par piederību Latvijai aizēno nepatīkamās emocijas saistībā ar savu nepilsoņa statusu, kā arī atmiņas par dažādām procedūrām, kādas bija jāiziet, lai iegūtu Latvijas pastāvīgā iedzīvotāja statusu. Dažiem šis rūgtums par atšķirīgo valsts nostāju pret cittautiešiem tikai nedaudz mazina lepnumu par piederību Latvijai, kamēr citiem – tas pilnīgi nomāc jebkādas lepnuma izjūtas un veicina dusmas un aizvainojumu. Taču var droši apgalvot, ka nepilsoņa statuss visai būtiski liek sajūties mazākumtautību pārstāvjiem kā atsevišķai, no *vairākuma* nošķirtai grupai ar ierobežotām tiesībām un iespējām. Atsevišķas atbildes liecina par izteikto nošķirtību arī no valsts, kas ir akceptējusi un uztur šādu ‘nevienlīdzīgu’ stāvokli.

- *Es laikam arī vairāk lepojos padomju laikos. Es atbraucu padomju laikā mācīties institūtā un arī iestājos. Vēlāk vīrs bija pilsonis, bet man pašai, lai dabūtu Latvijas iedzīvotāja statusu, nācās iziet virkni nepatīkamu procedūru. Tas man tiešām bija nepatīkams pārdzīvojums.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

- *Kā sauks, tā atsauksies. Valsts pret mums nekādu attieksmi nepauz, un arī mēs pret valsti neko nejūtam.* (Vecāki, Rīga, 1.grupa)

Tā kā mazākumtautību iedzīvotājiem kauna un sarūgtinājuma emocijas ļoti lielā mērā savijas kopā ar viņu nepilsoņa statusu un valdības neieinteresēto un vienaldzīgo attieksmi pret nelatviešu tiesībām un vajadzībām, tad šajā jautājumā ļoti izteikti veidojas nostāja ‘mēs’, ar to saprotot krieviski runājošos, pret ‘viņiem’ (valdību/ ierēdniecību). Cittautiešu atbildes raksturo savstarpējās attiecības starp šīm grupām kā nevienlīdzīgas, kur grupa ‘mēs’ atrodas pakļautībā grupai ‘viņi’ un līdz ar to grupas ‘mēs’ intereses un vajadzības grupa ‘viņi’ nerespektē un neapmierina.

Mazākumtautību pārstāvjus zināmā mērā aizskar tas, ka paralēli neieinteresētībai viņiem tiek izvirzītas virkne prasību, lielākoties saistībā ar latviešu valodas apgūšanu un naturalizācijas procesu. Paši pētījuma dalībnieki sagaida pretēju attieksmi no valsts, proti, ka viņi kā nodokļu maksātāji ir tiesīgi saņemt no valsts dažādus pakalpojumus un iegūt arī pilsoņu statusu un tiesības par velti. Šeit var runāt par virziena maiņas stratēģijas izmantošanu cittautiešu diskursa veidošanā. Līdz ar to dominējošais diskurss, kas šajā gadījumā ir vairākuma - latviešu - gaidas par aktīvu

mazākumtautību pārstāvju naturalizēšanos u.tml. rīcību, nonāk konfliktā ar alternatīvo diskursu – minoritāšu nostāju, ka viņi ir tiesīgi saņemt pilsonību.

Alternatīvā diskursa pamatojumā bieži vien tiek izmantota nostāstu stāstīšana - argumentēšanas shēma, kad tiek minēti piemēri par dažādu citu valstu rīcību migrantu naturalizēšanai (piemēram, Izraēlas) no paziņu pieredzes. Tā kā šāda pieeja sava viedokļa pamatošanā zināmā mērā balstās uz faktiem (paziņu, citu cilvēku pieredzi), kuru patiesīgumu ir grūti pārbaudīt un tāpēc arī ir grūti apstrīdēt, tad tie ļauj sabiedrības dominējošo diskursu kritizēt un savējo atspoguļot kā pareizāko.

- *Man personīgi ir kauns par to, ka es it kā esmu imigrante. Tagad pienāk tādi laiki, ka man par naudu ir jāiegūst pilsonība. Es varētu nokārtot, bet nekārtoju, jo man ir interese, man mamma dzīvo aiz robežas un man pastāvīgi ir jābraukā viņu apciemot. Kāpēc citās valstīs, kad imigrants atbrauc, tev pusgadu maksā pabalstu un tu katru dienu ej uz skolu mācīties latviešu valodu? Nosūtiet mani uz Alūksni uz mēnesi, es latviski runāšu bez akcenta. Par to man ir kauns, ka viņi pieprasa no mums, bet ko viņi dara priekš tādiem kā es? Tajā pašā Izraēlā, viņi pusgadu sēž uz pabalsta un mācās izraēliešu valodu, jo viņus tur novērtē. Mani šeit neviens nenovērtē. Es viņiem neesmu vajadzīga. (Vecāki, Daugavpils)*
- *Viņi vēlas, lai mēs būtu patrioti uz plika entuziasma pamata. Ja godīgi, es esmu patriote, pat Latvijas. Bet, kad spēlē hokeju Latvija un Krievija, es jūtu līdzīgu Krievijai. To nevar neņemt vērā, ka saknes man...[no Krievijas]. Dzīvoju es šeit, mīlu es šeit, bērni ir šeit, bet... (Vecāki, Daugavpils)*

Aizvainojums ir pastiprinājies līdz ar atsevišķu privilēģiju piešķiršanu pilsoņiem, kas nepilsoņiem liek justies nošķirti no pārējās sabiedrības un būt novērtētiem vēl vairāk. Kā piemērs tiek minēts diferencētais piešķirto sertifikātu daudzums atkarībā no darba stāža 90.gadu sākumā. Interesanti, ka zemāk minētajā izteikumā pētījuma dalībnieks lieto formu “mani sertifikāti ir iedoti pilsoņim”, tādējādi vēl vairāk akcentējot sociālo netaisnīgumu starp pilsoņiem un nepilsoņiem.

- *Viņi jau to privatizāciju sāka ar sertifikātiem, par 10 ..15 iedodot vairāk pilsoņiem. Kāpēc tā? Es arī šeit esmu 20 gadus sūri grūti nostrādājusi, bet manus sertifikātus ir iedevuši pilsoņim, kas varbūt nav tik ilgi strādājis kā es, bet es strādāju visus 20 gadus un nodokļus maksāju. Lai es par to esmu pateicīga? (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*

Mazākumtautību pārstāvjus pārņem kauna un sarūgtinājuma sajūtas arī atšķirīgās vēsturisko notikumu interpretācijas dēļ, kad atsevišķu pagātnes notikumu valstiskais un pamatnācijas traktējums jeb dominējošais diskurss šķiet nepieņemams un sagrozīts. Tas attiecas uz Latvijas okupāciju, leģionāru statusu u.c. jautājumiem. Var teikt, ka cittautiešiem ir savs kolektīvais politiskās vēstures diskurss, kas nesaskan ar vairākuma jeb latviešu kolektīvo politiskās vēstures skatījumu.

- *Kauns, protams, kad, piemēram, 16. martā soļo leģionāri. Tur arī var būt cita attieksme – attaisnot vai neattaisnot viņus. Lai arī viņi tur kalpoja un tā tālāk, bet, kad viņi iet ar fašistu karogiem, nepatīkami, kad rāda ziņās pa Ostankinas vai Krievijas televīziju, sēdi un domā: “Ak, Dievs, viņi visi padomās, ka mēs visi šeit aiz tiem karogiem un tā tālāk!” (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*
- *Vēl man bija neērti no mana bērna 5.klases mācību grāmatas Latvijas vēsturē. Kad izlasīju, man palika neērti. Un vēl tev jāspiež un bērns tam visam jāmāca. Tik nekompetenti. Mēs dzīvojām tai laikā, par kuru ir sarakstīts, un to visu uztvērām savādāk. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*
- *Pie tam Padomju Savienība Latvijā ieguldīja ļoti daudz. (Vecāki, Daugavpils)*

Dažādās vecāku grupās vairākkārtīgi diskusija izvērtās par nacionālistiski noskaņotajiem deputātiem Saeimā, kas kā valsts ievēlēti pārstāvji, tātad arī kā vairākuma pārstāvji, atļauj izteikt frāzes, kuras daļai sabiedrības - *mazākumam* - ir

apvainojošas un aizskarošas. Šāda rīcība šķiet kaunpilna. Vienlaicīgi tas atsedz konfliktu starp vairākuma dominējošo nostāju, kas ir ļoti nacionālistiska, un mazākuma nostāju, kurai ir atšķirīgs vēsturiskais skatījums uz valsts pagātni.

- *Ja Dobelis tā var teikt: "Pamuļķi, nav iemācījušies latviešu valodu tik gadu laikā!" Atvainojiet, Saeimas deputāts taču! Šeit ir kauns, it kā pats kaut ko sliktu būtu izdarījis. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*
- *Es dzirdēju vienu deputātu sakām, ka mēs esam bez smadzenēm, jo nevaram 20 gadus iemācīties valodu. Tas bija rupji, bet par to, ka es 20 gadus neesmu iemācījusies valodu, nevaru brīvi lasīt rakstus latviešu valodā un uzstāties konferencēs latviski, par to man ir kauns. Slikti, ka to es neesmu izdarījusi. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*

▪ Aizbraukšana no Latvijas: vecāki/bērni

Lielākā daļa vecāku atzīst, ka negrasās atstāt Latviju. Viņiem tā ir dzimtene vai arī vieta, kur ir pavadīti daudzi savas dzīves gadi, ir izveidojies savs paziņu un radu loks, citiem vārdiem, uzaugot un socializējoties viņiem ir izveidojusies t.s. biogrāfiskā nacionālā identitāte. Raksturīgi ir savu nostāju neatstāt Latviju pamatot ar to, ka šeit ir dzimuši un dzīvo bērni, kuru dēļ izveidojas tāda kā piespiedu situācija dzīvot Latvijā. Iespējams, tas ir veids, kā vecāki konstruē attaisnojuma stratēģijas – proti, no vienas puses, ir vērojama neapmierinātība ar valsti, no otras puses, tiek minēti dažādi argumenti, kāpēc respondentam ir jāpaliek šeit dzīvot. Sniegtās atbildes atsedz cittautiešu piesaisti Latvijai drīzāk kā zemei, nekā valstij, un līdz ar to tādas iezīmes kā patriotisms, lojalitāte gandrīz netiek pieminētas.

- *Nē, Latviju pamest es nedomāju. Pirmkārt, tāpēc, ka man Krievijā visi vecāki miruši, tur man nekā nav, bet šeit man ir ģimene, man viņi ir latvieši, tā ir viņu dzimtene. Viņi nebrauks. Tāpēc man nāksies šeit dzīvot, vai es to vēlos, vai nē... Ja godīgi – es šeit negribētu dzīvot. Bet man nākas, jo nav kur likties. (Vecāki, Daugavpils)*
- *Man liekas, ka pēc tam, kad mani bērni nostāsies uz savām kājām, es aizbraukšu uz savu dzimteni. Mans pienākums būt šeit, kamēr viņi kļūs stipri un sāks strādāt. Tas ir tāpēc, ka es ļoti mīlu savu etnisko dzimteni. Bet mans pienākums ir būt tur, kur ir mans vīrs. Varbūt es viņu saagītēšu, bet pagaidām es esmu kopā ar vīru. (Vecāki, Rīga, 1. grupa)*

Dažiem pētījuma dalībniekiem jautājums par iespējamo aizbraukšanu izraisa veselū virkni emociju, tai skaitā aizkaitinājumu, un viņu atbildes skan diezgan skarbi, ka viņi no Latvijas nav aizdzenami. Tā kā *vairākuma diskursā* ietilpst daudzas publiskajā telpā bieži izskanējušas frāzes par to, ka krievvalodīgajiem iedzīvotājiem jābrauc atpakaļ uz dzimteni, ja kaut kas nepatīk un neapmierina Latvijā, un šīs frāzes var uzskatīt jau par leģitimizējušos dominējošo viedokli, tad jautājums par iecerēm aizbraukt/ palikt Latvijā ir kļuvis jūtīgs un tiek uztverts no *mazākuma* aizsardzības pozīcijām.

- *Šeit ir mana dzimtene, es te esmu dzimusi, un nekas mani nevar no šejienes aizdzīt, nekādā situācijā. Tāpat kā es nesaprotu, kāpēc man pret dabiskā ceļā ir jāiegūst pilsonība. Es esmu Rīgā dzimusi, es šeit uzaugu, apprecējos, dzemdēju bērnus, visu mūžu strādāju. Un es nevaru pārvarēt sevī šo barjeru un iziet procedūras. Un nekad arī neiešu naturalizēties. Ja valsts mani palūgs, tad es iešu soli uz priekšu un pieņemšu šo pilsonību, bez naturalizēšanās. Bet citos apstākļos mani nepiespiedīs, tāpat netaisos nekur braukt projām. Es nekādi nenosodu tos, kas brauc projām. Nenosodu pensionārus, kas nevar saņemt izdzīvošanai vajadzīgo pensiju, jo lielu savas dzīves daļu nostrādāja Padomju Savienībā, bet Krievija to pagaidām vēl piedāvā. Es varbūt nedaudz nosodu tikai tos, kas meklē labāku dzīvi Rietumos un aizved savas smadzenes. Ne pie kādiem apstākļiem es netaisos pamest Latviju. Sliktākajā gadījumā es šeit nomiršu. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*

Atsevišķi pētījuma dalībnieki tomēr apsver iespēju aizbraukt no Latvijas, jo nejutās šeit līdz galam piederīgi. Var izšķirt vairākus respondentu minētus argumentus. Pirmkārt, kā liecina diskusiju rezultāti, nepilsoņa statuss respondentu izpratnē liecina par nošķirtību no pamatiedzīvotāju kopuma, kas arī liek aizdomāties un meklēt savu vietu un piederību ārpus Latvijas robežām.

- *Es esmu pastāvīgais iedzīvotājs, es neesmu pilsonē. Un jo ilgāk es šeit dzīvoju, jo vairāk es gribu uz savu etnisko dzimteni Ukrainu. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*

Otrkārt, kāds Daugavpils diskusijas fragments parāda, ka gados vecākiem cittautiešiem ir ārkārtīgi svarīgi izjust piederību kādai sabiedrībai vai *vairākumam* un kā norisinās savas vietas un savas piederības meklēšana. Tas var kalpot par pietiekoši svarīgu motivāciju aizbraukšanai no Latvijas.

A: Es pensijas vecumā domāju braukt.

B: Jūs tur [Krievijā] negaida, Jūs būsiet tur sveša.

A: Man tur ir personīgā māja un..

B: Bet cilvēki sveši.

A: Šogad atvaļinājumā, kad tur biju, stāv tur tāda tante, liela auguma, kā krieviete, skatās uz mani un saka – “Nadja, paskaties, meitiņ. Kur mamma?” “Mājās”. “Vai meitiņ, nodod viņai sveicienus, mēs ar viņu ceturtā klasē kopā mācījāmies.” Es viņu nekad nebiju redzējusi. Saka – “tik līdzīga mammai!”. Tad es tā stāvēju un domāju, kur esi dzimis, tur arī piederi. (Vecāki, Daugavpils)

Treškārt, kā vēl viens motīvs aizbraukšanai no Latvijas ir jāmin valsts attieksme pret tajā dzīvojošajām minoritātēm. Tā piemēram, kāda daugavpiliete jūtas piesaistīta Latvijai caur saviem tuviniekiem. Tas, kas viņu neapmierina, ir nepārtraukta spiediena izjūta, ko valsts izdara *mazākumam*, liekot nokārtot virkni dažādu formalitāšu. Piedevām, pēc pētījuma dalībnieces domām, šīs formalitātes nemazinās, tās nepārtraukti tiek nomainītas līdz ar *vairākuma* valdību maiņām un tādējādi cittautiešos tiek uzturēta nepārejoša nemiera un saspringuma sajūta.

- *Man ir divi bērni šeit, veca mamma. Varbūt – jā, ja nebūtu bērnu, kādus desmit gadus atpakaļ, tad varbūt arī aizbrauktu, jo principā, kad pastāvīgi visu laiku spiež – vajag to, vajag nākošo, vajag vēl, vajag vēl, saprotiet, diskomforts ir, neļauj mierīgi pastrādāt. Nē! Tad [valodas] kategorija, nākošā kategorija, tad pilsonība, tad atkal vieni kursi, citi kursi, kvalifikācijas celšana, nav miera. Ne jau tāpēc, ka esmu nogurusi un nevēlos neko jaunu mācīties, bet [nogurdina] nedaudz tas, ka šodien viens, rīt cits. Atnāk nākošā Saeima, pieņem nākošo likumu, nākošās prasības, un ir atkal citādi, viss sagriezts ar kājām gaisā. Šis saspridzinājums nomāc. Vienkārši domā, kad Tu dzīvosī sev, bērniem, ģimenei? Bet te visu laiku sanāk tāds spiediens. Es nestrīdos, mācīties vajag, bet, kad uzspiež, nevis es pati vēlos, bet kādam vajag, piektajai kājai ievajadzējās. Tas jau veido nedaudz diskomfortu. (Vecāki, Daugavpils)*

Kāda cittautiete šim viedoklim oponē, sakot, ka jebkurā valstī vairākums atrodas dominējošās pozīcijās attiecībās ar mazākumu un nosaka spēles noteikumus. Tikai mūsu sabiedrībā mazākuma diskursā netiek uzsvērts, ka šādas attiecības, un atsevišķos gadījumos vēl sarežģītākas, eksistē arī citviet pasaulē.

- *Darba dēļ esmu dzīvojusi dažādās valstīs, tai skaitā Lietuvā, Polijā.(.) Tas, kas viņiem tur ir, tas mums, paldies Dievam, vēl nav. Lūk! Pēc tam, padzīvojot dažus gadus Polijā, domāju – kādas viņiem tur šausmas, vēl sarežģītāk nekā pie mums. Pēc tam, padzīvojot kādu laiku Maskavā, domāju, kāda tur nekārtība. (.) Katrā valstī ir kaudze savu problēmu. Pie šīm problēmām jau esmu pieradusi. Vajag pilsonību, lūdzu, nokārtoju; vajag apliecību - vienu nokārtoju, otru izdomāja - nokārtoju. Vajag pilsonību – nokārtoju. Kādu tur kategoriju tagad vajag? Pirmo? Nokārtosim. Nu vienkārši iet... Katrā valstī savs. Vienkārši mēs ar to nesastopamies. (Vecāki, Daugavpils)*

Kritiskā diskursa analīzes teorija (Van Dijk, 2003) skaidro šo situāciju tādējādi, ka, atspoguļojot cilvēkus ārpus savas sociālās grupas jeb ‘viņus’, parasti tiek uzsvērts sliktais un noklusēts labais par ‘viņiem’. Taču svarīgākais, kas atspoguļojas raksturotajās attieksmēs ir sabiedrībā pastāvošo grupu varas attiecības. Respondente, kas sūdzas par valsts radītājām grūtībām - latviešu valodas atestācija, pilsonības iegūšana – būtībā atspoguļo, kā dominējošā grupa (politiskā elite, kura pēc etniskās piederības pamatā ir latvieši un līdz ar to diskursa līmenī raksturīgi ir valsts varu identificēt ar latviešiem/ ‘viņi’ grupa) īsteno savu varu pār subordinēto grupu (krievvalodīgos Latvijas iedzīvotājus/ ‘mēs’ grupa). Savukārt otra respondente normalizē situāciju, proti, izskaidro to kā “normālu”, nevis “ārkārtas” situāciju, tādējādi leģitimējot dominējošās grupas politisko rīcību.

Vairāki pētījuma dalībnieki nošķir bērnu gatavību aizbraukt no Latvijas no savas personīgās gatavības, proti, tās nesakrīt vienā un tajā pašā ģimenē. Atsevišķos gadījumos tie ir vecāki, kas vēlas atgriezties savā etniskajā dzimtenē, citos gadījumos bērni ir mobilāki un apsver iespēju doties uz citu valsti labākas dzīves meklējumos. Atšķirība ir arī virzienos, kādos vecāki un bērni gatavi doties no Latvijas: vecākiem – Austrumi (bijušās PSRS valstis; iespējamā motivācija – vēlme justies piederīgiem, “būt savējiem” un lietot “savu valodu”, dzimtenes sajūta u.tml.), bērniem - Rietumi (labāk attīstītās valstis; iespējamā motivācija – vieglāka, sakārtotāka, nodrošinātāka un pārticīgāka dzīve, savu spēju un talantu pilnvērtīga realizācija u.tml.).

IZGLĪTĪBAS REFORMA

▪ Attieksme pret mācībām pārsvarā latviešu valodā vidusskolās

Cittautiešu dominējošais diskurss attiecībā uz izglītības reformu (pāreju mazākumtautību vidusskolās uz apmācību pārsvarā (60:40) latviešu valodā) ir negatīvs. Atsevišķi pozitīvie piemēri no bērnu prakses šķiet nenozīmīgi un izzūd negatīvo viedokļu vidū. Jāpiebilst, ka vecāku viedokļi šajā jautājumā ir ļoti argumentēti, loģiski izklāstīti un detalizēti aprakstīti. Negatīvie piemēri vēl vairāk pastiprina diskursa vispārējās frāzes un noskaņojumu par reformas paviršību un nesagatavotību. Šī diskursa ietvaros veidojas arī kolektīvais nākotnes redzējums par paaudzi, uz kuru šī reforma attieksies – tā būs slikti izglītota. Līdz ar to atsevišķi cittautieši šo reformu uztver kā *vairākuma* centienus mazināt pieejas un iespējas cittautiešu jaunatnei, kas vēl vairāk stiprina sajūtu par savu beztiesiskumu un nespēju ietekmēt procesus valstī. Lingvistiskie līdzekļi, kas cittautiešu diskursā tiek izmantoti, ir pretnostatīšanas stratēģija (‘mēs’ pret ‘vairākumu’/‘viņiem’), pielīdzināšanas stratēģija (“kādreiz stājās pionieros, tagad – latviešos”).

- *Ģeogrāfiju meita mācījās latviski. Šausmas. Ģeogrāfiju viņa vispār nezina. Visu iepriekšējo gadu viņi mācījās vārdus latviešu valodā – nafta u.c. Otrkārt, kur viņi dabūs tik daudz skolotājus, kas var pasniegt fiziku, matemātiku, ķīmiju latviski? Mans dēls mācās 12.klasē fiziku. Es pati zinu latviešu valodu, bet tādus vārdus es nevaru pārtulkot latviski. Lai gan tagad mans dēls mācās un viss ir kārtībā. Es atbalstu, lai krievu skolas paliek tādas, kādas viņas tagad ir. Un bērni gāja uz mītiņu apzināti. Mēs esam nekas, pat neesam vēlētajī. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*
- *Bet viņam izglītībā iet šis te lūzums [pārejas rezultātā zināšanu līmeņa kritums]. Padomju Savienībā mums bija jāstājas pionieros, tagad jāstājas latviešos. Tā pati uzspiešana. Vai tad nē? Es arī uzskatu, ka izaugs neizglītoti jaunieši [ņeuci], vismaz tehniskajā sfērā būs neizglītoti jaunieši [ņeuci]. Kāpēc man katru vakaru pirms kaut kāda kontrolārba būtu jāmacās fizika ar bērnu? Ne jau tāpēc, ka viņa to vispār nesaprot, bet tāpēc, ka viņa to nezina latviski, fizikas mācību grāmata latviski vispār nav atvērta, jo tie visi termini [nav*

saprotami]. *Matemātikas mācību grāmatā, cik tur ir vispār neatrisināmu uzdevumu? Jo kaut kāda tulkojuma dēļ, sākumā latviski, pēc tam citā valodā, ir pilnīgi pazaudēta uzdevuma jēga.* (Vecāki, Rīga, 1.grupa)

Cittautiešu negatīvajā argumentācijā ir izmantota kritika par metodikas nepilnībām un, pēc viņu domām, nepārdomāto pārejas principu. Argumentācijā vecāki uzsver, ka reforma var sekmīgi īstenoties tikai tad, ja ir, kas to kvalitatīvi īsteno, proti, pedagogi. Cittautiešu diskursā vadošā nostāja ir tāda, ka labi sagatavoti mācību spēki trūkst krievu skolās, bet atsevišķi pozitīvie piemēri no savu bērnu pieredzes izskan kopējās noskaņas kontekstā, uzsverot, ka tie ir tikai atsevišķi, netipiski gadījumi, kas nebūt nav pretrunā ar dominējošo pārliecību par kvalificētu pedagogu trūkumu.

- *Kāpēc normālā skolā nav normālu pedagogu? Arī latviešu valodas skolotāju. Pēdējā mācību gadā nomainījās trīs, četras skolotājas. Tas ir kaut kāds caurstaigājamais pagalmis.* (Vecāki, Rīga, 1.grupa)
- *Kur lai ņem citus skolotājus? Latviešu skolotājas nemīl bērnus, jo viņi ir krievi.* (Vecāki, Rīga, 1. grupa)

Vairāki vecāki krievu skolu aizstāvībai izmanto argumentu par izvēles iespējām mācīties latviski vai krieviski. Tādējādi izvēle tiek uzsvēta kā demokrātiska vērtība, kuru valdībai vajadzētu nodrošināt cittautiešiem.

- *Mūsu bērni domā, ka jābūt latviešu un krievu skolām. Kas gribēs, ies mācīties uz latviešu skolu, kas gribēs – uz krievu. Jābūt iespējai mācīties ķīmiju, matemātiku, fiziku krieviski. Jo tā ir viņu izvēle. Viņi ir pārliecināti, ka latviešu valoda jāzina. Taču kādā valodā mācīties skolā, ir jāizlemj katram pašam vai kopā ar vecākiem.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

Atsevišķiem cittautiešiem, kam attieksme ir neitrāla vai pozitīva pret izglītības reformu, atbildēs vienmēr iezīmējas arī kāda negatīva piebilde vai atkāpe, kas mazinātu pretrunu starp viņu viedokli un cittautiešu dominējošo diskursu, ko zināmā mērā var skaidrot kā nevēlēšanos zaudēt identifikāciju ar ‘savējiem’.

Viena no respondentēm diskusijas gaitā puda alternatīvo diskursu un atspēkoja priekšstatu par sasteigto pāreju un programmu trūkumu ar faktiem no savas personīgās pieredzes. Šis sarunas fragments izceļ cittautiešu dominējošā diskursa ideoloģisko struktūru, kas nepieļauj citu redzējumu attiecībā uz reformu.

- *A: Mēs esam nevis pret valodu, bet pret izglītību. Pret to, kā tā tiek mācīta – bez metodikas. Kāpēc tieši šogad būs 60:40, nevis 10 gadus atpakaļ?*
- *B: Mēs pēc bilingvālās apmācības metodes strādājam jau 13 gadus.*
- *A: Kas jums programmu sastādīja? Ne jau ministrija. Tur nekā nav.*
- *B: No sākuma, protams, mēs paši veidojām programmu. Bet pagājušajā un aizpagājušajā gadā no Izglītības ministrijas pastāvīgi kaut ko sūtīja. Bet es domāju, ka ne par visiem 100%, bet par 80% ir izveidotas programmas. Kura gan valsts uzskātu tādu nopietnu reformu bez programmas. Cita lieta vai ir sagatavotības līmenis un tik daudz pedagogu, lai mācītu bilingvāli. Par to es šaubos... Es šodien turēju rokās programmu, atnestu no ministrijas par to, kādai jābūt krievu valodas apguvei. Pēc tās parauga mums ir jāizveido ukraiņu valodas mācību programma. Tā bija 200 lpp. bieza grāmata, kas atbilda Latvijas izglītības standartiem. Tāpēc es domāju, ka tādas programmas ir katrā priekšmetā.*

(Vecāki, Rīga, 1. grupa)

Šajā fragmentā uzskatāmi atklājas dažādu nostādņu sadursme vienas valodas kopienas locekļu starpā. Tas savukārt rada pamatu pieņēmumam par sabiedrības sociolingvistiskās un etniskās šķelšanās iespējamajiem cēloņiem etnopolitikas

kontekstā - atšķirīgās politiskās attieksmes un izpratnes, kas atklājas caur sabiedrībā pastāvošajiem diskursiem.

▪ Attieksme pret bilingvālo apmācību: vecāki/ bērni

Cittautiešu diskurss par bilingvālo apmācību ne ar ko būtiski neatšķiras no diskursa par pāreju uz apmācību pārsvarā latviešu valodā krievu vidusskolās. Argumentācija ir līdzīga – tiek uzsvērts kvalificētu pedagogu trūkums, metodikas nepilnības, pakāpenības nepieciešamība un ‘vardarbīgais’ ieviešanas princips.

Diskursā akcents tiek likts uz mīnusiem nevis plusiem, ko bērni iegūst no bilingvālās apmācības. Bilingvālā apmācība tāpat kā pāreja uz apmācību pārsvarā latviešu valodā krievu vidusskolās tiek uztverta kā vardarbīgi uzspiesta valdības politika. Ja ir spiediens, tad ir arī pretestība. Atsevišķi pētījuma dalībnieki to uzskata par *vairākuma* taktisku kļūdu – ja nebūtu izdarīts spiediens, latviešu valodas apguve krievvalodīgo vidū būtu norisinājusies un attīstījusies pati no sevis, dabiski, ar daudz lielākiem panākumiem.

- *Ar vecāko meitu nav problēmu, viņa tagad mācās universitātē latviešu plūsmā. Un runā brīvi, viņai pat latviski tagad mācīties vieglāk. Bet tieši tas, ka neļauj izvēlēties, kā mācīties, tas stimulē [pretoties]. Es savai jaunākajai meitai prasu, kur viņa atdotu savus bērnus. Viņa saka, ka krievu skolā. Es prasu: “Priekš kam Latvijā krievu skolā?” Viņa atbild: “Vai man viņiem aizliegt? Par spīti.” Man liekas, jo vairāk spiež, jo vairāk ir pretestības. Ja latviešu valoda netiktu tik ļoti uzspiesta, visi pakāpeniski tāpat runātu. Bērni arvien labāk māc, tāpat vecāki. Ja nebūtu tāda spiediena, visa sabiedrība pati būtu nonākusi pie apziņas, ka jāmācās latviski. Pēc desmit gadiem šī problēma izzudīs. Bet priekš kam viņu saasināt pašlaik līdz tādai pakāpei? (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*

Šis diskusijas fragments parāda arī to, cik lielā mērā attieksmes pret izglītības reformu un latviešu valodu ir savstarpēji saistītas, un, kā izglītības reformas kontekstā veidojas citas politiskās nostādnes, piemēram, pret valodas politiku valstī.

Bilingvālās apmācības plusus cittautieši min tikai tad, kad tiek aicināti par tiem izteikties. Piedevām par pozitīvajiem aspektiem tiek runāts varbūtības formā, ka tie īstenosies pie atsevišķiem nosacījumiem, piemēram, ja pedagogi būs labi sagatavoti reformai.

- *Ir labums, ja tu gribi studēt augstskolā. Jo augstākā izglītība ir tikai latviešu valodā. Ja vēl grib tikt budžeta grupā, tad viennozīmīgi. Bet, ja nezinātu latviešu valodu, būtu grūtāk. Ja tu nezini tehniskos terminus, tad iekļauties latviešu grupā ir vēl grūtāk. Ir skolas, kur latviešu valodā māca darbmācības stundas un fizikultūru, bet, ja skolā reāli māca bilingvāli, bērni sāk vairāk iekļauties rajona, valsts un starptautiskos pasākumos – olimpiādēs. Un tur sagatavošana notiek tikai latviešu valodā. Un tas ir pareizi, jo bērns taisās mācīties tālāk. Tas dod iespēju paskatīties, vai ir spējas mācīties konkrēto priekšmetu. Tā ka kaut kāda jēga bilingvālajā apmācībā ir. Nemaz nerunājot par psiholoģisko barjeru, kuru bērni pakāpeniski pārvar. Un arī vecāki. Tikai pie nosacījuma, ka bilingvālo apmācību veic kvalificēti pasniedzēji pēc kvalificēti sastādītām mācību grāmatām, ko izdarījuši kvalificēti speciālisti nevis pēc kaut kādiem principiem izveidotas grāmatas. Ja viss būtu pārdomāts un vērsts uz to, lai bērni apgūtu zināšanas, viss būtu kārtībā. Cita lieta, ka pie mums nonāk līdz absurdam – laba ideja, bet tiek realizēta aplam. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*

▪ Protesta akciju vērtējums: līdzdalība/ attieksme

Vairākums diskusiju dalībnieku – vecāku - paši nav piedalījušies protesta akcijās, to ir darījuši viņu bērni. Loģisks ir vecāku paustais protesta akciju atbalsts, tas

liecina par cittautiešu dominējošā diskursa iekšējo saskaņotību (negativitāte pret reformu, atbalsts protestam pret reformu).

Runājot par protesta akcijām, visai izteikti iezīmējas ‘mēs’ grupas (mazākumtautību pārstāvju) pretnostatījums ‘viņu’ grupai (politiskajai elitei), jo piketu un mītiņu rezultātā nav notikusi savstarpēja mijiedarbība un kārtējo reizi ir sajūta ignorēšana no ‘viņu’ puses. Šis pretnostatījums parāda, ka izglītības reformas kontekstā mēs varam secināt par vāju vertikālo integrāciju. Iespējams, tas ir iemesls tik emocionālai šī jautājuma apspriešanai fokusa grupu diskusijās.

- *Vienīgais, ka bērni ir malači. Bet akcija - viņi tur pastaigāja un viss. Valdība ir akla gan pret saviem bērniem, gan pret pensionāriem.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Tauta ir it kā pati par sevi, un valdība arī pati par sevi. Viņi tur paši sev, saprotiet, sacer likumiņus. Katru reizi skaita, kādi mums tur ir ienākumi, katru reizi viņi pārpilda nodokļu plānu.* (Vecāki, Daugavpils)

Tā kā šajā dominējošajā diskursā pastāv ‘mēs’/ ‘viņi’ dalījums, tad princips runāt labu par ‘mums’ un sliktu - par ‘viņiem’ īstenojas, izklāstot savu viedokli par protesta akcijām. Tiek uzsvērta bērnu apzinīgā, entuziasma un pārliecības pilnā rīcība, savukārt negatīvie aspekti, piemēram, atsevišķu bērnu agresīvā uzvedība tiek noklusēta, izskaidrota no sava redzējuma vai arī atspēkota, izmantojot virzienu maiņas stratēģiju, kad tāda pati problēma (šajā gadījumā, agresīvi bērni) tiek pārcelta uz latviešu kopienā. Svarīgi norādīt, ka šajos izteikumos atkārtoti iezīmējas krievvalodīgās kopienas un politiskās varas atsvešinātība (sabiedrības vertikālā šķelšanās).

- *Es vispār nedzirdēju, ka būtu skolotāji vai vecāki bērnus aicinājuši piedalīties mītiņos. Parasti tādas lietas bērniem pasprūk. Nē, viņi paši gāja. Un pēc mītiņiem viņiem vajadzēja atsēdēt stundas, kas tika kavētas.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

- *Es ne pārāk atbalstu operatoru dēļ, kuri filmēja bērnus, kas bija nejauki. Man nepatika, ka bērni tur kliez. Bija kauns, ka pa TV parādīs, ka tieši krievu bērni ir tādi. Es redzēju-piedzēries ar pudeli. Kāda informācija bija, man nepatika, un atkal tieši krievi izblamējās.*
- *Tas bija speciāli.*
- *Es tur neko riebīgu neredzēju. Bērni runāja normāli.*
- *Bet tajā pašā laikā pēc datiem nebija ne aizturētie tur, nekā, 2-3 cilvēki uz to masu nav rādītājs. Ja nofilmētu Dziesmu un deju svētkus vai Līgo svētkus, tur būtu pamatīgas epizodes.*

(Vecāki, Daugavpils)

Cittautiešu diskurss atsedz viņu atsvešinātības sajūtu, izjūtas, ka viņi ir paši par sevi, runājot par krievu skolu interešu pārstāvniecību publiskajā telpā. Izņemot vecākus un skolēnus, diskusijas dalībniekiem ir grūti nosaukt vēl kādu, kas patiesi pārstāvētu mazākumtautību intereses izglītības reformā. Vertikālā atsvešinātība starp tautu un politisko eliti ir tik liela, ka arī politiķi, kas publiskajā telpā uzdodas par cittautiešu interešu aizstāvjiem, tiek uztverti kā ‘viņi’, kas līdzās krievu skolu aizstāvībai realizē savas intereses.

▪ Interese par politiku: vecāki/ bērni

Diskusijā nav vērojama sakarība starp vecāku un bērnu interesi par politiku: atsevišķās ģimenēs interese sakrīt, bet citās nesakrīt.

Daži vecāki ir kategoriski un uzskata, ka viņu bērni ir pārāk mazi, lai kaut ko saprastu no politikas, vai pieņem *a priori*, ka bērnu viedoklis pilnībā sakrīt ar viņu –

vecāku – viedokli, tāpēc neapspiež politiku ar savām atvasēm. Citi savukārt cenšas izvairīties no tik delikātiem tematiem kā politika, īpaši etnopolitiskie jautājumi. Interesanta ir šo vecāku, kas kopumā neapspiež politiku ar bērniem, lingvistiskā stilistika, kā viņi pauž savu viedokli: parasti atbildes ir kategoriskas un lakoniskas, apraksta līmenis ir vispārīgs, abstrakts, bez detalizēta viedokļa izklāsta.

- *Es neapspiežu politiku ar bērniem. Mums viedokļi sakrīt.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Ko mana 16-gadīgā meita var saprast?!* (Vecāki, Daugavpils)
- *Par kaut kādiem faktiem, dziļi - nē.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

Ir vecāki, kas atzīst, ka viņu bērni izrāda interesi par politiskiem jautājumiem, sevišķi izglītības reformu, un šo tēmu aktīvi apspriež gan savā starpā, gan ar vecākiem. Parasti šādi vecāki uzskata, ka bērni ir pietiekoši pieauguši, lai veidotu savu viedokli un lai to būtu vērts uzklaut. Atsevišķos gadījumos bērnu viedokļi nesakrīt ar vecāku uzskatiem, iespējams, tā izpaužas viņu atšķirīgā politiskā socializācija.

- *Kad [dēls] pabeidza skolu, aizgāja no ģimenes, kaut kā pirmajā kursā man pastāstīja, ka viņš ir iestājies Šķēles partijā, dažādas konferences, kurās viņš piedalās. Tas šķiet ļoti interesanti. Tad, kad viņš jau iestājās, kad viņš sāka stāstīt, ko šī partija aizstāv, ko viņa grib, ko viņa cenšas panākt, kā tiek organizētas dažādas jauniešu konferences, es uzskatu – jā, viņam tas ir pat interesanti. Tad viņš brauc uz Aizkraukli, uz Rīgu uz šīm te tikšanās reizēm. Viņiem jau ir pavisam citi uzskati.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)

Atsevišķi vecāki reflektē par sava kā referentā cilvēka (ar kuru bērns tiecas identificēties un atdarināt) lielo ietekmi uz bērniem, viņu uzskatiem un līdz ar to piederības un identitātes meklējumiem. Parasti šie vecāki apzinās savu atbildību bērnu priekšā un cenšas mudināt bērniem pašiem analizēt situācijas, domāt, izvērtēt, argumentēt un pārliecināties, proti, veidot radošās, veidojošās stratēģijas identitātes konstruēšanā, nevis uztvert citu cilvēku teikto vai plašsaziņas līdzekļu atspoguļoto kā absolūto patiesību, bez kritiskas izvērtēšanas

- *Varbūt tas ir nepareizi, bet es vienkārši izsaku savu viedokli, un bērnam ir tiesības lemt, vai tas ir pareizs vai nepareizs, pieņemt vai nē. Ja redzu, ka bērnam nav interesanti, es pārstāju, lai paliek, kā ir.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)
- *Es ar saviem bērniem strīdos, līdz saprotu, ka tās ir viņu domas. Viņiem ir tipiski nejauši sadzirdētu pieaugušo viedokli, piemēram, skolotāju, vecāku, uztvert kā savu. Un pēc tam paši nav spējīgi saprast, vai tas viņu vai kāda cita cilvēka viedoklis. Tāpēc es mājās stundām strīdos ar savu meitu, līdz saprotu, vai tās ir viņas domas, ja nē, tad strīdamies vēl pāris stundas, līdz viņa izstrādā pašas viedokli. Vispār es pati apzināti nesāku diskusijas par politisku tēmu. Man bērni ir tādi, kas piespiež sākt runāt. (...) Es daudz diskutēju par politiku mājās, taču ne pēc savas iniciatīvas. Nez kāpēc, mani bērni ļoti interesējas par politiku, un, gribot negribot, jāpiedalās diskusijās.* (Vecāki, Rīga, 2.grupa)
- *Protams, apspriežam [politiku]. Es saku, neticiet ne avīzēm, ne... Vajag analizēt [pēc principa] cēloņi – sekas.* (Vecāki, Daugavpils)

LATVIEŠU VALODA

Minoritāšu diskursā attieksme pret latviešu valodu ir izteikti instrumentāla – gan apgūšanā, gan lietošanā ir vajadzības, nepieciešamības moments kādu tālāku mērķu sasniegšanai, piemēram, darba vai izglītības iegūšanai. Tikko latviešu valodai instrumentālais pielietojums zūd, arī latviešu valodas zināšanu uzturēšanai zūd motivācija un jēga.

- *Kāpēc man tas būtu jādara, es esmu krieviete, es runāšu savā dzimtajā valodā, priekš kam man latviešu valodu, es viņu netaisos mācīties! Es iemācījos priekš tā, lai mani pienemtu darbā. Viss, man vairāk nevajag latviešu valodu.* (Vecāki, Daugavpils)

Integratīvā attieksme pret valodu, kuras pamatā būtu vēlēšanās apgūt un lietot latviešu valodu, lai izjustu sociālo solidaritāti, piederību, identitāti ar Latvijas sabiedrību vecāku atbildēs principā neparādās.

Situācija, kad latviešu valodu gandrīz vairs neizmanto, sasniedzot konkrēto mērķi, kura dēļ valoda tika apgūta, liek domāt par nepietiekošo latviešu valodas vidi, proti, par cittautiešu vides nošķirtību, par krievu valodas pašpietiekamību Latvijas sabiedrībā, kā arī par krievu valodas dominēšanu starptniskajās attiecībās.

- *Es arī saku – [Alūksnē] ir vide, šeit [Daugavpilī] tās vides nav. Pat tie bērni, kuri skolā mācās, mācās un mācās to latviešu valodu ... vārdiņus viņi zina, bet tādas sarunvalodas prakses ikdienas dzīvē nav.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Es latviešu valodu nepārvaldu, un tas apgrūtina. Bet visi pāriet uz krievu valodu. Man ir daudz latviešu draugi, un viņi pāriet uz krievu valodu.* (Vecāki, Rīga, 1. grupa)

Vecāku atbildēs, runājot par valodas nepieciešamību, tiek nodalīta personīgā dzīve no bērnu dzīves. Ja vecāku viedokļi par valsts valodas vajadzību savā ikdienā svārstās no pilnīgas nevajadzēšanas un tās ignorēšanas līdz pat vajadzībai to izmantot darbā un sadzīvē, tad attiecībā uz bērniem tiek viennozīmīgi definēts, ka tā ir jāzina, ja bērns domā nākotni saistīt ar Latviju. Piedevām vecāku diskursā vairāki respondenti apstiprina, ka paši bērni ir internalizējuši (akceptējuši) ideju par latviešu valodas nepieciešamību, lai sekmīgi veidotu savu dzīvi šajā valstī.

Raksturīgi, ka respondenti izteikumos, runājot par latviešu valodu, izmanto tādas argumentācijas shēmas kā šķietamie šķietamā atvainošanās, šķietamais noliegums, šķietamie centieni, ar kuru palīdzību tiek mazināts savas uzvedības vai attieksmes iespējamais negatīvais vērtējums no apkārtējiem (Van Dijk, 2003). Šo argumentācijas shēmu mērķis ir pasniegt savu viedokli un uzskatus pēc iespējas pozitīvāk un mazināt iespēju, ka savādāk domājošas grupas pārstāvji varētu nokritizēt vai negatīvi vērtēt pašu runātāju. Tādējādi vairākos izteikumos tiek uzsvērtā neitrāla vai pozitīva attieksme pret latviešu valodu, kurai parasti seko neapmierinātība vai iebildumi pret kādu aspektu saistībā ar latviešu valodu, piemēram, ar valsts valodas politiku, ar uzspiesto, nepārdomāto izglītības reformu, ar latviešu valodas vides trūkumu, ar pašu latviešu valodu lietošanas paradumiem u.c. Kā lingvistiskie līdzekļi savu domu un uzskatu pamatošanai ir izmantoti līdzības/ savdabīguma meklējumi ar pamatnāciju (“viņi – unikāli, mēs – unikāli”), virzienu maiņas taktika, problēmas pārceļšana (“vaina nav manī, bet izglītības sistēmā, vidē, nepietiekošajā skolotāju kvalifikācijā un sagatavotībā”).

- *Vēl bēda tāda, ka latvieši negrib saprast krievvalodīgos. Es dzīvoju šeit, visu laiku runāju krieviski, es runāju nevis tādēļ, ka ļoti mīlu šo valodu, bet tādēļ, ka man ir ērti šajā valodā, ja visi apkārt runā šajā valodā! Man vienkārši tā ir ērti! Kā es ģimenē runāšu latviski?! Kāpēc negrib saprast..., viņi visur runā par Latvijas unikālītāti, kāpēc negrib saprast kaut vai šīs mūsu vietas [Daugavpils] unikālītāti?! Kāpēc negrib saprast, ka es nevis tāpēc nerunāju, ka es nemīlu latviešu valodu, negribu to saprast, bet tādēļ, ka man ir ērti. Kāpēc vajag mocīt mani un manus bērnus tādā plānā, kādā valodā runāt vai mācīties? Tieši šī uzspiešana. Man nav ērti, es staigāju svārkos, man nav ērti, es staigāju biksēs. Kāpēc nesaprot, ka tā ir ērti darīt to, ko es gribu? Lai arī likuma ietvaros, es nedomāju veikt noziegumu. Normālos morāles rāmjos. Kāpēc to nesaprot, tās vispār ir cilvēka tiesības, runāt tajā valodā, kādā grib? Kāpēc man tagad būtu jāpārmācās no jauna? (Vecāki, Daugavpils)*

- *Es neesmu pret valsti, bet šī uzspiešana... tas ir pirmais. Otrais. Es šeit esmu izaugusi, es skolā 8 gadus mācījos latviešu valodu. Mācījāties, bet kāpēc mēs to nezinām? Tas nozīmē, ka ir vāja izglītības sistēma. Kāpēc angļu valodu mēs zinām labāk nekā to pašu latviešu valodu? Tas, ka nav valodas vides. Ļoti liela ietekme ir tam, ka nav valodas vides, kur runāt. Jūs sakāt – Alūksnē. Aizbrauksiet, iemācīsieties, atbrauksiet, pēc diviem mēnešiem būs tas pats līmenis. (Vecāki, Daugavpils)*

Cittautiešiem attieksmi pret latviešu valodu emocionāli ietekmē dažādi ar starpetniskām attiecībām saistīti aspekti: gan vēsturiskā pieredze un vēsturisko procesu interpretācija Latvijā, gan realizētā valsts valodas politika valstī, gan pašreizējā izglītības reforma u.c. Lai gan cittautieši cenšas nodalīt attieksmi pret pašu valodu no pārējām iepriekš minētajām attieksmēm, tomēr negativitāte pārējos aspektos nelabvēlīgi iespaido arī attieksmi pret latviešu valodu un tās lietošanas paradumus.

- *Man darbs ir latviski, tāpēc es valodu lietoju. Mājās es runāju krieviski. Vēl runājam poļu valodā. Kad esam ārzemēs, runājam latviski, tā vienkārši – izlecam. Vispār man nav nekas pret latviešu valodu. Man pat patīk šī valoda. Normāla valoda, skaista, tekoša valoda. (Vecāki, Daugavpils)*
- *[Valodu lieto] mēreni. Darbā ir vajadzīga valoda, lietojam, ja vajag. Tajā valodā, kā ir ērti. Protams, bērni zina. Galvenais, lai nebūtu tā vardarbība. Es pati komunicēju ar latviešiem, es mācījos Rīgā, kur bija visi latvieši, dejuju tautas dejas, četros deju svētkos dejuju. Tagad zinu daudzus latviešus, tiekamies, runājam divās valodās. Emocijas? Atgrūšanas nav ne man, ne bērniem. Mēs šeit dzīvojām, dzīvojam un dzīvosim. (Vecāki, Daugavpils)*
- *Nav jau neviens pret valodas apgūšanu, bet pret to, kā tas notiek. Man jāmaksā par kursiem, par eksāmeniem. Kāpēc? Es taču maksāju nodokļus. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*

Vairākkārtīgi cittautiešu diskursā izskan nepieciešamība pēc latviešu valodas tieši darbā, formālajā vidē. Valodas zināšanu nepieciešamību valdība uztur caur prasībām, līdz ar to attieksme pret latviešu valodas apgūšanu cittautiešiem veidojas atsvešināta, distancēta, kā pret vairākuma izvirzītu prasību, kas tiek uzspiesta un tāpēc ir vardarbīga.

Bērnu attieksme pret valsts valodu tiek raksturota kā neitrāla - 'normāla', kā jau 'pret valsts valodu', tāpat tiek uzsvērts, ka viņi pārvalda latviešu valodu. Šie izteikumi lingvistiski mīkstina un attaisno tālākos izteikumus par mazākumtautību bērnu vēlmēm iegūt izglītību savā dzimtajā – krievu valodā.

- *Viņi [bērni] grib mācīties savā dzimtajā valodā, bet latviešu valodu viņi zina un izturas pret viņu normāli – tā ir valsts valoda. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*
- *Man [bērns] no piecu gadu vecuma komunicē ar latvieti, runā normāli, mierīgi latviski, bet, kad šī reforma pietuvojās tik tuvu, viņš saka: "Nē, es gribu matemātiku, fiziku, astronomiju, augstāko matemātiku latviski. Man ir tāpat grūti, es gribu savā dzimtajā valodā." Viņš lieliski pārvalda latviešu valodu., viņš saka: "Priekš kam, priekš kam man to mācīties latviski, ja šeit [galvā] man process notiek krieviski." Lai būtu Latvijas kultūra, Latvijas vēsture, Latvijas ģeogrāfija, Latvijas ekonomika, viss tas normāli tiek uztverts, ka tas ir latviski, protams, labā latviešu valodā, bet visu to tehnisko bāzi ir jāmācās krieviski, jo viņi zaudē laiku uz to, ka ir jātulko. Viss ar to ir pateikts. Viņi vairāk tulko, nekā mācās pašu priekšmetu. Izprast svešā valodā, tas ir ļoti sarežģīti. (Vecāki, Daugavpils)*

Vecāki kā svarīgi bērnu socializācijas aģenti būtiski ietekmē arī attieksmes veidošanos pret latviešu valodu. Daži vecāki to apzinās un reflektē par savu lomu bērna dzīvē.

- *Tā kā ar bērnu audzināšanu vairāk nodarbojos es, un pati izjutu neveiklību no tā, ka nezinu latviešu valodu, tad no mazotnes, sevišķi jaunākajam dēlam, veicināju, lai mācās latviešu valodu un labi pret to izturas. Domāju, ka attieksme pret valodu ir atkarīga no mums – vecākiem. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*
- *Ja es būtu ļoti pret latviešu valodu, tad man bērni nezinātu latviešu valodu. Man nav nekas pret latviešu valodu, es pati sev nolēmu, priekš sevis, tā nebūs, kā jūs gribat [vardarbīgi uzspiežat]. Bērni, lūdzu. Es neesmu pret latviešu valodu. Te jūs dzīvojat, tā ir jūsu dzimtene, mācieties, runājiet. (Vecāki, Daugavpils)*

Cittautiešu diskurss, runājot par savām latviešu valodas zināšanām un to pielietošanu, visai būtiski atšķiras no diskursa par savu bērnu latviešu valodas zināšanām un pielietošanu. Gan tiešā, gan netiešā veidā tiek uzsvērtas bērnu labās latviešu valodas zināšanas un situācijas, kā bērns atrisinājis ‘problēmu’ ar latviešu valodu.

- *Viņi [bērni] bez akcenta, skaisti runā. Viņi mācījās tādā pašā skolā. Tas atkarīgs no vēlēšanās. Viena meita domā stāties universitātē, viņa runā vispār bez akcenta, viņa saka, ka ģeogrāfijas skolotāja latviski runā pretīgi, nav iespējams viņā klausīties. Viņa [skolotāja] to [valodu] nezina, bet viņa ir spiesta. Tas ir paradokss. Bērns zina labāk nekā skolotājs. (Vecāki, Daugavpils)*
- *Maniem dēliem ir daudz draugu latviešu. Es skatos, ka pa telefonu viņš vairāk runā latviski – runā tajā valodā, kas viņā vairāk ir iekšā. Viņš zina krievu valodu, diezgan labi arī angļu valodu. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*

No vecāku stāstītā izriet, ka bērnu latviešu valodas zināšanas ir daudz labākas un tās arī tiek plašāk pielietotas ikdienā, taču atsevišķas vecāku atstāstītas situācijas liecina, ka arī jauniešu attiecībās valodu konkurencē pārsvaru gūst krievu valoda.

ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS

Etnisko attiecību biežums un raksturs ietekmē cilvēka valodu vidi un viņa sociālās distancēs izjūtas pret citām etniskajām grupām sabiedrībā. Starpetnisko kontaktu analīzē ir izmantota sociālo tīklu teorija (Granovetter, 1974, 1995; Davern, 1997; Wasserman&Faust, 1999).

Cittautiešu diskursā par personīgi pazīstamiem latviešiem tiek nosaukti darba kolēģi, paziņas, arī radnieki. Pēc sociālā tīkla teorijas, ģimenes un sociālajām attiecībām (ar paziņām, draugiem, skolotājiem u.c.) ir raksturīgas stiprākas mijiedarbības saites nekā darba attiecībām, taču noteicošais mijiedarbības saišu stipruma indikators ir saskarsmes biežums. Vecāku diskurss par attiecību biežumu un kvalitāti ar latviešiem ir ļoti vispārīgs, nekonkrēts un liecina par šo attiecību vidēji vājo vai vājo stiprumu, kā arī par attiecību virspusīgumu. Tāpat tas liek domāt, ka latvieši cittautiešu sociālā tīkla struktūrā atrodas perifērijā, nomaļus, un spēlē nenozīmīgu lomu. Arī kāda cittautieša atbilde, ka ‘draugu vidū ir daudz latviešu’ sakarā ar atbildes vispārīgo raksturu un sīkāku nepaskaidrošanu vairāk norāda uz latviešu kā paziņu statusu nevis uz draugu statusu ar ļoti ciešām, intensīvām un sociāli nozīmīgām saitēm.

- *Ar kaimiņiem pāris vārdus – labdien, paldies un vēl pāris vārdus – pasaku, un tas arī viss. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*
- *Darbā [runāju latviski]. Dažreiz ar vecmāmiņu. No sievas puses. (Vecāki, Rīga, 1.grupa)*
- *Tā kā es esmu mājsaimniece, tad runāju latviski ar kaimiņiem, uz ielas, veikalā. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*
- *Darbā nākas kontaktēties arī ar latviešiem. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*

- *Ai, draugu vidū ir dažādas tautības. Arī čigāni tur visādi dzīvo...*(Vecāki, Daugavpils)
- *Man ir daudz latviešu draugi, un viņi pāriet uz krievu valodu, [runājot ar mani].* (Vecāki, Daugavpils)
- *Es pati komunicēju ar latviešiem, es mācījos Rīgā, kur bija visi latvieši, dejuju tautas dejas, 4 deju svētkos dejuju. Tagad zinu daudzus latviešus, tiekamies, runājam divās valodās. Kaut kas, kaut kur....* (Vecāki, Daugavpils)

Kvantitatīvais pētījums “Valoda” (2004) liecina, ka sociālā distance starp abām sociāli lingvistiskajām grupām – latviski runājošajiem un krievvalodīgajiem - Latvijas sabiedrībā pieaug. Savukārt šie kvalitatīvie dati kopumā apstiprina, ka cittautiešu un latviešu sociālie tīkli pārklājas, taču mijiedarbības saites starp gados vecākiem cittautiešiem un latviešiem ir visai vājas. Iespējams izvirzīt pieņēmumu, ka ļoti atšķirīgie mazākumtautību un politiskās varas diskursi, kas izskan publiskajā telpā un kas daudzos aspektos ir savstarpēji pretrunīgi un strīdīgi, veicina vertikālās distances palielināšanos starp krievvalodīgo kopienu un valsti, kas savukārt sekmē šķelšanos starp etniskajām grupām Latvijā.

Vairāki cittautieši, raksturojot attiecības ar latviešiem, atceras zināmu starpetnisko attiecību saasinājumu 90. gadu sākumā, pēc neatkarības atjaunošanas, kad latvieši sajuta savu nacionālo identitāti, sajuta sevi kā vienotu grupu ‘mēs’ un ļoti krasi nodalījās no citu tautību pārstāvjiem kā ‘viņiem’, kuri tika vainoti lielākajā daļā negāciju, kas notika Latvijā. Līdz ar nacionālo identitāti izveidojās un publiskajā telpā nostiprinājās nacionālistiskais latviešu diskurss, kurā cittautieši tika uztverti kā ‘viņi’-ienaidnieki, okupanti. Tas bija brīdis, kad mainījās varas attiecības starp latviešiem un cittautiešiem un latviešu diskursā izveidojās un visai ilgstoši dominēja tēma par cittautiešu izbraukšanu no Latvijas.

- *Man vīramātei ļoti tuva draudzene bija latviete. Un uz viņu piemēra es varu teikt: kad bija 90-ie gadi, Latvijas atvienošanās bija, viņas sastrīdējās. Viņa vienkārši pazvanīja, kad tie novembra [notikumi] bija, burtiski pirms jaunā gada, viņa viņai piezvanīja un vienkārši pateica: “Katja, mēs ar tevi vairs neesam draudzenes, jo tu esi krieviete, (viņa ir pat vecticībniiece), bet es latviete, mums visam jābūt atšķirīgam.” Vienkārši telefona zvans, draudzenes jau no bērnības, ir fotogrāfijas, gandrīz no smilšukastes. Un aptuveni divus gadus atpakaļ viņa pati atnāca, apsveica viņu dzimšanas dienā un atvainojās: “Es nedomāju, ka viss tik slikti.” Un lūdza viņai piedošanu. Bet vispār, kad viņa tā izdarīja, mēs pēc šīs rīcības neieredzējām visus latviešus kopā.* (Vecāki, Daugavpils)
- *Pašā sākumā. Es atceros, aizbraucu uz Rīgu, veikalā “Sakta” iepirkos, biju pieradusi taču krieviski visu jautāt. Aizbraucu un jautāju: “Cik tas maksā?” Viņa uz mani skatās kā manekens un neatbild. Es domāju – nesaprata, prasīju vēlreiz, viņa uz mani paskatās un latviski saka: “Runāsim latviski!”. Tas bija 91. vai 92. gads. Tad es viņai latviski pajautāju, viņa man iesaiņoja preci, un es to nenopirku, pateicu: “Es pārdomāju.” Speciāli.* (Vecāki, Daugavpils)

Cittautieši uzskata, ka ar laiku latviešu nacionālistiskais diskurss ir izmainījies, kļuvis mazāk naidīgs pret citu tautību pārstāvjiem, jo sabiedrībā ir notikusi vertikāla polarizēšanās – plašāku sabiedrības masu pretnostāšanās valdībai, politiķiem kā jaunai ‘viņu’ grupai, kurā ir izjusta vilšanās un pret kuru ir vērsti pārmetumi un negatīvas emocijas. Pēc pētījuma dalībnieku domām, ar laiku plaša starp latviešiem kā ‘mēs’ un cittautiešiem kā ‘viņiem’ ir mazinājusies, tautība netiek uzsvērta.

Daļa vecāku nejūt naidīgumu no savu paziņu loka, tāpēc uzsver, ka mājās un darbā to neizjūt. Par naidīgumu tiek runāts atsvešināti, ka “sabiedrībā” tāds ir, ka publiskajā telpā, piemēram, plašsaziņas līdzekļos tas parādās, ka “atsevišķas tantiņas bubina”, ka abās sociāli lingvistiskajās grupās ir “cilvēki ar nacionālu novirzi”. Kā atzīst kāds pētījuma dalībnieks, nacionālie jautājumi joprojām ir jūtīgs temats abām

sabiedrības daļām – *vairākumam* un *mazākumam*, jo abām grupām ir atšķirīgi diskursi un kolektīvais politiskās vēstures skatījums, tāpēc strīdi un neiecietība tomēr joprojām ir novērojami.

- *Sabiedrība ikdienas līmenī ir normāla. Bet, ja tu izej uz citu līmeni, sākot no nodokļu inspekcijas līdz pat jebkurai meitenei namu pārvaldē. Ja uz papīrīša, nedod Dievs, ir tava kļūda, ar mani runās latviski un izturēsies tā, it kā es būtu vainīgs uz pieciem gadiem uz priekšu. Savukārt ja kļūda ir viņu dēļ, tad ar tevi runās krieviski un tik laipni, it kā viņi ar tevi draudzēsies vēl 10 gadus. Bet cilvēks ir viens un tas pats. Es uzskatu, ka tie ir sabiedrības audzināšanas trūkumi. (Vecāki, Rīga, 2.grupa)*
- *Ja tev ir interese par cilvēku, viņam ir interese par tevi, ja neaiztikt nacionālo jautājumu, tad ar latvieti tu par visu vienosies. Protams, ja sāksi aiztikt nacionālo jautājumu, tad var.. [sākties konflikti], pat dzimtajā sabiedrībā. Nacionālais jautājums vienalga paliek iemesls pastrīdēties. (Vecāki, Daugavpils)*

KOPSAVILKUMS

Vecāku valstiskā apziņa ir dažāda, taču kopumā dominē biogrāfiskā nacionālā identitāte, kas veidojas, socializējoties un uzaugot Latvijā. Piesaiste vairāk zemei un cilvēkiem - tuviniekiem, nevis Latvijai kā valstij. Līdz ar to lojalitāte, patriotisms ir ļoti vājas pazīmes skolēnu vecāku paaudzei. Respondentiem ir izteikta ‘mēs’ identifikācija un sevis pretnostatīšana ‘viņiem’, ar to saprotot vairākumu – latviešus un arī politisko eliti, kas nāk no latviešu vidus.

Valstisko apziņu ietekmē sekojoši faktori: valsts atpazīstamība pasaulē, valsts sasniegumi (Latvijā ražota produkcija/ prece, populāri cilvēki), nepilsoņa statuss, starpetniskie incidenti personīgajā dzīvē, latviešu un cittautiešu atšķirīgā vēstures interpretācija, valsts veidotā un īstenotā etnopolitika veido sajūtu par nepārejošu spiedienu attiecībā uz mazākumtautībām Latvijā, neapmierinošā sociāli ekonomiskā situācija valstī.

Attieksme pret izglītības reformu ir negatīva. Savā ziņā šai negatīvajai argumentācijai ir ideoloģisks raksturs – tā skatās ļoti vienpusīgi uz reformu, kā ‘viņu’ realizētu politiku, kas pilnībā nerespektē *mazākuma* intereses un tiesības. Tāpat tajā ir daudz emocionalitātes un kategoriskuma attiecībā uz citādi domājošiem cilvēkiem, t.i., netiek pieļauts citādāks skatījums uz izglītības reformu. Argumentācijā tiek uzsvērts, ka izglītības reforma pasliktinās krievvalodīgo bērnu zināšanas, līdz ar to viņu piekļuve tādiem resursiem kā izglītība un darbs sabiedrībā tiks samazināta. Negatīvās attieksmes pret izglītības reformu slēpjas apstākļi, ka tā tiek uztverta kā ir protests pret nepārtraukto spiedienu iemācīties latviešu valodu, arī aizvainojums par nepilsoņa statusu, kas liek justies kā pie vairākuma nepiederošai personai.

Protesta akciju kā viedokļa un negatīvo attieksmju paušanas formas vērtējums ir pozitīvs. Vienlaikus attieksmēs ir jūtama nožēla, ka šo protesta akciju rezultātā nav izveidojies dialogs ar politisko varu. Dominē pārliecība, ka krievu skolu intereses pārstāv paši skolēni un viņu vecāki, proti, cilvēkiem nav, kam uzticēties un deleģēt savu interešu pārstāvniecību publiskajā telpā. Atsvešinātība no politiķiem ir tik liela, ka tiek pausta neuzticība arī politiķiem, kas sevi reprezentē kā krievvalodīgo interešu aizstāvjus.

Attieksme pret latviešu valodu ir instrumentāla – to mācās, lai iegūtu darbu vai izglītību, nevis integratīva – lai sajūtu kopību, solidaritāti ar Latvijas iedzīvotājiem. Runājot par latviešu valodu, cittautieši izvairās izteikties par to slikti. Lingvistiskā stilistika ir tāda, ka pozitīvajai vai neitrālajai attieksmei pret latviešu valodu seko saiklis ‘bet’ un tiek izteikta neapmierinātība par kādu aspektu saistībā ar valsts

valodu, piemēram, izglītības reformu, latviešu valodas vides trūkumu u.c., tādējādi mīkstinot negatīvo vērtējumu par sevi.

Izteikumi par etniskajām attiecībām liecina, ka latviešu un cittautiešu sociālie tīkli pārklājas, taču savstarpējās attiecības ir vidēji vājas vai vājas, jo latvieši cittautiešu sociālā tīkla struktūrā lielāko tiesu gadījumos atrodas perifērijā, nomaļus, un ieņem mazsvarīgu vietu. Par etniskajām attiecībām cittautieši runā vēsturiskā perspektīvā. 90.gadu sākumā esot bijis starptnisko attiecību saasinājums sakarā ar latviešu nacionālās identitātes atdzimšanu un sevis kā ‘mēs’ grupas apzināšanos un nodalīšanos no citu tautību pārstāvjiem kā ‘viņiem’. Ar laiku nacionālistiskais diskurss ir mazinājies un sakarā ar sabiedrības vertikālo polarizēšanos plaša starp latviešiem un krievvalodīgajiem ir ievērojami mazinājusies. Taču etniskie jautājumi joprojām ir tēma, par kuru var rasties etniskie konflikti, kas balstās uz atšķirīgu kolektīvās politiskās vēstures skatījumu. Naidīgums tuvās attiecībās nepastāv, taču tas brīžiem uzplaiksna atsvešinātā komunikācijā starp svešiem vai mazpazīstamiem cilvēkiem.

1.3. SKOLOTĀJI

Skolotāji kā mērķa grupa pētījumā tika iekļauti, jo līdzās ģimenei (vecākiem) viņi ir galvenie jauniešu socializācijas, tajā skaitā arī politiskās socializācijas, aģenti. Gan skolotāji, gan skolēni ir mazākumtautību izglītības reformas mērķa grupas, un šo grupu attieksmju mijiedarbības analīzes mērķis ir atklāt, cik lielā mērā skolotāji nosaka skolēnu attieksmes pētāmajos jautājumos un no tām izrietošos uzvedības modeļus. Skolotāju fokusa grupu diskusiju galvenais mērķis ir izpētīt, kāda ir viņu kā socializācijas aģentu loma skolēnu sociāli politisko uzskatu veidošanās procesā izglītības reformas kontekstā, un kā tas ietekmē skolēnu integrāciju Latvijas sabiedrībā.

ATTIEKSME PRET VALSTI

▪ Lepnums par piederību Latvijai

Diskusijās par to, kas viņos izraisa lepnumu par piederību Latvijai, skolotāji runāja līdzīgi vecākiem, izvērsdami tos pašus tematus. Skolotāju diskursā nozīmīgs temats ir valsts sasniegumi: gan sporta un kultūras jomās, gan arī ražošanā. Šādā kontekstā runājot par Latviju, ir tipiski lietot ‘mēs’ formu, tādējādi paužot gan savu solidaritāti ar valsts iedzīvotājiem kā iekšējo grupu, gan aktivizējot savu valstisko apziņu, valstisko identitāti.

Tieši valsts atpazīstamības nozīme ir otrs nozīmīgais temats visās mērķa grupās diskursā par valstisko apziņu. Tāpat kā vecākiem skolotājiem ir raksturīgi runāt par Latvijas atpazīstamību un vērtējumu dažādos ģeopolitiskos reģionos un laika dimensijās. No vienas puses, tiek piesaukts padomju varas laiks, kad citu republiku iedzīvotāju Latviju vērtēja kā “ārzemes”, “Rietumus”, “Eiropu”. No otras puses, respondenti piemin dažādas Rietumu valstis. Abos gadījumos tiek uzsvērtas pozitīvas kategorijas, kuras lieto citu valstu pārstāvjī, runājot par Latviju.

Tāpat ir vērojamas arī pretējas izjūtas, proti, lepnumu par valsti spēcīgi ietekmē, ja citi par valsti runā negatīvās kategorijās, valstij ir vāja atpazīstamība. Šādas attieksmes ir izskaidrojamas ar pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla diskursīvo stratēģiju, kas raksturo sociāli politiskos diskursus kopumā (Van Dijk, 2000). Skolotājiem sagādā vilšanos un negatīvas emocijas, ja ‘citi’ uzsver negatīvo par ‘mums’. Kā arī otrādi – pozitīvas emocijas un attieksmes veidojas situācijās, kad ‘citi’ uzsver pozitīvo un noklusē negatīvo par ‘mums’. Par to liecina valsts atpazīstamības diskursā lietotie vārdi ar pozitīvu nokrāsu – “patīkami”, “patiesa lepnuma sajūta”, “laime” utml.

Respondentiem nav patīkami, ja Latvija tiek identificēta ar kādu citu valsti, bijušo PSRS vai Krieviju. Ņemot vērā respondentu etnisko piederību, tas ir uzlūkojams kā savdabīgs moments viņu attieksmēs, jo tieši bijušās Padomju Savienības republikas, t.sk. Krievija, lielākajai daļai respondentu ir etniskā dzimtene.

Līdzīgi kā skolēnu un vecāku grupās arī skolotāju izteikumi par piederību Latvijai liecina, ka būtisks temats attieksmēs pret valsti ir valstiskās apziņas aktivizēšanās ārpus Latvijas. Atrodoties ārpus valsts, respondenti apliecina solidaritāti ar Latvijas iedzīvotājiem kā iekšējo ‘mēs’ grupu, kamēr izteikumos, kas attiecināmi uz dzīvi Latvijā, vērojams dalījums ‘mēs’/’viņi’.

Skolotāju grupās atšķirībā no vecāku un skolēnu grupām, attīstījās tāds temats kā lepnums par izglītības kvalitāti Latvijā. Nav pārsteigums, ka tieši pedagogi kā pakalpojuma (izglītības) sniedzēji uzsver šādu aspektu, jo tas ir veids, kā pastarpināti viņi veido savu pozitīvo paštēlu.

▪ Kauns par piederību Latvijai

Skolotāju diskursā par savu attieksmi pret valsti iezīmējās ļoti nozīmīga diskursīvā struktūra, kas caurvijas visām diskusijās apspriestajām tēmām, proti, attieksmes un argumenti tiek veidoti atbilstoši binārās loģikas principiem. Tēmas ‘Attieksme pret valsti’ ietvaros spilgti parādās divi pāri - ‘mēs’/ ‘viņi’ un ‘zeme’/ ‘valsts’. Turklāt katram pāra elementam tiek piešķirts vairāk pozitīvs vai negatīvs vērtējums, emocionālā nokrāsa.

Lepnums par Latviju vairāk raksturīgs izteikumos par Latviju kā zemi. Valsts respondentu izteikumos tiek identificēta ar politisko varu un eliti, ierēdniecības aparātu, savukārt zeme ir “*tas, kas mūs aptver*” - sociālie tīkli (ģimene, radi, draugi), daba, no politiskās dzīves it kā neatkarīgas jomas – Latvijas kultūras dzīve, sports. Par Latviju kā valsti respondenti izsakās drīzāk negatīvās kategorijās, un izteikumi par Latviju kā valsti drīzāk raksturo nevis skolotāju lepnumu, bet gan kaunu un sarūgtinājumu par piederību Latvijai.

Temats ‘citi par Latviju’ arī iekļaujas tēmā ‘kauns par piederību Latvijai’, īpaši valstī aktuālo notikumu atspoguļojums Krievijas plašsaziņas līdzekļos. Saturiski šis temats attiecas arī uz tēmu par lepnumu, jo respondenti atzīst, ka jūtas pacilāti un lepni, ja par Latviju stāsta pozitīvas lietas, bet nepatīkami, ja valstī notiekošais Krievijas televīzijas kanālos vai presē tiek vērtēts negatīvās kategorijās. Kritiskā diskursa analīzes perspektīvā šie respondentu izteikumi atbilst pozitīvā paštēla diskursīvajai stratēģijai – ‘nestāsti sliktas lietas par mums’ (Van Dijk, 2000).

- *Sakiet, vai tad slikti bija, kad mūsējie turkus "sasita"? Pa Krievijas TV (...) komentētājs teica, ka tagad mums ir liels prieks, paklausieties, ir notikusi sensācija, Latvija ir uzvarējusi Turcijas izlasi, un mēs viņus apsveicam. Pa Krievijas TV to dzirdēt bija jocīgi, jo pamatā kādi sižeti tiek rādīti? Nu kā – [Latvija] ienaidnieku zeme. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Šajā jautājumā skolotāju vidū iezīmējās diskursu konfrontācija, kuras pamatā ir atšķirīgās nostājas par izglītības reformu un tās īstenošanu. Piemēram, viena no respondentēm (A) pauda nožēlu, ka protesta akcijas pret izglītības reformu plašsaziņas līdzekļos tiek atspoguļotas ļoti negatīvi. Savukārt cita dalībiece (B) šajos materiālos nesaskatīja neko nosodāmu un negatīvu un vērtēja ziņu sižetus kā objektīvus.

A: Man bija nepatīkami, ka pa Krievijas centrālajiem kanāliem pēdējā laikā tika rādīts tikai negatīvais par Latviju. Ja rādīja mītiņu, tad kaut ko tādu – nepatīkamu, pietrūka pretsvara, kaut kā gaiša. Tad man tā grauza, kāpēc rāda tik daudz tieši to, kāpēc nerunā par citu, par kaut ko labu?

B: Es nepiekrītu, droši vien, jo nepatīkamo tur nerādīja. Rādīja konkrēti, ka bērni ir izgājuši par savām tiesībām. Nekas tur nebija, ne pazemojošs, ne aizskarošs. Parādīja hroniku, un viss. Es uzskatu, ka tur nebija nekāda pazemojuma. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Kauna izjūtas respondentos rada arī dažādu politiska satura notikumu vai lēmumu pieņemšanas procesu atspoguļojums Latvijas plašsaziņas līdzekļos. Skolotāji uzsver, ka valstī pastāv divas nošķirtas informācijas telpas, kuras saturiski ir ļoti atšķirīgas – katra no tām izplata un konstruē diametrāli pretējus etnopolitiskos diskursus. Kā tas redzams skolotāju izteikumos, uz tām tiek attiecināts sadalījums ‘mēs’/‘viņi’. Atbilstoši pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla prezentācijas diskursīvajai stratēģijai tiek uzsvērtas pozitīvās lietas par ‘mums’ un negatīvās – par ‘viņiem’.

▪ Palikt/ Aizbraukt – attieksmi pret valsti raksturojoši temati

Skolotāju atbildes uz jautājumu par iespēju palikt Latvijā vai aizbraukt no valsts atklāj to, kas ir viņu valstiskās piederības pamatā. Gados jaunākie skolotāji (jaunāki par 30 gadiem) izjūt vājāku piederību Latvijai un ir gatavi izmantot iespējas aizbraukt no Latvijas, ja, piemēram, rastos labākas izglītības vai darba iespējas.

- *Man pēc universitātes uzreiz bija iespēja strādāt. Bet man ir draudzene, kas ir beigus universitāti, sākumskolas skolotājus, un pusotru gadu nevar atrast darbu. (..) ja viņai neizdosies te atrast darbu, tad viņa noteikti aizbrauks. Viņa teica, ka viņa jūtas pilnīgi nevajadzīga. (Skolotāji, Daugavpils)*

Savukārt skolotāji, kuri ir vecāki par 30 gadiem, jūtas cieši saistīti ar Latviju un par iespējām aizbraukt no Latvijas runā ļoti vispārīgā līmenī (“viss ir atkarīgs no apstākļiem”, “apstākļi var dažādi izveidoties”). Grūtie sadzīves apstākļi un zems atalgojums nav iemesli, lai atstātu Latviju. Savu piederības sajūtu skolotāji pamato galvenokārt ar to, ka Latvija ir viņu dzimtene, mājas, vieta, kurā ir pavadīti daudzi gadi un kurā ir izveidojies nozīmīgs sociālais tīkls. Tāpat kā vecākiem arī vidējās un vecākās paaudzes pedagogiem ir izveidojusies t.s. biogrāfiskā valstiskā identitāte. Skolotāju izteikumi liecina par augstu emocionālo piesaisti Latvijai.

- *Es esmu tāds cilvēks, esmu bijusi daudz kur vēl padomju laikā, man bija iespēja, un es sapratu, ka izbraucot no Latvijas, es sapratu, ka visur ir labi, bet te ir mana dzimtene. (..) Es paliku tur, kur es esmu dzimusi. Man patīk mana dzimtene, neskatoties uz to, ka viņa ir tāda, man viņa patīk. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Mums tas sāp, jo mēs te dzīvojam, un mēs par to pārdzīvojam, jo tā ir mūsu DZIMETENE. Mēs nekur netaisāmies. Ja mums būtu vienalga ... negribētu braukt. (..) Būtu gribējuši, jau sen būtu aizbraukuši. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Es esmu dzimis Liepājā, man patīk Kurzeme. Es mīlu Rīgu. Es mīlu draugus. Es mīlu mājas. Es mīlu dzimteni. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Es baidos par to domāt. Par braukšanu projām es nedomāju, jo tur būs lielāka nedrošība nekā te. Es esmu tāds cilvēks, ka man ir svarīgi, lai man līdzās būtu ģimenes cilvēki, draugi, tad es jūtos labi. (Skolotāji, Daugavpils)*

Līdzīgi kā skolēnu un vecāku grupās arī skolotāju grupās tiek aktīvi izmantota konstruēšanas stratēģija, runājot par piederību valstij. Proti, piederība Latvijai tiek konstruēta attiecībā pret citām valstīm kā ‘svešo vietu’, kurā viņi jūtas nevajadzīgi, līdz ar to nepiederīgi. Turklāt atsevišķos gadījumos ‘svešā vieta’ ir respondentu etniskā dzimtene. Šādas nostājas un pieredzes apliecina biogrāfiskās valstiskās identitātes nozīmi, veidojot un uzturot savu piederību Latvijai.

- *Es ne tikai aizdomājos. Es arī aizbraucu uz gadu uz Austrumiem, uz Krieviju. Aizbraucu nevis darba dēļ, bet tāda atmosfēra bija 90. gadu pirmajā pusē, jutos te tā neērti nedaudz. Aizbraucu, strādāju tur (..). (..) Domāju, tur aizbraukšu, lūk, tauta, bagātību nesēja, krievu tauta, krievu gars. Bet diemžēl mani uzņēma kā nodevēju. Man iedeva nelielu kotedžu. Vakarā sētu salaboju, no rīta jau salauzuši (..). Tāda zināma ieriebšana attiecībā pret mani kā pret nodevēju. Lūk, es pastrādāju un atgriezos atpakaļ. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

IZGLĪTĪBAS REFORMA

- Vispārējās nostādnes par izglītības reformu: skolotāji/skolēni

Kā liecina skolotāju izteikumi, viņu attieksmju veidošanā liela nozīme ir tam, kā izglītības politika tika veidota, kā notika lēmumu pieņemšanas process, cik lielā mērā un kā tika iesaistītas tiešās politikas mērķa grupas. Paužot negatīvās attieksmes, raksturīgi ir atsaukties uz lēmuma pieņemšanas autoritāro stilu.

- *Ja mums piedāvātu variantu apspriešanai un teiktu – paskatīsimies, izmēģināsim kādās skolās, paskatīsimies, kas ir ar mieru to izmēģināt, paskatīsimies uz rezultātiem utt. Kāpēc ne? Atkārtāju, te nav tā, ka “Nē, mums nav vajadzīga latviešu valoda, mums nekas nav vajadzīgs!” (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Daugavpils ziņoja, ka šeit visas skolas ir gatavas un ka mēs vispār esam Eiropas priekšgalā šajā jautājumā. Mums vispār viss ir kārtībā. Bērni visi ir laimīgi. Un mēs arī visi esam apmierināti un laimīgi. (Skolotāji, Daugavpils)*

Kā jau iepriekš minēts, lai atklātu savu attieksmi jautājumos par izglītības reformu, skolotāji bieži vien runāja par to, kā izmaiņas mazākumtautību izglītībā uztver skolēni ikdienas mācību darbā. No vienas puses, šāda pieeja ir pozitīvi vērtējama, jo respondenti stāsta par konkrētu pieredzi un konkrētām problēmsituācijām. No otras puses, tā ir atsvešināta attieksme. Veicot skolotāju izteikumu saturisko analīzi, kā arī ņemot vērā neverbālos izteiksmes līdzekļus, ir pamats apgalvot, ka, izmantojot pārceļšanas taktiku – atbildība par negatīvajām attieksmēm tiek pārceļta uz ‘citiem’, skolotāji galvenokārt atklāj tās attieksmes, kuras ir nozīmīgas viņiem pašiem. Temati, kas tika apspriesti skolotāju diskusijās par viņu un skolēnu attieksmēm pret izglītības reformu, kopumā veido negatīvo nostādņu argumentu grupas.

Komentējot skolotāju vispārīgās nostādnes par izglītības reformu, ir jānodala viņu attieksmes pret bilingvālo izglītību no attieksmēm pret mazākumtautību vidusskolu pāreju uz mācībām pamatā latviešu valodā. Datu analīze liecina, ka pret bilingvālo izglītību gan skolotājiem, gan skolēniem ir pozitīva attieksme, viņi atbalsta šādu apmācības metodi, saskatot tajā kompromisa variantu mazākumtautību izglītības reformas īstenošanā. Skolotāji uzsver, ka pie jebkuru izmaiņu ieviešanas izglītībā ļoti svarīga ir pakāpenība, un bilingvālā izglītība to nodrošina.

- *Tiešām, viss gāja tā pakāpeniski, mierīgi. Mums skolā neviens nekādas prasības neuzstādīja mācīt latviski. Paši mēs sākām atsevišķām klasēs pakāpeniski ieviest latviešu valodu. (...) Klusi un mierīgi. Nevienam nebija nekādas pretenzijas. Bet, kad sākās tāds spiediens, viņi (skolēni) droši vien noskatījās ziņas un visu pārējo, un ir redzams, ka viņiem mainās raksturs. Kamēr tas viss bija klusi un mierīgi, pilnīgi neko nevarēja manīt, bērni mierīgi runāja latviski. Viņiem nekad neradās jautājums, kāpēc mums ir jārunā latviski. Varēja viņiem paskaidrot, ka jums turpmāk būs ērtāk un vieglāk. Bet tagad viņiem ir pretestība. (Skolotāji, Daugavpils)*

Respondentu izteikumos atklājas, ka pāreja uz mācībām pamatā latviešu valodā tiek uztverta kā vardarbīga un uzspiesta, kā rezultātā veidojas izteikti negatīvas un pat naidīgas attieksmes. Viens no spēcīgākajiem argumentiem ir liegtās iespējas iegūt izglītību dzimtajā valodā, kas apstiprina skolēnu grupu diskusiju analīzē izvirzīto atziņu par to, ka protests pret izglītības reformu ir veids, kā krievvalodīgās kopienas locekļi iestājas par krievu valodu, kas ir nozīmīgāks Latvijas krievu pašidentifikācijas elements, nekā etniskā izcelsme.

- *Kad runa ir par bilingvālo izglītību, tad bērni ir “par”. Jā, lūdzu. Visa skola nav pret. Bet tikko kā mēs runājam par reformu tikai latviešu valodā ... tā ir: “Mēs nesaprotam, mēs negribam, mēs to nedarīsim.” Uzreiz momentā ir noraidošas emocijas. Lieta tāda, ka*

viņiem patreiz to uzspiež. Es esmu sapratusi, kā uzspiež, tā viņi atgrūž. (..) Mēs neesam pret, mēs mācīsimies bet dodiet mums tomēr bilingvismu. (..) Atstājiet krievu vārdus, ļaujiet mums saprast krieviski arī. Pilnīgi dvēseles klieziens. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

- *Vēl man liekas, ka tiek uztverts kā vardarbība, ja notiek tradīciju laušana. Tradicionāli krievi ir mācījušies krieviski, latvieši – latviešu valodā. Tagad nebūtu šīs problēmas, ziniet, pret ko izturētos kā pret vardarbību. Pret to, ka vairāk nebūs izlaidumu. Lūk, kur būtu problēma. Ja nebūtu tagad tā vicināšanās ar karogiem “krievi – latvieši”, tad mēs visi kopā būtu pret to, ka atestāti tiek izsniegti jūlijā, un izlaiduma vairs nebūs. Atkal sanāk, ka visas reformas nāk vardarbīgā veidā no augšas neatkarīgi no tautības. Un tiek lauzta tradīcija. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Viens no visvairāk apspriestajiem tematiem izglītības reformas kontekstā ir skolēnu attieksme pret latviešu valodu kā mācību valodu. Izteikumu analīze parāda, ka ir raksturīgi paust negatīvās attieksmes pret reformu, runājot par grūtībām, kas saistītas ar latviešu valodas lietošanu mācību darbā.

- *Jo tās ir papildus grūtības. Es dodu mācību grāmatas latviešu valodā, izdalu uz soliem 8. klasē. “Tās taču ir latviešu valodā?!” “Man jums ķīniešu valodā dot, vai?” “Nē, bet vai jums nav tādas pašas tikai krievu valodā?” “Man nejaudājiet! Ir man krievu valodā vai nav! Man nav krievu valodā, man ir tikai latviešu valodā!” “Ā, nu tad mēs vispār nelasīsim!” (..) Mums ir parasta mikrorajona skola. (Skolotāji, Daugavpils)*
- *Mums arī vidusskolā ir ļoti daudzas klases, kas ir krievu klases, bet kurām mācību valoda ir latviešu. Viņi latviešu valodu zina brīnišķīgi, un iestājekšāmenus viņi kārtu labāk pat par latviešu skolu absolventiem. Bet viņiem ir negatīva attieksme pret latviešu valodu kā mācību valodu. Viņiem tas prasa papildus sasprindzinājumu. Viņi nevar vienkārši savā valodā klausīties, uztvert un iegaumēt. (..) izveidojas idiotiska situācija. Es, kā krieviete, stundu vadu latviski, pieraksti man ir krievu valodā, es tulkoju uz vietas, viņi no latviešu valodas uz vietas, pa taisno tulko uz krievu valodu un pieraksta sev visdrīzāk krievu valodā. (Skolotāji, Daugavpils)*

Skolotāji norāda, ka, piemēram, spējīgākie bērni jauno mācību vielu pieraksta un konspektē latviešu valodā, bet skolēni, kuri nav tik spējīgi, veic pierakstus latviešu valodā, pēcāk mājās tos tulkojot krievu valodā. Tas nozīmē, ka mācību vielas apguve notiek patstāvīgi, skolēnam nav iespēju uzdot neskaidros jautājumus un atbilstošā līmenī apgūt mācību vielu. Šādā kontekstā skolotāji nereti arī atsaucas uz, viņuprāt, absurdo situāciju, kas izveidojas klasē, kad “*krievs krievam kaut ko skaidro latviski*”. Ar šādiem argumentiem skolotāji mēdz arī pamatot savu nostāju par to, ka izglītības reforma grauj izglītības kvalitāti mazākumtautību skolās.

Vēl viena būtiska atziņa, kas izriet no citētajiem diskusiju fragmentiem, ir skolēnu zemais motivācijas līmenis mācīties latviešu valodā, kas ievērojami apgrūtina arī pedagogu darbu un reformas ietvaros definēto prasību izpildi ikdienas darbā ar skolēniem. Kā norāda skolotāji, augstskola reizē ir un nav motivācija skolēniem. Tie skolēni, kas vēlas turpināt izglītošanos augstākās izglītības sektorā, ir motivēti mācīties latviešu valodā, lai gan arī ne visus mācību priekšmetus. Piemēram, skolēns, kurš gatavojas studēt sociālās zinātnes, nejūtas motivēts apgūt ķīmiju latviešu valodā. Savukārt tie skolēni, kas jau skolā zina, ka nemācīsies tālāk, to tieši min kā argumentu, kāpēc viņi nevēlas mācīties valsts valodā, tā radot sev tikai papildus grūtības.

- *Jo ne jau visi iet uz augstskolu. Turklāt uz augstskolu viņš iet jau uz kādu noteiktu konkrētu specialitāti, un viņiem ir vajadzīgs kāds priekšmetu komplekts – divi, trīs priekšmeti. Un ar viņu nekas nenotiks, ja pusgada laikā viņš to pašu terminoloģiju pārtulkos. Nekas briesmīgs. (Skolotāji, Daugavpils)*

- *Cilvēks, kurš iet uz augstāko izglītību, viņš saprot, ka vēlas dzīvēt kaut ko sasniegt, ka viņam ir jāzina latviešu valoda, jo viņš ieņems vadošos amatus. Nedrīkst pieprasīt, lai Latvijā augstākajos amatos runātu krieviski. **Bet** vajag censties uz to, lai sabiedrības lielākā daļa būtu izglītota tajā valodā, kurā viņš ir audzis un kurā viņam ir vieglāk saprast informāciju. Cilvēki, kuri būs augsti izglītoti, viņi arī sapratīs jautājumu saistībā ar valodu. Nedrīkst piespiest cilvēku (...).* (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Pēdējā izteikumā parādās šķietamā nolieguma argumentācijas shēma. Izteikuma pirmajā daļā respondents pauž absolūti lojālu attieksmi pret latviešu valodu un šīs attieksmes pilnībā iekļaujas integrācijas diskursā. Izteikuma otrajā daļā, kuru no pirmās daļas nodala saiklis 'bet', seko attieksmes, kuras atbilst opozīcijas diskursam. Proti, respondents norāda uz reformas uzspiesto formu un nepieciešamību nodrošināt izglītību dzimtajā valodā visiem sabiedrības locekļiem. Šāda konstrukcija ļauj netieši paust negatīvo vērtējumu par 'citiem' (politikas veidotāji šajā gadījumā), saglabājot pozitīvo paštēlu 'mēs' grupas ietvaros.

Skolotāju atklātā pieredze un skolēnu attieksmju interpretācija liecina, ka tieši pedagogam ir ļoti liela loma skolēnu motivēšanā un pozitīvas attieksmes veidošanā. Daļa skolotāju, kas kopumā pauž pozitīvas attieksmes pret reformu un daļās arī pozitīvā pieredzē par reformas īstenošanu viņu skolā, uzskata, ka skolotāji pārāk maz iegulda skolēnu motivācijas celšanā un pozitīvas attieksmes veidošanā gan pret izglītības reformu, gan pret latviešu valodu. Savukārt otra daļa skolotāju, galvenokārt tie, kuri kopumā negatīvi noskaņoti, uzsver, ka viņiem ir grūti ietekmēt skolēnu attieksmi. Kā uzskata respondenti, tas ir jādara ģimenē, un tieši vecāki ir tie, kas lielā mērā nosaka, kāda ir bērna attieksme pret izglītības reformu.

Savukārt vecākiem, kā liecina gan vecāku diskusiju rezultāti, gan skolotāju izteikumi, ir tendence atbildību par bērnu attieksmi pārcelt uz skolotājiem. Abos gadījumos gan skolotāji, gan vecāki izmanto pārcelšanas taktiku, tādējādi neuzņemoties atbildību par skolēnu nostājām pret izglītības reformu. Ģimenes lomu atzīst arī reformas atbalstītāji, taču atšķirībā no reformas pretiniekiem, viņi neizmanto pārcelšanas taktiku, bet uzsver gan skolas, gan ģimenes kā skolēnu attieksmju veidotāju lielo lomu.

Kā nozīmīgu pretargumentu izglītības reformai daļa mazākumtautību skolu skolotāju norāda skolēnu zemo gatavības pakāpi. Šī atzinuma pamatā tiek izvirzīti divi galvenie argumenti. Pirmkārt, neapmierinošs skolēnu latviešu valodas zināšanas, kas ievērojami apgrūtina gan skolotāju, gan skolēnu mācību darbu, kā rezultātā, kā uzskata skolotāji cieš jauniešu zināšanas un krītas motivācija mācīties.

- *Mēs arī mācām bilingvāli. Saprotiet, ka mums tādi bērni, kas pilnībā var atbildēt latviski, arī ir, bet cik tādi ir? Četri vai pieci cilvēki. Jā, viņi jums tīrā latviešu valodā atbildēs, vēl jo vairāk, uz atzīmi par balli augstāk. Bet bērnu grupa, kuri kliedz: "Nedarīšu, negribu, lieciet divi!" Kas, vai jums nav tādi bērni?! Mums ir. Kaut kā līdz 9. klasei, bet pēc 9. klases? Pagājušogad pēc 9. klases 6000 bērnu, pat 6500, nekur nevarēja, ne uz 10. klasi gāja, ne tehnikumā stājās. 6000 bērnu! Paklausieties! Tagad tie būs nevis 6000, bet 10 000! ... Cik ir slimu bērnu!* (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Otrkārt, skolu ziņojumi par gatavību reformai neatbilst patiesībai un reālajai situācijai skolā. Turklāt veids, kā notiek ziņojumu sagatavošana, pēc respondentu domām, ir valstij izdevīgs, bet nepieņemams reformas prasību īstenošanai – skolotājiem. Tajā pašā laikā viņi uzskata, ka direktori un skolotāji ir spiesti ministrijai ziņot par skolu augsto gatavības pakāpi.

- *Skolotāji, direktori 80% teiks, jā, mēs esam gatavi, iesim, jo jautājums ir tīri materiāli saņemt utt., vēlas dzīvot gan direktori, gan skolotāji. Tīri formāli piekritīs.* (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

- *Direktoram atnāk papīrītis par apspriešanu, četros vakarā atnāk un tur ir rakstīts, ka nākamajā dienā līdz diviem viņai tā ir jāatnes, jāapspriež. Kā es to varu izdarīt, viņa saka, ja man darba diena vēl nebeidzas, juridiski, ja? Bet, saprotiet, toties katrs ierēdnis sev ķeksīti ir ievilcis, ka direktori ir apsprieduši, un savu viedokli ir uzrakstījuši. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Pēdējā izteikumā atstāstītā situācija raksturo skolotāju uzskatus un interpretāciju par lēmumu pieņemšanas procesu izglītības politikā, kas sekmē pedagogu kritiskās attieksmes gan pret izglītības politikas veidotājiem, gan pret politisko varu kā valsti kopumā.

Vesela pretargumentu grupa ir saistīta ar virkni dažādu šķēršļu sekmīgas reformas īstenošanai. Skolotāji min sekojošas problēmas: atbilstošas metodikas trūkums, papildus laika resursu nepieciešamība gan skolotājiem (skolotāju sagatavotība, īpaši latviešu valodas zināšanu līmeņa atbilstība prasībām), gan skolēniem mācību programmas apgūvē, reformas ieviešanas pakāpenības nenodrošinājums, skolotāju zemais atalgojums.

Skolotāju diskusijās nereti izvērtās asas diskusijas un strīdi, kas atklāja dažādu attieksmju konfrontāciju vienā un tajā pašā jautājumā. Lūk, viens diskusijas fragments, kas spilgti ilustrē atšķirīgu diskursu veidojošo attieksmju sadursmi. Aprautie teikumi, īsās frāzes un citi lingvistiskie un stilistiskie līdzekļi atklāj diskusijas emocionalitāti, savstarpējo netoleranci un nevēlēšanos uzklaut otru viedokli.

Konfliktējošo attieksmju pamatā ir skolotāju atšķirīgā pieredze, kas atspoguļota turpinājumā citētajā diskusijas fragmentā (respondenti B un C strādā vienā skolā, bet respondents A – citā skolā).

- *A: Bilingvāli nozīmēja jūsu līmenī, kā jūs sakāt. Mācību grāmatas, burtnīcas latviski, un krievu skolotājs pa retam runā latviski. Tas nav bilingvālisms. (..) Tagadējā izpratnē bilingvālisms, tā ir latviešu valoda pilnībā, ar retu pieminēšanu kādu terminu krieviski.*
- *B: Jau no paša sākuma mēs paši skolotāji gājām uz to, lai atvieglotu sev dzīvi. Ja no 1. klases ņemtu... es nesaprotu, kāpēc ...*
- *A: No 1. klases...*
- *B: 95. gads, tas ir kāds gads...*
- *C: Bet, kāpēc jūs neņēmties? [Uzrunā A] 10. klasē, es esmu latviete, es nevaru atšķirt, vai ar mani runā latvietis vai krievs! Viņi tik labi zina valodu!*
- *A: Viņi no pirmās klases mācās?*
- *C: Jā.*
- *A: Lieta tāda, kad viņi mācās visus priekšmetus latviski no 1. klases un neatnāk 5. klasē šajā vidē, kad viņiem pēkšņi šī informācija jāzina citā valodā, tāpēc es saku: "Lieciet latviešu valodu krievu skolās katru dienu! Ja viena stunda dienā ir par maz, tad lieciet divas stundas dienā."*
- *C: Mums nav tā, ka mēs mācītos vairāk stundas. Tikpat daudz stundas, tāda pati programma. Kāpēc mūsu bērni varēja, bet citi nevarēja? Reāli, atbrauciet, paskatieties!*
- *A: Jums ir krievu skola?*
- *C: Jā, krievu.*
- *A: Es šeit redzu kādas speciālas programmas īpatnību. Varbūt jūsu skolotāji ir ļoti talantīgi? Varbūt ...*
- *C: Pati vienkāršākā skola.*
- *A: Tad vide. Varbūt Bolderājā vairāk latvieši? [Citi smejas.]*
- *C: Nē. Ārpus skolas viņi nedzird latviešu valodu. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)*

Positīvākas attieksmes pret reformu pauž citu mazākumtautību skolu pārstāvji. Poļi, ukraiņi. Kā norāda skolotāji, šajās skolās "šādu politiku īsteno kopš skola vispār

pastāv, ne jau no paša 1991. gada, bet jau ilgu gadus”. Šo skolu skolēniem arī nav negatīvas attieksmes pret latviešu valodu kā mācību valodu un izglītības reformu. Ja analizē šo skolu skolēnu izteikumus, jāsecina, ka tie drīzāk atbilst mazākumtautību alternatīvajam diskursam, nevis dominējošajam opozīcijas diskursam. Turpinājumā ir citēti ukraiņu un poļu skolu skolotāju izteikumi.

- *Mums atkal situācija ir savādāka kā citās skolās. Mums vidusskolā visi priekšmeti ir latviešu valodā vai daži priekšmeti bilingvāli. Pamatskolā mums ir pamatā latviešu valodā, un atkal citi priekšmeti bilingvāli. Krievu valoda kā priekšmets mums vispār nav. Tas ir tikai kā fakultatīvs priekšmets. Attiecīgi poļu valodu viņi nezina tādā līmenī, lai klausoties latviešu valodā, tulkotu uz poļu valodu. Attiecīgi viņiem visi smadzeņu resursi ir orientēti uz latviešu valodu.* (Skolotāji, Daugavpils)
- *Vajag bērniem skaidrot - tu varēsi, tu izdarīsi. Darīsim kopā. Man arī grūti, es tāpat arī mācījos 2 stundas nedēļā latviešu valodu. Centīsimies latviski. Saprātīsim tos, kas mums blakus. Viņi nevēlas savu valodu zaudēt un mēs nevēlamies. Saglabāsim savu un mācīsimies citu.* (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Kā iespējamus un nepieciešamos risinājumus skolotāji min diferencētu pieeju skolām reformas īstenošanā, latviešu valodas mācīšanas kvalitātes paaugstināšanu un latviešu valodas stundu skaita palielināšanu, norādot, ka uz citu mācību priekšmetu rēķina nedrīkst risināt latviešu valodas apguves problēmas skolās.

▪ Izglītības reformas mērķa izpratnes

Tāpat kā skolēnu un vecāku grupās arī skolotāji izteica savus viedokļus par diviem izteikumiem, kas ir izplatīti publiskajā telpā un atbilst diviem atšķirīgiem diskursiem par izglītības reformas mērķiem. Skolotāju viedokļi par šiem izteikumiem ļauj skaidrot negatīvas attieksmes pret izglītības reformu kopumā.

Izglītības reformas viens no galvenajiem mērķiem ir krievvalodīgās kopienas asimilācija

Skolotāju uzskati par šādu atzinumu ir divējādi. No politikas veidotāju viedokļa skolotāji izglītības reformā saskata asimilācijas centienus. Šādu nostāju, kas atbilst opozīcijas diskursam, pedagogi pamato ar diviem tipiskiem argumentiem opozīcijas diskursā par izglītības reformu. Pirmkārt, izglītības reforma ir uzspiesta “no augšas”, kas arī izskaidro, kāpēc pret to ir vērsta negatīvas attieksmes. Otrkārt, līdz ar izglītības reformas īstenošanu netiek nodrošinātas vispārējās izglītības izvēles iespējas visām sabiedrības grupām, kas atkārtoti iezīmē politiskās varas atsvešināto, respondentu interpretācijā diskriminējošo, attieksmi pret krievu valodas kopieni Latvijā.

- *Bet kā gan savādāk, lai saprot un uztver visus tos likumus un reformas? Tā taču nav integrācija galu galā! Integrēties taču var dažādi! Vai obligāti tas ir jādara tā – aizvērt krievu skolas, uzspiest? Uzspiešana, vardarbība kā tāda, viņa jau pati par sevi izsauc pretreakciju, atgrūšanu.* (Skolotāji, Daugavpils)
- *Dotajā ziņā, kāpēc tas viss ir tik asi? Tāpēc, ka tas skar tādu svarīgu problēmu kā izglītība krievu valodā. Saprotiet, jūs būsiet konkurētspējīgi, proti, jūs būsiet laimīgi, ja mēs jūs ierobežosim jūsu dzimtās valodas izmantošanā.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- *(..) ja būtu vairāk izvēles iespēju, ja būtu ievērotas izvēles brīvības tiesības, tad nerastos jautājums – asimilācija vai integrācija. Visa būtība ir izvēlē!* (Skolotāji, Daugavpils)

Saturiski abi skolotāju minētie argumenti ir cieši saistīti, jo, kā atzīst respondenti – “Izvēles nav, tātad uzspiests!” Skolotāji ir pārliecināti, ka tieši valodas izvēles ierobežošana ir galvenais iemesls, kāpēc pastāv izteikti kritiskas attieksmes pret

izglītības reformu. Turklāt šāda politiskās varas attieksme, kā uzskata skolotāji, liecina, ka demokrātijas principi sabiedrībā tiek īstenoti tikai attiecībā pret majoritāti, kamēr minoritāšu brīvība tiek ierobežota. Šāda valsts attieksmes interpretācija sekmējot arī skolēnu naidīgo attieksmi pret latviešu valodu, izglītības reformu un valsti kopumā.

No otras puses, pedagogi pauž pārliecību, ka krievu valodas kopienas asimilācija Latvijā nav iespējama, pateicoties kopienas lielumam un krievu valodas lietojuma plašajam laukam.

- *Tās atkal ir glupības. Atkal jau kādam ir izdevīgi parādīt, ka tā būs asimilācija.*
- *Te būs vietējais krievu etnoss.*
- *Viņš jau te ir.*
- *Kas nebūs Krievijas krievu etnoss. Bet asimilācija nebūs, kaut vai tāpēc, ka tas ir 21. gadsimts, jaunās tehnoloģijas – televīzija, radio, internets. Spēcīga krievu kopiena šeit.*
- *Ģimene runā krievu valodā. Grūti iedomāties. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Uzmanību piesaista citētās diskusijas tālākā attīstība. Skolotāji uzskata, ka šāda, viņuprāt, vardarbīga un diskriminējoša izglītības politika tikai sekmēs krievu valodā runājošās kopienas konsolidāciju un solidaritāti, tādējādi tikai veicinot gan sabiedrības sociolingvistisko grupu, gan sabiedrības un valsts kā politiskās varas dezintegrāciju. Turklāt pedagogi paredz, ka šķirtne starp valodas kopienām var transformēties vardarbīgos etniskos konfliktos.

- *Kādam tas ir izdevīgi, pat vistuvākajā laikā. Uz barikādēm, gaidīt pirmās asinis. Kad pirmā lode trāpīs, tad neviens īpaši vairs nenodarbosies ar bilingvālisma jautājumiem. Kosovas un Bosnijas- Hercogovinas variants šeit, protams, nav nevēlams.*
- *Tur jau tā lieta. Kādam kaut ko vajag. Bet ko kam vajag? Tas nav skaidrs.*
- *Ar viņu, bērnu, rokām izdarīs pirmos šāvienus. Pēc tam ies tēti, kas ir dienējuši, māc šaut, un ...*
- *Sitīs pa seju, nevis pa pasi. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

(2) *Izglītības reformas mērķis ir radīt mazākumtautību bērniem vienādas starta pozīcijas augstskolās un Latvijas darba tirgū*

Skolotāju vidū dominējošā nostāja ir tipiska - mazākumtautību skolu skolēni jau šobrīd ir konkurētspējīgi – labi zina latviešu valodu, sekmīgi iekļaujas gan augstākās izglītības laukā, gan darba tirgū. Noraidošā attieksme pret šo izteikumu ir vērtējama kā norāde uz to, ka diskusijas dalībnieki neatbalsta šajā jautājumā izglītības reformas atbalstītāju publiskajā telpā bieži piesaukto argumentu par reformu kā konkurētspējas celšanas instrumentu. Gluži otrādi - tāpat kā skolēni un viņu vecāki, arī pedagogi atzina, ka, iespējams, izglītības reforma grauj krievvalodīgās jaunatnes konkurētspēju Latvijā.

Šī izteikuma – par mazākumtautību jauniešu konkurētspējas celšanos - kontekstā atkārtoti izvērsās plašākas diskusijas par izvēles iespēju nodrošināšanu, kas liecina par šī temata nozīmīgumu skolotāju diskursā par izglītības reformu. Šī temata ietvaros atklājās vēl viena būtiska atziņa. Līdz ar izvēles iespēju uzsvēršanu, skolotāji norāda, kā būtu īstenojama izglītības politika, proti, ievērojot politikas veidošanas un īstenošanas principu “no apakšas uz augšu”. Atbilstoši šim modelim skolēni un viņu vecāki – kā izglītības pakalpojuma saņēmēji – nosaka, kādā valodā viņi vēlas šo pakalpojumu saņemt.

- *Es domāju, varbūt drīzāk vajag dot vairāk iespēju skolām pašām izvēlēties. Proti, vadība, vecāki, bērni.*
- *Vecākiem un bērniem – viņi taču ir pasūtītāji, es tā uzskatu. Un nevis ministrija, un pat ne skolas direktors, pat ne skolotāji. Tieši vecāki ir pasūtītāji. Ja man ka vecākam vajag bērnu atdot latviešu skolā, ja es tā uzskatu par pareizu, tad, lūdzu, aizej uz jebkuru latviešu skolu, ar lielāko prieku paņems. Tagad bērnu pietrūkst. Vai arī gribu, lai tā būtu angļu skola. (..) Bet tā visiem uzspiest latviski lasīt, bet viņš sēž un vispār neko nesaprot. Nezinu, murgs kaut kāds!*
- *(..) vajag šo izvēli. Lai uztaisa daļu vidusskolas krievu valodā, bet otru daļu, teiksim, latviešu valodā. Ir izvēle bērnam, ir izvēle vecākam. (Skolotāji, Daugavpils)*

Otrs nozīmīgs temats, kas attīstījās, ir valodu konkurence, kurā lielākas priekšrocības, kā uzskata pedagogi, ir tieši krievvalodīgajiem bērniem, jo viņi zina krievu, latviešu un arī angļu valodu, kamēr latviešu jaunieši zina tikai divas valodas – latviešu un angļu. Šādā kontekstā izglītības reforma sekmē krievu jauniešu konkurētspēju, taču skolotāju attieksmju līmenī konkurētspēju veicina valodas zināšanas, kuru apguve ir jānodrošina “ārpus” reformas, kas grauj skolēnu vispārējās izglītības līmeni.

Vienlaikus skolotāju grupu diskusijās tika attīstīts arī alternatīvais diskurss, kurš pēc būtības iekļaujas integrācijas diskursā. Proti, atsevišķi skolotāji piekrīt, ka, pēc studijām augstskolā latviešu valodā absolventa valodas zināšanas būs ļoti labas, kas tiešām cels viņa konkurētspēju. Taču tūlīt pat notiek pāreja uz opozīcijas diskursu. Problēma, kā uzskata šie skolotāji, pastāv vēl vispārējās izglītības līmenī, kurā netiek nodrošinātas vienādas iespējas kā latviešu, tā krievu valodā runājošajai Latvijas jaunatnei.

▪ Protesta akciju vērtējums: līdzdalība/attieksme

Protesta akciju vērtējums ir temats, kura analīze netieši atklāj, pirmkārt, vairākas nozīmīgas attieksmes skolotāju diskursā par izglītības reformu kopumā, otrkārt, pedagogu neviennozīmīgo pozīciju izglītības politikas īstenošanas gaitā.

Paši pētījuma dalībnieki protesta akcijās nepiedalījās, ir tikai daži izņēmumi. Izsekojot katra respondenta izteikumiem individuāli, ir redzams, ka protesta akcijas vairāk atbalsta tie pedagogi, kuri ir negatīvāk noskaņoti pret izglītības reformu, nekā tie, kuru attieksmēs ir vērojams integrācijas diskursa atbalsts. Pedagogi min vairākus pretargumentus šādām protesta akcijām. Salīdzinot šos argumentus ar skolēnu un vecāku minējumiem, var secināt, ka tie lielā mērā pārklājas.

(a) Skolēni neapzinās izglītības reformas un protesta akciju mērķus. Šādu nostāju skolotāj pamato ar to, ka, pirmkārt, nereti skolēni, runājot par savām attieksmēm pret izglītības reformu, atražo publiskajā telpā izplatītās nostājas, argumentus, diskursīvās stratēģijas, otrkārt, jaunieši mītiņus uztver kā romantisku cīņu par savām tiesībām (kā revolūciju).

- *(..) man rodas šaubas, visi tie bērni, kas piedalās mītiņos, vai viņi līdz galam īsti saprot, par ko ir runa, jo mums 9. klasē ir daži skolēni, trīs skolēni, kas arī piedalās šajos mītiņos. Tā kā es mācu civilzinības, tad es viņiem sāku uzdot jautājumus – kāpēc tu esi pret izglītības reformu utt.? Es secināju, ka šis skolēns runā tādās it kā iemācītās frāzēs, kuras viņš kaut kur ir dzirdējis. Vai nu kāds mītiņā to ir runājis, vai arī ziņās kāds draugu lokā ir runājis, bet sava viedokļa viņam īsti nemaz nav. (Skolotāji, Daugavpils)*

- *Es jautāju bērniem, man pēkšņi klasē gāja pieci cilvēki, es jautāju: “Pagaidiet, jūs taču lieliski pārvaldāt latviešu valodu, ko jūs tur darīsiet, jūs brīvi pārvaldāt valodu latviešu!” Viņi saka: “Tur ir tik kolosāli!”*
- *Protams! Par revolūciju taču runāja.*

- *Tur ar plakātiem nēsājas. Proti, viņiem trūkst 1. maija demonstrācijas!*
(Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

(b) Protesta akcijas tikai šķietami apliecina demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības pastāvēšanu, kaut gan no šādām pozīcijām, kā atzīst skolotāji, mītiņi kā viedokļa paušanas forma nav negatīvi vērtējami. Taču pedagogi uzsver, ka skolēnu mītiņi atkārtoti apstiprināja politiskās elites attieksmi pret sabiedrības grupu interesēm. Skolotāji ļoti negatīvi vērtē politiķu atbildes reakciju uz skolēnu aktivitātēm (*“Bērnus uztver nevis kā bērnus, bet kā problēmas, kuras nevienam nav vajadzīgas, kuras ir jāuzslauka uz šaufelītes un jāizmet ārā.”* (Skolotāji, Daugavpils)), norādot, ka politiskā vara neieklausās un ignorē tās sabiedrības grupas intereses un prasības, kas neatbilst valsts veidotajai izglītības, bet plašākā mērogā integrācijas politikai. Šajā argumentu grupā iekļaujas arī skolotāju atzinumi par protesta akcijām kā dažādu politisko mērķu īstenošanas formu – mītiņi kā “politiskas spēles”, kurās tiek iesaistīti skolēni. Kopumā šī argumentu grupa ļauj secināt, ka protesta akcijas palielināja plaisu starp krievvalodīgo kopienu un valsti kā politisko varu (vertikālā šķelšanās).

- *(..) kad viņi [skolēni] brauc uz Rīgu uz protesta akcijām vai kur citur ārpus skolas, tad viņi saskaras ar to, ka visiem tas ir pie vienas vietas, ko viņi domā un dara. Līdz ar to ir skaidra viņu negatīvā reakcija. Politiķi patiešām ļoti neglīti runā. Nepatīkami ziņās klausīties.* (Skolotāji, Daugavpils)
- *Lieta tāda, ka politiķi ir tālredzīgi cilvēki. Viņi veido augsni tādu, lai cilvēki būtu nokaitināti. Viņi to gaida. Nokaitinātus cilvēkus vieglāk vadīt. Arī tos, kuri ir mazizglītotāki, kuriem ir mazāk informācijas, tos arī ir vieglāk vadīt.* (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

- *Organizatori varbūt arī lieliski saprata, ka nekādus rezultātus tas nedos. Viņi vienkārši cerēja varbūt uz rezonansi, uz rezonansi, uz uzmanības piesaistīšanu.*

- *Rezonanse ir, bez šaubām. Krievija skatās. Es skatos kanālu “EuroNews”, man ir kabeļtelevīzija, un, zini, tur ne tālu ne patīkamas lietas izskan par mūsu valsti, kas ir sižeti par Latviju.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

(c) Protesta akcijas negatīvi ietekmē mācību darba procesu. Tieši ar šo argumentu vairāki skolotāji motivēja skolēnus palikt skolās un turpināt mācību darbu neatkarīgi no politiskajām kaislībām. Šis ir arī viens no argumentiem, kas atbilst attaisnojuma stratēģijai, kuru vairāki skolotāji lieto, lai attaisnotu savu nepiedalīšanos mītiņos.

- *(..) es esmu klases audzinātāja, es viņiem teicu: “Mani dārgie, paskatieties uz savām atzīmēm. Tas ir, pirmkārt. Jūsu tiešais pienākums, kā man strādāt, jums – mācīties. Jūs gatavojaties eksāmeniem.” Ne visi vecāki to paskaidro saviem bērniem. (..) Otrkārt, es skaidri zinu, ka līdz mītiņam no trijiem labākajām gadījumā aizgāja tikai viens. Pārējie aizgāja pastaigāties. Tāpēc, ka zvana un prasa: “Es esmu viens pats mītiņā, kur ir visi mūsējie?”* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

(d) Šādas masveida protesta akcijas ir bīstamas no dalībnieku drošības viedokļa. Jāpiebilst, ka tieši šis ir viens no nozīmīgākajiem iemesliem, kāpēc viens no skolotājiem devās līdz skolēniem uz mītiņiem.

- *Te jau izteica, ka bija satraukums par to, ka bija pūlis. Tā kā es zināju, ka neviens no vecākiem neies, tad es gāju no drošības viedokļa. Lai pasargātu bērnus, tāpēc es tur biju.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- *Es vispār uzskatu, ka jebkurā pūlī ir vairāki muļķi, noteikti, bet vēl atradīsies divi trīs cilvēki, kas vēlēšies viņus apklusināt. Tā kā principā varēja notikt viss kaut kas. Pie tam otrā akcija parādīja, ka kaut kas tamlīdzīgs varēja notikt tāpēc, ka pēc policijas datiem,*

bija aizturēti jauni cilvēki, ne tikai tie, kam bija kāršu krusti uz rokām, bet bija arī tādi, kas uzvedās klaji huligāniski. (Skolotāji, 1. grupa)

- *(..) šie mītiņi ir nevis bērnu protests, bet ... tiek uzsildīti, pie tam tiek uzsildīti vienmērīgi. Mītiņi tiek organizēti vienā un tajā pašā laikā, četras ceturtdienas pēc kārtas izkrita nodarbības. 12. klasē četras nedēļas bērni neiet uz pirmajām stundām. Kāpēc nevar? Ja jūs tā cīnāties par šo reformu, es uzskatu, ka, jā, tā ir vajadzīga, bet ne tādā formā. Tai ir jābūt kā pārrunām, tikai kā pārrunām. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)*

Šajā argumentu grupā iekļaujas arī skolotāju negatīvā nostāja par mītiņiem kā problēmu risināšanas veidu.

(e) Protesta akcijas sekmē negatīvisma attīstīšanos sabiedrībā, īpaši divu lielāko valodas kopienu starpā (horizontālā šķelšanās). Šāda nostāja sasaucas arī ar skolēnu pašu atzinumiem un novērojumiem. Vēl vairāk to apstiprina skolēnu diskursā lietotā “kara” terminoloģija.

- *5.-8. klase, viņi nav bērni un vēl nav pieaugušie, viņus vadīt nav iespējams. Viņi nav paredzami. Un, kad tāda masa ir ar negatīvu enerģiju.... Es uzskatu, ka šo mēnesi, kad šie mītiņi, man ir 12. klase, no viņiem maz gāja, bet atnāca citi no mītiņa, no viņiem nāca tāds negatīvisms! Ir laba cīņa, par ideju, un ir cīņa, lai tik cīnītos. Aizmirst par ko cīnījās - par latviešu valodu, par krievu, tam nav nozīmes. Un pie tā tik ātri pierod! Neko nedarot, lai tik cīnīties. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)*

Kaut arī skolotāji minēja un pamatoja virkni nozīmīgu pretargumentu protesta akcijām, padziļināti analizējot skolotāju viedokļus, var secināt, ka viņu nostāja nav tik viennozīmīga. Daļa skolotāju atklāti pauda atbalstu skolēnu aktivitātēm, pamatojot savu viedokli ar to, ka tas ir veids, kā publiskajā telpā aizstāvēt savas intereses, ka vienlaikus tas ir apliecinājums Latvijā pastāvošajai demokrātijai, ka tā ir pilsoniskās sabiedrības attīstība. Daļa skolotāju savu atbalstu pauda netieši. Viņu izteikumos ir saklausāmas divējādas attieksmes atkarībā no viņu sociālās lomas. No vienas puses, kā skolotāji un kā valsts izglītības politikas īstenotāji, viņi šādas akcijas neatbalsta un vērtē negatīvi. No otras puses, kā vecāki un kā krievvalodīgās kopienas locekļi viņi atbalsta skolēnu mītiņus. Par to liecina vairāku argumentācijas shēmu (tipiskas frāzes ‘noliegumus’) lietošana. Vistipiskākās ir attaisnojuma stratēģija un pārcelšanas taktika.

- *(..) mēs vadījām stundas, mēs bijām savās darba vietās. Un pateikt, ka bērniem tas bija uzjautrinošs ..., tā arī nevar teikt. Paskaidrot 3. klases skolēnam, pret ko viņš uzstājas, skaidrs, ka gāja vecāki un, Paldies Dievam, ka viņi gāja. Bet principā 7., 8. klase, jau kaut ko saprot, jebkurā gadījumā viņi saprot, ka es nevaru apgūt vēl arī krievu valodā, viņi nepastāstīs par visām niansēm kā pieaudzis cilvēks, ja? Bet vecākās klases, 10., 11., 12. klases, viņi jau saliks visu pa plauktiņiem, vismaz mūsu skolā. Skaidri visu izstāsta un paskaidro. Tāpēc, no vienas puses, kad sākās visi šie mītiņi no rīta, man bija arī tāda pozīcija – nu jā, no rīta stundu vietā, bet, no otras puses, tīri organizatoriski, piekrīti, savākt masu, kas ir jau pēc stundām, tas ir samērā sarežģīti, tīri organizatoriski, piekritīsiet? Jo katram ir savas darīšanas. (..) Mēs esam iestāde, valsts. Mēs varam tikai uzdot retorisku jautājumu organizatoriem un retorisku jautājumu vecākiem, pareizi? Mēs par viņiem neesam atbildību ārpus skolas, pareizi? Mēs ar viņiem negājām tur, viņus nekur neaicinājām. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Šajā izteikumā netiešā veidā pedagogs pauž negatīvās attieksmes pret reformu, izmantojot pārcelšanas taktiku – respondents kritiskās attieksmes pamato ar it kā skolēnu minētajiem argumentiem. Līdz ar to respondents nav atbildīgs par savā izteikumā atklātajām negatīvajām attieksmēm, jo tās ir ‘viņu’ (skolēnu), nevis ‘mēs’ (skolotāju) grupas attieksmes. Turklāt ir vērojama atbildības par norisēm ārpus skolas pārcelšana arī uz vecākiem.

- *Es gribu teikt, ka mēs neatbildam par tiem bērniem, kas nav atnākuši uz skolu uz nodarbībām. Mēs par viņiem vispār neatbildam. Viņu nav skolā. Mēs tikai jautājam, vai ir attaisnojošs dokuments. Vecākiem ir juridiskas tiesības uz trīs dienām dot zīmi. (...) Mēs esam iestāde, mēs esam valsts. Mēs varam tikai uzdot retorisku jautājumu organizatoriem un retorisku jautājumu vecākiem? (...) Mēs ar viņiem negājām tur, viņus nekur neaicinājām. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Skolotāji ļoti aktīvi un emocionāli (neverbālā komunikācija: paaugstināts balss tonis, noliekšanās tuvāk pie moderatora, rokas turēšana uz krūtīm) apgalvoja, ka skolās nenotika skolēnu aģitācija līdzdalībai mītiņos. Respondenti skaidri norādīja uz skolas noraidošo nostāju šajā jautājumā, uzsverot, ka viņiem nemaz nevar būt cita pozīcija, jo viņi pārstāv valsti. Vienlaikus komentāri par skolas nostāju apstiprina skolēnu grupu diskusijās iezīmējušos atziņu par to, ka reforma un protesta akcijas sekmē skolas iekšējo šķelšanos vairākās dimensijās (viena no tām: skolotāji/administrācija), kas pēc būtības ir integrācijas un opozīcijas diskursa konfrontācijas saasināšanās. Veids, kā viens no skolotājiem izsaka šo vērtējumu, liecina, ka šī skolotāja un administrācijas nostājas nesakrīt.

- *(...) skolas arī taisīja durvis ciet – X skola aizvēra, Y skola - pret parakstu. Pret parakstu par to, ka tu neiesi uz mītiņu. 5. klases skolēnam lika parakstīties. Piekrīti, marasms pilnīgs – ņemt no 5. klases skolēna parakstu par to, ka viņš neies uz mītiņu. Tas ir antijuridiski. Tā ir administrācijas pozīcija, jo cilvēki baidās pazaudēt savas darba vietas. Tā iemesla dēļ, ka administrācijai ir jāpārvalda valoda, ir jāpilda savi profesionālie pienākumi. Tas ir saprotams. Cilvēciskais faktors. Skolu direktori pamatā ir cilvēki gados, kuri nepārvalda pietiekamā apjomā latviešu valodu, un kuri jebkurā brīdī var zaudēt savu vietu. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Mācību darbs jau netika pārtraukts, pārrauts. Visi, kam tajā laikā bija stundas, bija savās darba vietās. Pat ja nebūtu skolēnu, viņi tāpat būtu klasēs. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*
- *Vēsturnieki, ziniet, viņi nekad neienem skaidru nostāju. Mēs vienmēr sakām, kad mācām pasaules vēsturi 20. gs., Latvijas vēsturi, mēs neesam politologi vai politiķi. Mēs esam vēsturnieki, kuriem ir jāaplūko divi viedokļi uz doto brīdi, un mācām bērniem skatīties uz lietām no šīm divām pozīcijām. Un skaidrs, ka nevienu no mītiņiem, manifestācijām vēsturnieks nevar aplūkot kā tādu momentu, kas nonāks pie konsensusa, pie risinājuma, pie konstruktīva risinājuma. (Skolotāji, 1. grupa)*

Pēdējais izteikums ir atbilde uz moderatora jautājumu “Kā jūs kopumā vērtējat skolēnu protesta akcijas?” No šī fragmenta izriet trīs nozīmīgas atziņas. Pirmkārt, tajā skaidri atklājas skolotāja nenoteiktā pozīcija attieksmēs pret izglītības reformu. Otrkārt, šī nenoteiktā pozīcija tiek attaisnota ar to, ka “vēsturniekiem nekad nav skaidras nostājas”. Attaisnojuma stratēģijas izmantošana norāda, cik būtiski skolotājam ir saglabāt savu pozitīvo paštēlu. Treškārt, šis izteikums spilgti parāda, kā publiskajā telpā tiek kultivēta un leģitimēta divu dominējošo diskursu pastāvēšana. Respondents vairākkārtīgi uzsver, ka jebkurā jautājumā sabiedrībā pastāv divas pamata nostājas (kāpēc ne vairāk?!), atbilstoši kurām sadalās arī sabiedrība. Netieši šis izteikums apstiprina kā sabiedrības sašķeltību divās kopienās, tā arī divu saturiski atšķirīgu diskursu pastāvēšanu. Šajā izteikumā skaidri parādās attaisnojuma stratēģija, ar kuras palīdzību tiek leģitimēta gan neviennozīmīgā skolotāju nostāja izglītības reformā, gan netieši pausto negatīvo attieksmju neatbilstība valsts uzstādītajam integrācijas diskursam.

▪ Krievu skolu interešu pārstāvniecība

Atšķirībā no skolēniem un vecākiem skolotāji uzskata, ka ir jārunā nevis par mazākumtautību, bet par visas izglītības sistēmas interešu pārstāvniecību. Ar izglītības reformu saistītās problēmas tikai izriet no tā, ka valstī kopumā ir nesakārtota izglītības sistēma. Šajā situācijā izglītības sistēmas sašķelšana latviešu un krievu izglītībā, pēc skolotāju domām, ir vēl viens no faktoriem, kas sekmē sabiedrības etnolingvistisko šķelšanos.

- *Kam vispār interesē izglītība Latvijā? Es tagad eju uz jauno administratoru kursiem, mums nāk statistika no IZM: izglītības ministrs – pusgadu, izglītības ministrs – astoņus mēnešus. Mani interesē, kam vispār interesē izglītība Latvijā, kur katru pusgadu un gadu mainās izglītības ministrs, turklāt te vienam nav augstākās pedagoģiskās izglītības, te ne reizi nav strādājis skolā. Cilvēki no malas. Es nerunāju par krievu izglītību. Vispār par izglītību!* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- *Man liekas, ka tādu problēmu – krievi, latvieši – ir uzpūtuši tikai tāpēc, ka vispār ir problēmas izglītībā kopumā. Bet te vēl ir jāraksta atsevišķi mācību grāmatas latviešu valodā un krievu valodā. Tāpēc tā ir mākslīga problēma. Tā ir ļoti mākslīga problēma.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- *Jā, laikam daļi izglītību latviešu un krievu izglītībā ... Tas ir ļoti sarežģīti. Tas izrādās ir ļoti sarežģīti.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

Dominējošais viedoklis skolotāju grupās ir tāds, ka mazākumtautību skolu intereses nepārstāv un reāli neaizstāv neviens, lai gan to vajadzētu darīt gan dažādām sabiedriskajām organizācijām (NVO), gan, kā norāda respondenti, “kreisajiem politiķiem”. Turklāt skolotāji uzskata, ka politiskajā elitē tā daļa, kas iestājas par krievvalodīgās kopienas interesēm izglītības politikā, ir salīdzinoši ļoti neliela, lai reāli ietekmētu politisko procesu.

Līdzīgi kā skolēnu vecāku grupu diskusijās arī skolotāju viedokļi par mazākumtautību skolu interešu pārstāvniecību ir vēl viens no faktoriem, kas norāda uz politiskās varas un sabiedrības atsvešinātību. Šādu nostāju pedagogi pamato, pirmkārt, ar to, ka politiķi cīnās par reformas prasību mīkstināšanu vai reformas atcelšanu tikai savu savtīgu politisko interešu vadīti. Otrkārt, skolotāji šī jautājuma kontekstā pauž kritiskas attieksmes pret lēmumu pieņemšanas procesu izglītības politikā, uzsverot, ka tiešās mērķa grupas netiek iesaistītas politikas veidošanā.

- *Es domāju, ka tādi atsevišķi indivīdi ir paņēmuši šo cīņu savās rokās, jo valstij gar to nav daļas. Bet problēma ir. Tāpēc ir atsevišķi cilvēki, kas to dara ne jau mecenātisma vadīti, viņi to dara par ļoti labu naudu. Un tam visam pa priekšu iet ļoti labs izdevīgums, izdevīga lieta. Bet tas, ko mēs redzam virspusē, tas ir tas, kas ir palicis pāri pēc tam, kad viņi ir saņēmuši naudu un to jau sadalījuši.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- *Tas vispār ir briesmīgi. Man viena meitene rakstīja darbu par integrāciju, un tādā sakarā tikās ar dažādu kopienu pārstāvjiem. Viņi negrib kontaktēties savā starpā. No “Krievu kopienas” uzskata, ka viņām vispār nav nekāda darīšana gar krievu skolām. Viņi uzskata, ka paši par sevi viņi spēj kopt savu kultūru. Bet tieši par integrāciju tur pat runas nevar būt, jo mums it kā vide ir ļoti labvēlīga – daudznacionāla sabiedrība.* (Skolotāji, Daugavpils)
- *Ieinteresēti politiķi no diviem virzieniem. Vieni ir krievu radikālā kopiena, lai dabūtu vēlēšanām balsi. Par ko balsos? Par krievu skolu aizstāvjiem! Es lieliski pazīstu Pimenovu. Pimenovam ir vajadzīga politika pati par sevi. Būt redzāmam. Viņš ir gatavs uz dažādiem kompromisiem. Viņš ir gatavs ..., ja vien tas tiks atzinīgi novērtēts. Tā ir viena puse. Otra puse ir tīri nacionālā. Kāpēc lai Petropavlovskis, Dobelis un Ābiķis ... šie cilvēki ir tie, kuri ir it kā ieinteresēti, lai krievi saņemtu labu izglītību. Kādēļ lai viņi būtu ieinteresēti? Viņi nav ieinteresēti. Viņiem vajag savākt cilvēkus zem latviešu valodas*

aizsardzības karoga. 95% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka šie bērni, kuri iziet, nevēlas mācīties latviešu valodu, ka viņi vispār ir pret latviešu valodu. Nevis pret priekšmetiem, kuri tur iet utt., bet pret latviešu valodu. Tiek jaukti divi jēdzieni. Šeit ir liela problēma.
(Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Pēdējais izteikums atklāj viena skolotāja nostāju, ka izglītības reformas politiskajā konfliktā ir ieinteresēti dažādi politiskie spēki. Šajā fragmentā iezīmējas arī divas citas būtiskas atziņas. Pirmkārt, ir norāde uz to, ka sašķelta ir ne tikai sabiedrība, bet arī politiskā elite, kas tikai sekmē sabiedrības horizontālo un vertikālo dezintegrāciju. Otrkārt, ir norāde uz diskursu konfrontācijas centrālo asi veidojošo elementu – latviešu valodu. Šāda atziņa pamatoti ļauj izvirzīt apstiprinājumu Latvijā pastāvošajam valodas konfliktam, kas pakāpeniski transformējas etnopolitiskā konfliktā, kurā ir iesaistītas gan abas lielākās valodas kopienas, gan politiskā vara.

LATVIEŠU VALODA

Skolotāji grupu diskusijās raksturoja galvenokārt skolēnu attieksmes pret latviešu valodu. Pašu skolotāju attieksmēm netika pievērsta tik liela vērība, ņemot vērā skolotāja statusu un lomu izglītības reformas kontekstā. Kopumā skolotāji atzīst, ka skolēniem ir pozitīva nostāja pret latviešu valodu un viņi atbalsta uzstādījumu, ka Latvijas iedzīvotājiem ir jāzina valsts valoda. Taču līdzās šīm pozitīvajām attieksmēm skolotāji izvērta diskusiju arī par negatīvajām attieksmēm un iespējamajiem to cēloņiem. Jāpiebilst, ka, komentējot skolēnu nostāju par latviešu valodu, skolotāji uzsvēra nepieciešamību nodalīt latviešu valodu kā valodu, kurā runā Latvijas sabiedrības majoritāte (latvieši), un kā mācību valodu. Pozitīvās attieksmes ir vērstas pret latviešu valodu kā Latvijas valsts valodu. Savukārt pret latviešu valodu kā mācību valodu skolēnu attieksme ir drīzāk negatīva, tāpēc to nevar analizēt atrauti no skolēnu attieksmēm pret izglītības reformu.

Viens no skolotāju vidū izplatītiem viedokļiem ir, ka skolēnu attieksmi pret latviešu valodu (tāpat kā pret izglītības reformu un valsti kopumā) ietekmē ģimenes sociāli ekonomiskais stāvoklis vai, kā saka paši respondenti, “dzīves līmenis”. Šāda atziņa caurvijas visiem diskusijās apspriestajiem tematiem. Turklāt, kā to apliecina sekojošais diskusijas fragments, attieksmes pret latviešu valodu un izglītības reformu ir grūti nošķiramas.

- *Te jau teica, ka attieksmi pret valodu ietekmē dzīves līmenis. Es strādāju X skolā, tas ir Āgenskalns, pietiekoši nelabvēlīgs rajons. (..) un attieksmi pret valodu var ar šādu piemēru nodemonstrēt. Lūk, A un B klases, kur ir savākti labākie bērni, (..) viņi nekad nedemonstrē protestu. Bet C, D, kas ir vājāki, kuriem kā likums vecāki ir nabadzīgāki, viņi praktiski nepieņem šo te reformu.*
- *Es esmu pārliecināts, ka lielākā daļa bērneņu, kas bija pie Saeimas, pie Prezidentes pils, bija no klasēm C un D. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Skolotāju izteikumos nereti ir sastopamas tādas lingvistiskās konstrukcijas, ar kuru palīdzību tiek akcentēts, kā izglītības reformas kontekstā mainās skolēnu attieksmes. Piemēram, raksturīgi ir tādi vārdu savienojumi un frāzes kā “pēdējā laikā”, “tagad”, “pēdējie notikumi”, kam seko attieksmju raksturojums.

- *Vienīgi pēdējie notikumi ir iespaidojuši bērnus. Ir jūtama kaut kāda krievu bērnu opozīcija. Ir tāda sajūta, ka to visu kūda un veicina, es nezinu, plašsaziņas līdzekļi. Uzreiz pēc šiem mītiņiem, protestiem, viņi man pateica: “Ko Jūs runājat ar mums latviski!” Uzreiz bija reakcija! Es biju pārsteigta! Mans Dievs, vai tā ir mana 10. E klase? (Skolotāji, Daugavpils)*

Šis un līdzīga satura izteikumi ilustrē skolotāju viedokli, ka izglītības reformas un ar to saistīto protesta akciju ietekmē mainās skolēnu attieksmes ne tikai pret reformu, bet arī pret latviešu valodu – tās kļūst negatīvas.

Nozīmīgs attieksmi pret latviešu valodu veidojošs faktors, kā liecina skolotāju pieredze un zināšanas, ir skolēnu motivācija. Respondentu vērojumi liecina, ka jauniešu motivācija ir zema, ko nosaka krievu valodas lingvistiskās vides pašpietiekamība. Tādējādi skolotāji tikai apstiprina izvirzītos secinājumus par to, ka skolēnu latviešu valodas apguves un lietošanas pamatā ir instrumentālā motivācija.

Skolotāji latviešu valodu lieto ikdienā, savā darbā, tāpēc viņus lūdza raksturot savus latviešu valodas lietošanas paradumus ārpus skolas. Salīdzinot skolotāju atbildes ar vecāku atbildēm, jāsecina, ka tās būtiski neatšķiras. Pamatā latviešu valodu skolotāji lieto darbā – skolā. Ievērojami retāk, kā liecina viņu atklātā pieredze, ārpus skolas. Kaut arī skolotāju sociālajos tīklos ir latvieši (radnieki, draugi, kolēģi), valdošā starpetniskās saskarsmes valoda ir krievu. Kopumā tas ļauj secināt, ka latviešu valodas lietošana notiek formālajā vidē, kamēr neformālajā vidē dominē krievu valoda.

Neformālajā vidē latviešu valodas lietošanas biežumu ļoti ietekmē respondenta sociālās vides lingvistiskais raksturojums, īpaši Daugavpilī, kur ir augsta krievu valodas vides pašpietiekamība. Tās ietekmē Daugavpils skolotāji ārpus skolas latviešu valodu lieto ļoti reti, kas vispirmām kārtām norāda uz vājām mijiedarbības saitēm ar latviešiem un valodas kopienu nošķirtību neformālajā vidē.

- ***Cik bieži ārpus skolas jums ir saskarsme latviešu valodā?***
- *Reizēm nākas skolu valdē ar metodistiem.*
- *Ja es esmu no jauktas ģimenes, tad, protams, ar vecākiem, ar draugiem. Aktīvi arī ārpus skolas.*
- *Apsveicu jūs.*
- *Man nekā! ĻOTI reti, ĻOTI reti. Izņēmuma gadījumos. (Skolotāji, Daugavpils)*

Lai izprastu respondentu latviešu valodas lietošanas paradumus, respondentiem lūdza raksturot, kā starpetniskajā komunikācijā notiek valodas izvēle. Šī aspekta analīze ir interesanta arī no diskursa analīzes viedokļa. Sākotnēji respondentiem ir tendence sniegt t.s. “sociāli pareizās” atbildes, kas iekļaujas attieksmju grupā, kuru varētu nosaukt ‘mums nav problēmu veidot saskarsmi ar latviešiem’. Proti, skolotāji dalās savā saskarsmes pieredzē, norādot, ka valodai netiek pievērsta uzmanība, komunikācija notiek tajā valodā, kurā attiecīgajā situācijā ir ērtāk saskarsmes dalībniekiem. Šajā stadijā respondenti ļoti aktīvi lieto vietniekvārdu ‘mēs’, tādējādi iekļaujot abus saskarsmes aģentus vienā grupā, nenodalot ‘mēs’ krieviski runājošos no ‘viņiem’ latviski runājošajiem.

- *Man šodien bija. Man kolēģe sociālais pedagogs ir latviete, un mēs ar viņu regulāri apspriežam jautājumus par bērniem, par kavētām stundām. Tikai par darbu. Mēs runājam bilingvāli. Mēs runājam te latviski, tad kādā momentā, nezinu kāpēc, mēs automātiski pārejam uz krievu valodu, pēc tam abas atceramies, ka mums kopā ir jārunā latviski, tad atkal pārejam uz latviešu valodu. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)*

Tālāk pakāpeniski attīstās tipisks valodu izvēles temata apakštemats ‘latvieši labprātāk runā krievu valodā’. Šo tematu spilgti ilustrē kāda respondenta stāstītais:

- *Es vēl gribēju pateikt, ka latviešiem no padomju laikiem ir saglabājusies tā kultūra pāriet uz tā valodu, kas kontaktējas krieviski, viņiem ir ļoti attīstīta šī cieņas pilnā attieksme. (...) tas taču skaitās, ka tiek izrādīta cieņa, ja tu pārej uz tā cilvēka valodu, kādā šis cilvēks pie tevis ir vērsies. (...) Latviešiem šī saskarsmes kultūra ir ielikta jau ar tradīcijām, jau gadsimtiem, droši vien saistībā ar šīs tautas vēsturi. Krieviem ir nacionālās pašpietiekamības moments. Šis vārds “nacionālā pašpietiekamība”, mēs to esam*

iemantojuši no Padomju Savienības. Zeme ir liela, krievu ir daudz, un visi sapratīs krievu valodu. Ir tāda lieta. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

Šajā citātā jau iezīmējās robežu novilkšana starp divām valodas kopienām – latviešiem ('viņi') un krieviem ('mēs'). Respondents runā kā vērotājs no malas, cenšoties saglabāt objektīvu attieksmi. Nav vērojama sociāli politiskajam diskursam raksturīgā diskursīvā pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla stratēģija. Drīzāk pat otrādi – par latviešiem kā ārējo grupu tiek izteikts pozitīvs vērtējums, kamēr par savu iekšējo grupu ir saskatāms drīzāk kritisks atzinums.

Turpinot diskusiju, attīstījās aplūkojamā temata trešā stadija, kurā respondenti ļoti tieši runāja par to, kā notiek valodas izvēle saskarsmē ar latviešiem. Skolotāji raksturoja tipiskas situācijas un minēja tipiskus argumentus, kāpēc saskarsmē ar latviešiem viņi lieto krievu valodu: nepietiekamas latviešu valodas zināšanas, latviešu neiecietīgā attieksme pret krievvalodīgo latviešu valodas zināšanām un izrunu, grūtības veidot dinamisku sarunu.

- *A: Es laikam 100% krievu valodā. Iemesls tam ir vienkāršs – nepietiekamas latviešu valodas zināšanas.*
- *B: Gribi runāt latviski, sāk runāt latviski, uzreiz pāriet ar tevi uz krievu valodu. Man grāmatvede piektdien konkrēti pateica: "Ko tur Tevi labot? Labāk es ar Tevi krieviski, Tu man esi apņikusi ar savu lauzīto latviešu valodu." Un viss. Un sanāk, ka mani cēlie nodomi tūlīt beidzas.*
- *C: No latviešu valodas uz krievu visbiežāk pāriet tāpēc, ka ir apgrūtināti kaut to pateikt. Valoda ir bagāta, un tomēr nebūs tas. Frāze krieviski, un, kā likums, atpakaļ uz vairs neatgriezies.* (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

Citētajā fragmentā B respondenta izteikumā jau skaidri tiek izmantota virzienu maiņas taktika, atbilstoši kurai respondents sevi atzīst par negatīvo attieksmju upuri, kaut gan viņa attieksmes un nodomi ir pozitīvi. Šāda argumentācijas taktika pilnībā iekļaujas pozitīvā paštēla un negatīvā cita tēla visaptverošajā diskursīvajā stratēģijā.

Respondenti, kuriem ir stipras mijiedarbības saites ar latviešiem, proti, kuru etniskajos tīklos ir latviešu tautības ģimenes locekļi un tuvi draugi, latviešu valodu lieto regulāri arī neformālajā vidē. Taču arī šie diskusijas dalībnieki atzina, ka kopumā viņu starptnisko saskarsmi raksturo bilingvisms.

ETNISKO ATTIECĪBU VĒRTĒJUMS

Skolotāju viedokļi par etniskajām attiecībām Latvijā būtiski neatšķiras no vecāku un skolēnu vērtējumiem. Vienīgi atšķirībā no divām pārējām pētījuma mērķa grupām skolotāji savos vērtējumos un attieksmēs bija atsvešinātāki un viņu izteikumiem raksturīgs augstāks vispārīguma līmenis. Savas personīgās attiecības ar latviešiem respondenti raksturo kā draudzīgas, papildinot, ka sadzīves līmenī tādas šīs attiecības ir arī sabiedrībā kopumā. Tajā pašā laikā pedagogu diskusijās attīstījās vairāki nozīmīgi temati, kas liecina par sabiedrības etnisko sašķeltību.

(1) 'Divkopienu sabiedrība Latvijā'. Šī temata ietvaros respondenti norāda uz to, ka Latvijā pastāv divas kopienas – latviešu un krievu, turklāt tas ir vēsturiski noteikts. Skolotāji izsaka šaubas, vai vispār ir iespējama šo kopienu integrācija un vienotas politiskās nācijas izveide, kaut arī daļa diskusiju dalībnieku uzskata, ka tas būtu vēlāmais šo kopienu attiecību attīstības rezultāts.

- *Vēsturiski Latvijā vienmēr šīs kopienas ir pastāvējušas (...). Tagad pēc demokrātijas atjaunošanas, atceras vēsturiskos apvainojumus. Vēsturiskās kļūdas secīgi neizlabojas, bet tieši otrādi, padziļinās, jo ekonomiski valsts ir ļoti vāja. Ja mums ekonomiskais līmenis būtu augstāks, šīs problēmas pazustu pašas no sevis. Padomju Savienībā gribēja*

izveidot vienu sabiedrību – padomju tautu. Tā nekad nebūs. Tas arī nevienam nav vajadzīgs. Kāpēc tagad tas viss notiek? Viss ir ļoti vienkārši, mēs visi esam ļoti nabadzīgi. (...) Nebūs viendabīgums un tas nav vajadzīgs. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

Šajā kontekstā atšķiras Daugavpils skolotāju vērtējums. Līdzīgi kā Daugavpils grupas skolēni, arī skolotāji uzskata, ka šajā pilsētā nav pamata runāt par divkopienu sabiedrību, ko nosaka pilsētas iedzīvotāju multiethniskais sastāvs, augsts jaukto ģimeņu īpatsvars.

- (...) tas ir atkarīgs arī no reģioniem. Rīgā situācija ir viena, pie mums situācija, iespējams, ir pavisam savādāka. Piemēram, mums, es domāju, ka pie mums šīs divkopienu sabiedrības pagaidām nav. (...) Bet tad, kad es biju Rīgā, un runāju ar saviem paziņām (...). Sarunā ar viņiem var just, ka Rīgā ir jūtams tas, ka pastāv divkopienu sabiedrība – krievi ir savi draugi, latviešiem – savi draugi. Viņi apmeklē dažādas vietas, klubus, kafējnīcas. Un viņiem katram ir savs saskarsmes loks. Es nezinu, cik lielā mērā. Tāpēc man šķiet, ka šādā ziņā mums nekā tāda nav. (Skolotāji, Daugavpils)
- (...) es varētu teikt, ka mēs Daugavpilī esam ieguvēji ar to, ka mums ir multinacionāla sabiedrība. Mēs esam saraduši viens ar otru laika gaitā. (Skolotāji, Daugavpils)

(2) ‘Sabiedrības šķelšanās veicinātāji’. Kā galvenie cēloņi tam, ka Latvijas sabiedrība ir sašķelta pēc dzimtas valodas un etniskās piederības pazīmes, tiek minēti trīs. Pirmkārt, politiskie lēmumi un politiskās varas attieksme pret krievvalodīgo iedzīvotāju daļu.

- Šajā jautājumā man ir ļoti grūti noteikt, par ko tiek jautāts, jo, ja ņem to, ko mēs saucam par politiku parasti, politisko grupu izteikumi, tad var atklāt kā sekas arī zināmu spriedzi un šķelšanos vērtējumos. Bet, ja noņemam nost politisko ietekmi vienkārši attiecībā pret cilvēkiem, tad var atklāt citu lietu, ka sadzīves līmenī, pilsētā, sportā nav sadalījuma. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

Otrkārt, tāpat kā negatīvo attieksmju, arī etniskās šķelšanās pamatā ir iedzīvotāju zemais labklājības līmenis. Treškārt, plaisu starp lielākajām valodas kopienām sekmē paralēlas, saturiski diametrāli pretējas informācijas telpas.

(3) ‘Latviešu un krievu kultūru negatīvā mijiedarbība’. Skolotāju grupu diskusijās izskanēja atziņa, ka latviešu un krievu valodā runājošo kopienu integrācija nav nemaz tik vēlama, jo tam var būt drīzāk negatīvas, nekā pozitīvas sekas.

- (...) krievi no savas kultūras ir atgājuši nost, līdz latviešu kultūrai nav aizgājuši, un kaut kur pa vidu arī mētājas. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)
- Saprotiet, pastāv atšķirības mentalitātēs. Tas, ka tagad krievu bērni ir aizgājuši uz latviešu skolām masveidīgi, tas taču arī nav nemaz forši priekš latviešu skolas. Tāpēc, ka tur notiek valodu sajaukšanās, kultūru sajaukšanās. (...) Latvieši zaudē savu kultūru, un krievi zaudē savu kultūru. (Skolotāji, Rīga, 1. grupa)

Līdzās dominējošajai nostājai par Latvijas sabiedrību kā divkopienu sabiedrību, atklājās arī alternatīvs viedoklis, atbilstoši kuram sabiedrības sašķeltība ir mākslīgi radīta un kultivēta problēma, kura ir “kādam izdevīga”. Sekojošais diskusijas fragments ilustrē šo viedokli.

- Nezinu, kas radīja! Radīta priekš tām divām grupām, gan latviešiem, gan krievi, kas ļaujas zombēšanai. (...)
- **Kas ir zombēšana?**
- Iekodēja, ieprogramēja, tas ir, pārliecināja par kaut kādiem sīkumiem. (...) Tie, kuriem tas ir izdevīgi. (...) Notika kāds pasākums, kur var izdalīt divus viedokļus, vieni aiziet uz vienu pusi, otri uz otru. Vidusceļu mēs nemeklējam. Jo mums pateica tā, otriem pateica tā. (...) katru jau zombēja 10 gadus. Vienaļa, ja mēs runāsim par jebkuru problēmu, mēs to dalīsim divās daļās – attiecībā uz latviešiem un attiecībā uz krievi. Šeit mēs runājam un atkal dalāmies divās daļās. (Skolotāji, Rīga, 2. grupa)

KOPSAVILKUMS

Kopumā skolotāju diskursā par piederību Latvijai caurvijas pozitīvā paštēla kategorijas nozīmīgums un tendence runāt par Latviju kā iekšējo grupu (aktīvs ‘mēs’ formas lietojums), kas visumā norāda uz augstu piederības sajūtu Latvijai un vēlēšanos attīstīt integratīvo valstisko identitāti. Pedagogu valstiskās apziņas pamatā ir divi centrālie elementi - biogrāfiskā valstiskā identitāte un instrumentālā motivācija dzīvot Latvijā.

Būtiska diskursa struktūra tēmā par attieksmi pret valsti ir skatījums uz Latviju kā uz ‘zemi’ un kā uz ‘valsti’. Augstāka piederības sajūta ir Latvijai kā zemei, vājāk attīstīta – Latvijai kā valstij. Par to liecina gan jau pieminētā biogrāfiskā valstiskā identitāte, gan kritisko attieksmju pamatā esošie faktori – šķirtne starp politisko varu un krievvalodīgo kopienu, kas atsaucas arī uz sabiedrības horizontālo šķelšanos. Viens no veidiem, kā tas izpaužas, ir divu diametrāli pretēju un atšķirīgu informācijas telpu pastāvēšana.

Skolēnu attieksmju vērtējumos prevalē skeptisks un kritisks vērtējums, norādot arī uz galvenajiem šādu attieksmi veidojošajiem faktoriem – ģimenes sociāli ekonomiskais statuss sabiedrībā, kā arī interese par valsti.

Ir ļoti grūti viennozīmīgi raksturot skolotāju attieksmi pret izglītības reformu – gan bilingvālo apmācību, gan mazākumtautību vidusskolu pāreju uz mācībām pamatā latviešu valodā, sākot no 2004. gada 1. septembra. Šādas grūtības rada galvenokārt skolotāju statuss – diskusijās vairākkārt skolotāji uzsver, ka viņiem kā valsts skolu pedagogiem ir jāatbalsta izglītības reforma un jāsekmē skolēnu pozitīvas attieksmes veidošanās. Savukārt, daloties savā profesionālajā pieredzē, skolotāji atklāj virkni argumentu, kas ir vērsti pret reformu. Savas negatīvās attieksmes skolotāji pauž caur skolēnu argumentiem, nostājām un rīcības modeļiem. Kopumā, jāsecina, ka skolotāju attieksmes iekļaujas gan integrācijas, gan opozīcijas diskursos, par ko liecina diskusijās attīstītie temati un izmantotās argumentācijas shēmas. Diskusiju gaitā nereti skolotāju vidū attīstījās attieksmju konflikti, kuru laikā skolotāji – gan reformas atbalstītāji, gan neatbalstītāji - par izglītības reformu izteicās ļoti tieši un emocionāli.

Attiecībā uz skolotāju interpretāciju par skolēnu nostājām pret latviešu valodu ir jāuzsver divas būtiskākās atziņas. Pirmkārt, skolotāji norāda uz nepieciešamību nodalīt skolēnu attieksmi pret latviešu valodu kā Latvijas sabiedrības majoritātes valodu - šajā līmenī attieksme ir pozitīva, no attieksmes pret latviešu valodu kā mācību valodu, kas ir drīzāk negatīva. Otrkārt, saskaņā ar skolotāju viedokli izglītības reformas īstenošanas gaitas ietekmē ir mainījušās skolēnu attieksmes ne tikai pret reformu, bet arī pret latviešu valodu – tās kļūst negatīvas.

Etnisko attiecību vērtējumā skolotāji distancējas no savas personīgās starpetniskās pieredzes, izvēršot refleksiju par šo tēmu sabiedrības līmenī. Skolotāju grupu diskusijās dominē nostāja par Latvijas sabiedrību kā etniski sašķeltu sabiedrību, kā galvenos cēloņus minot valsts attieksmi pret mazākumtautībām, nošķirtu informācijas telpu eksistenci un sabiedrības zemo labklājības līmeni. Līdzās attīstījās arī alternatīvais viedoklis par divkopienu sabiedrību kā mākslīgi veidotu un apzināti kultivētu etniskās attiecības Latvijā raksturojošu sabiedrības modeli.

2. SKOLĒNU, VECĀKU UN SKOLOTĀJU APTAUJU REZULTĀTI

Pētījuma kvantitatīvās daļas – mazākumtautību skolu skolēnu, skolotāju un vecāku aptauju mērķis ir iegūt zināšanas par mērķa grupu – skolēni, skolotāji, vecāki - sociāli politiskajām nostādnēm, politisko uzvedību, attieksmi pret izglītības reformu un tās ieviešanu, starpetniskajiem tīkliem un saskarsmi, kā arī noskaidrot sociāli politisko nostādņu un noteiktu politiskās uzvedības modeļu izplatību.

Aptaujas tika veiktas, izmantojot dažādas aptauju metodes. Skolotāju aptaujā tika izmantotas tiešās intervijas skolās, skolēni tika anketēti, bet vecāku aptauja tika īstenota, aptaujājot skolēniem dodot anketas un vēstules līdzīgi uz māju. Par izlases vienību aptauju īstenošanai noteica 50 mazākumtautību vidusskolas visā Latvijā. Skolas tika izvēlētas, izmantojot daudzpakāpju stratificētās nejaušās izlases metodi.

Izlases rezultātā aptaujas tika veiktas 28 Rīgas skolās, 13 republikas nozīmes pilsētu skolās (Daugavpilī - 6, Jelgavā - 1, Jūrmalā - 1, Liepājā - 2, Rēzeknē -2 un Ventspilī - 1), divās Vidzemes reģiona, divās Zemgales reģiona un piecās Latgales reģiona skolās ar krievu valodu kā apmācības valodu.

Skolotāju aptaujas ietvaros tika aptaujāti 507 skolotāji. Aptaujas metode - tiešās intervijas skolās.

Skolēnu aptaujā iekļāva 9 – 12. klašu skolēnus. Aptaujas metode – anketēšana klasē. Kopumā tika aptaujāti 1189 skolēni, no kuriem 410 - 9.klašu skolēni, 342 - 10.klašu skolēni, 218 - 11.klašu skolēni un 219 - 12.klašu skolēni.

Vecāku aptauja tika veikta, aptaujājot tos skolēnus, kas pirms tam aizpildīja aptaujas anketas. Aptaujas rezultātā tika aptaujāti 315 9.klašu skolēnu vecāki, 256 - 10.klašu skolēnu vecāki, 167 - 11.klašu skolēnu vecāki un 167 - 12.klašu skolēnu vecāki. Kopā tika aptaujāti 787 vecāki (jāņem vērā, ka daļai vecāku ir vairāk kā viens bērns, kas mācās pētījumā iekļautajās klašu grupās).

Aptaujas laiks: 2004.gada 6.aprīlis – 14.maijs.

MĒRĶA GRUPU SOCIĀLI DEMOGRĀFISKAIS APRAKSTS

Aptaujāto skolēnu vidū 12% ir latvieši, 68% - krievi, 7% - ukraiņi, 6% - poļi, 4% - baltkrievi un 3% respondentu ir vēl citu tautību pārstāvji. No visiem latviešu tautības skolēniem tikai 13% dzimtā valoda ir latviešu, bet 82% dzimtā valoda ir krievu, 3% norādījuši divas dzimtās valodas - latviešu un krievu; pārējiem ir cita dzimtā valoda. Līdzīgi arī citu tautību pārstāvju vidū lielākajai daļai dzimtā valoda ir krievu. No skolēniem 66% ir pilsoņi, 34% - nepilsoņi. 70% no nepilsoņiem vēlas iegūt pilsonību.

Skolotāju vidū ir 21% latvieši, 64% - krievi, 3% - ukraiņi, 6% - poļi, 3% - baltkrievi un 3% vēl citu tautību pārstāvji. No skolotājiem latviešiem 67% dzimtā valoda ir latviešu, 31% krievu un 3% cita. No skolotājiem 77% ir pilsoņi un 23% ir nepilsoņi. 85% nepilsoņu vēlas iegūt Latvijas pilsonību.

No vecākiem 5% ir latvieši, 67% krievi, 8% ukraiņi, 7% poļi, 9% baltkrievi un vēl 4% citu tautību pārstāvji. Starp vecākiem latviešiem 34% dzimtā valoda ir latviešu, 61% - krievu un vēl 5% cita. No vecākiem 52% ir pilsoņi, 48% nepilsoņi. 82% no nepilsoņiem vēlas iegūt Latvijas pilsonību.

VALSTISKĀ IDENTITĀTE

Valstiskā identitāte tika pētīta, izmantojot jautājumus par *kopības sajūtu ar Latvijas valsti* un jautājumus par vēlēšanos *aizbraukt no Latvijas*.

Aptaujas dati liecina, ka visās aptaujātajās mērķa grupās lielākā daļa respondentu pauduši kopības sajūtu ar Latviju. Salīdzinoši visciešāk šo saikni izjūt skolotāji – 95%; līdzīgas izjūtas ir arī daudziem vecākiem (79%). Skolēnu vidū salīdzinoši biežāk izskanējusi atbilde par ne pārāk ciešām saitēm ar Latviju (aptuveni viena ceturtdaļa), tomēr arī no skolēniem 70% atzīst, ka jūtas saistīti ar Latviju (skat. 1.zīm.).

Ciešāk ar Latviju jūtas saistīti latvieši un poļi, kā arī Latvijas pilsoņi.

Retāki ir tie gadījumi, kad respondenti pauduši kopības sajūtu ar Krieviju (līdzīgi no skolēniem un viņu vecākiem 42%-43%). Skolotāju vidū retāk - 35%. Pilnīgi nesaistīti ar Krieviju jūtas 15-21% aptaujāto respondentu (skat. 1.zīm.).

Kopības izjūta ar Eiropu salīdzinoši ir visvājākā. Sevišķi tas sakāms par vecākiem. Salīdzinoši biežāk ar Eiropu jūtas saistīti skolēni (skat. 1.zīm.).

Galvenais, kas respondentus piesaista Latvijai, ir ģimene un darbs. Ne mazāk svarīgas ir attiecības ar līdzcilvēkiem - tuviniekiem, draugiem un paziņām, kā arī patriotisma jūtas – “*tā ir mana dzimtene*”. Visizteiktākās patriotisma jūtas ir skolotājiem, vismazāk – skolēniem (skat. 2.zīm.). Skolotāju un vecāku vidū patriotisma jūtas biežāk pauduši pilsoņi. Savukārt no skolēniem vairāk nekā divām trešdaļām būtu “*vienalga, kurā valstī dzīvot, ka tikai labi dzīves apstākļi*”. Vecāku vidū šāda nostāja ir vērojama retāk (skat. 40.zīm.).

Darbs vai mācības ārzemēs, kā arī pārmaiņas personīgajā dzīvē (ģimenē, laulības ar ārzemnieku) būtu tie galvenie apstākļi, kuru dēļ respondenti varētu aizbraukt no Latvijas. Darba dēļ no Latvijas biežāk aizbrauktu gados jaunāki respondenti, to vidū ir gan skolēnu vecāki, gan skolotāji, sevišķi tie, kuriem ir zemāki ienākumi. Dēļ laulībām ar ārzemniekiem no Latvijas biežāk aizbrauktu skolēni, precīzāk, aptuveni puse no aptaujātajām skolniecēm (zēni-20%). Kā mazāk nozīmīgi apsvērumi aizbraukšanai no Latvijas minētas pilsonības problēmas un slikti sadzīves apstākļi. Šos faktorus biežāk minējuši vecāki. Nekas nevarētu pamudināt aizbraukt no Latvijas aptuveni vienu piekto daļu skolotāju, tiesa gan, biežāk tie ir skolotāji virs 50

gadu vecuma, kamēr gandrīz visi vecāki atzīst, ka kāds no iemesliem varētu sekmēt viņu aizbraukšanu no Latvijas (skat. 3.zīm.).

93-96% skolēnu un vecāku uzskata, ka *“visiem valsts iedzīvotājiem, kas to vēlas, vajadzētu piešķirt pilsonību”*. Skolotājiem šāda nostāja ir mazāk izteikta (skat. 38.zīm.).

Vairāk nekā puse skolēnu un vecāku un 42% skolotāju uzskata, ka *“Latvijā, iekārtojoties jebkurā darbā, nav svarīga profesionālā kvalifikācija, bet pilsonība - priekšroka tiek dota Latvijas pilsoņiem”*. Līdzīgi arī vairāk nekā puse vecāku piekrīt, ka *“Latvijā, iekārtojoties darbā, nav svarīgas profesionālas zināšanas un prasmes, bet gan tautība”*. Skolotāju un skolēnu vidū šāds viedoklis ir nedaudz mazāk (39%) izplatīts (skat. 39.zīm.).

POLITISKĀ LĪDZDALĪBA

Aptaujas dati liecina, ka pēdējā laika notikumi skolu reformas sakarā ir būtiski ietekmējuši skolu jaunatnes politisko līdzdalību.

Nedaudz vairāk kā puse aptaujāto skolēnu pēdējā pusgada laikā ir iesaistījušies kādās protesta akcijās (skat. 4.zīm.). Biežāk iesaistījušies ir 10. klašu skolēni (9. klašu skolēni – 49%, 10. klašu – 69%, 11. klašu - 40%, 12. klašu - 49%), kā arī skolēni, kas dzīvo Rīgā (70%) un Latvijas lielākajās pilsētās (Daugavpils 44%, citas lielās pilsētas – 50%, citas Latvijas pilsētas -17%). 17% aptaujāto skolēnu, lai risinātu kādus sabiedriskus un politiskus jautājumus, pēdējā pusgada laikā ir arī iesaistījušies kādā organizācijā vai biedrībā (skat. 5.zīm.). Kopumā iesaistīšanos politiskās un sabiedriskās aktivitātēs, lai aizstāvētu savas intereses un viedokļus par svarīgu uzskata 87% skolēnu, 86% vecāku un 88% skolotāju (skat. 6.zīm.).

Tomēr, izvērtējot izteikumu - *“Latvijā man ir iespēja brīvi paust savu viedokli jebkurā jautājumā”*, respondenti bija diezgan skeptiski: visbiežāk šim izteikumam nepiekrita vecāki (73%), no skolēniem 63%, bet no skolotājiem – 43% aptaujāto nepiekrita šādam izteikumam. Ir vērojama tendence – jo mazāki ienākumi mēnesī, jo lielāka vecāku skepse pret politiskās ietekmes iespējām (skat. 37.zīm.).

Līdzīgi attiecībā arī uz to, ka *“Latvijā visiem cilvēkiem ir vienlīdzīga iespēja ietekmēt lēmumu pieņemšanu”* visskeptiskākie bija vecāki - 58% vecāku šim izteikumam *“pilnīgi nepiekrita”*, kamēr skolēnu vidū tam *“pilnīgi nepiekrita”* 37%, skolotāju vidū - 31%. Savukārt pilnīgi piekrita 21% skolēnu, 10% vecāku un 14% skolotāju. (skat. 37.zīm.)

Aptuveni puse (51%) no aptaujātajiem skolēniem uz jautājumu *“Vai Tu esi piedalījies kādā no akcijām pret izglītības reformu mazākumtautību skolās?”*, atbildēja apstiprinoši (skat. 7.zīm.). Aktīvāki bijuši 10. klašu skolēni, rīdzinieki. 57% skolēnu, kuri dzīvo mazajās Latvijas pilsētās un kuri nepiedalījās organizētajās akcijās pret izglītības reformu, gribēja piedalīties šajās akcijās, bet viņiem nebija iespējas tur nokļūt. Kopumā 56% no skolēniem, kas nepiedalījās akcijās pret izglītības reformu, kā iemeslu minēja to, ka *“nebija jēgas, viss jau bija izlemts”*, 40% *“gribēja piedalīties”*, bet viņiem *“nebija iespēju tur nokļūt”*, 18% skolēnu šādas akcijas uzskata par bīstamu viedokļa paušanas formu, 13 % atzina, ka *“skolas administrācija neļāva”*, 8% skolēnu piedalīties akcijās neļāva vecāki, savukārt tikai 10% skolēnu nepiedalījās tāpēc, ka “atbalsta reformas nepieciešamību” (skat. 8.zīm.).

Turpmāk piedalīties akcijās pret izglītības reformu mazākumtautību skolās plāno 40% skolēnu (skat. 9.zīm.).

Šie dati liecina, ka kaut arī daudzi skolēni ir skeptiski attiecībā par savām politiskās ietekmes iespējām, tomēr šajās akcijās gūtā pieredze varētu viņus stimulēt arī citkārt piedalīties politiskās aktivitātēs.

POLITISKĀ SOCIALIZĀCIJA

Ļoti liela loma skolēnu politiskajā socializācijā ir plašsaziņas līdzekļiem, jo informāciju no tiem gūt gan paši skolēni, gan viņu vecāki, gan skolotāji. Interesanti, ka 9. un 10. klasē kā informācijas avotam liela loma ir vecākiem un skolotājiem, bet 12. klasē nostabilizējas plašsaziņas līdzekļu loma. Skolēni bieži politikas jautājumus pārrunā ar draugiem un vecākiem, retāk ar skolotājiem.

Visbiežāk informāciju par politiskajiem notikumiem un aktualitātēm valstī gan skolēni (87%), gan skolotāji (95%), gan vecāki (91%) gūst no televīzijas. Kā otrs svarīgākais informācijas avots tika minēta prese. To minēja 57% skolēnu, 77% vecāku un 78% skolotāju. Trešais nozīmīgākais informācijas avots ir radio, kur informāciju par politiskajiem notikumiem un aktualitātēm valstī gūst 41% skolēnu, 55% vecāku un 46% skolotāju. Nākošie informācijas avoti secībā pēc nozīmīguma skolēniem ir draugi, paziņas (38%), ģimenes locekļi (36%), internets (29%) un skolotāji (23%). Skolotājus un ģimenes locekļus kā informācijas avotus biežāk minēja 9. un 10. klases skolēni. Savukārt 12. klases skolēni biežāk nekā citu klašu skolēni minēja plašsaziņas līdzekļus - presi, radio, televīziju. Informāciju internetā salīdzinoši retāk smeļas Daugavpils skolēni (skat. 10.zīm.).

Skolēni visbiežāk politiskos jautājumus apspriež ar draugiem un paziņām (84%), bieži arī ar vecākiem (65%), bet retāk ar skolotājiem (34%) (skat. 11.zīm.). Ar draugiem, paziņām biežāk par politiku runā 11. un 12. klašu skolēni, kamēr 9. un 10. klašu skolēni biežāk politiskus jautājumus apspriež ar vecākiem.

Ir vērojama tendence – jo augstāks vecāku izglītības līmenis, jo biežāk viņi ar bērniem pārrunā politiskus jautājumus.

Uz jautājumu “Ar ko Tev visbiežāk sakrīt viedokļi politiskos jautājumos?” skolēni visbiežāk (43%) atbildēja – “*kā kuro reizi*”. 27% skolēnu viedokļi par politiskiem jautājumiem visbiežāk sakrīt ar draugiem un paziņām un 21% - ar vecākiem. Ļoti nedaudz skolēnu minēja skolotājus (2%), kas mudina domāt, ka skolotāju autoritāte nav pārāk ietekmīga skolēnu politisko uzskatu veidošanā (skat. 13.zīm.).

IZGLĪTĪBAS REFORMA

Pēc respondentu domām piemērotākais latviešu valodas apguves veids krievu pamatskolās (no 1. līdz 9. klasei), ir – “*pastiprinot latviešu valodas mācīšanu*”. Šādu viedokli pauda 67% skolotāju, 59% vecāku un 49% skolēnu. No skolēniem visbiežāk šādu viedokli pauda rīdzinieki (Rīga – 51%, Daugavpils 42%, citas lielās pilsētas 36% un citas Latvijas pilsētas 27%) un vidusskolēni (salīdzinoši: 9. klase – 32%, 10. klase – 45%, 11. klase – 49% un 12. klase 51%). Savukārt vecākus, kas atzīmēja šo atbildi, raksturoja augstāks izglītības un ienākumu līmenis. Tāpat tie biežāk bija rīdzinieki nevis mazāku pilsētu iedzīvotāji. Daudz mazāk (26-30%) ir to skolēnu, vecāku un skolotāju, kas atbalsta “*atsevišķu priekšmetu mācīšanu bilingvāli*” kā latviešu valodas apguves veidu. Vismazāk pievilcīga respondentiem šķiet “*noteiktu priekšmetu mācīšanu latviešu valodā*” – to par labāko latviešu valodas apguves veidu atzina tikai 15% skolēnu, 9% vecāku un 7% skolotāju (skat. 16.zīm.).

Attiecībā uz mācību valodu vidusskolā skolēniem tika jautāts, kādā valodā viņi paši vēlētos mācīties vidusskolā. Vecākiem jautāja, kādā valodā viņi vēlētos, lai

viņu bērni mācītos vidusskolā. Savukārt skolotājiem uzdeva jautājumu: “Kādā valodā, Jūsaprāt, būtu jā māca krievu vidusskolās?” Ņemot vērā visu aptaujāto mērķa grupu atbilžu sadalījuma vidējo vērtību, kopumā visbiežāk minētā atbilde bija – “*jāmāca mācību priekšmeti gan krievu, gan latviešu valodā (bilingvāli)*”. Šādu atbildi sniedza 41% skolēnu, 54% vecāku un 65% skolotāju. Taču, atsevišķi ņemot, paši skolēni visbiežāk (50%) par vēlamo mācību valodu vidusskolā izvēlējās “*tikai krievu valodu*”, kamēr vecāku vidū šo atbilžu variantu minēja 39% un skolotāju vidū - 22% aptaujāto. Attiecību 60/40, t.i., 60% priekšmetu apguvi latviešu valodā un 40% priekšmetu apguvi krievu valodā vidusskolās, atbalstīja tikai 6% skolēnu, 5% vecāku un 10% skolotāju (skat. 17.zīm.).

Savukārt atbilde uz jautājumu, kas vērsts uz attieksmi pret izglītības reformu, proti, “Kāda ir Jūsu attieksme pret pāreju no 1. septembra uz 60% mācībām latviešu valodā un 40% - krievu valodā”, liecina par vāju atbalstu šim izglītības reformas solim. To atbalsta tikai 15% skolēnu, 13% vecāku un 20% skolotāju (skat. 18.zīm.).

Vecākiem un skolēniem vienam par otru ir diezgan precīzas zināšanas/ izjūtas attiecībā uz izglītības reformu mazākumtautību skolās, procentuāli tas aptuveni sakrīt ar pašu vecāku skolēnu pausto attieksmi (skat. 19.zīm.).

Kā risinājumu attiecībā uz izglītības reformu vecāki (45%) un skolotāji (52%) visbiežāk redz reformas pārstrādāšanu, paužot viedokli, ka “*reforma būtu jāpārstrādā, tai jābūt saturiski savādākai*”. Savukārt skolēni (44%) visbiežāk atbildēja, ka “*reforma jāatceļ, tā nav vajadzīga*”. No skolēniem 31% kā risinājumu saskata reformas pārstrādāšanu. Viedokli, ka “*reforma ir jāatceļ, tā nav vajadzīga*” pauda 36% vecāku un 15% skolotāji. Reformas īstenošanu no 2004. gada 1. septembra, ievērojot skolu gatavību, atbalsta 18% skolotāju, 11% skolēnu un 7% vecāku. 14% skolotāju, 11% skolēnu un 11% vecāku kā risinājumu izglītības reformai mazākumtautību skolā norāda tās atlikšanu uz vēlāku laiku (skat. 20.zīm.).

LATVIEŠU VALODA

Valodas zināšanas. Pēc respondentu pašvērtējuma, vislabākās latviešu valodas zināšanas ir skolotājiem, bet visliktākās - skolēnu vecākiem. Atbildot uz jautājumu – “Kā Jūs kopumā vērtējat savas latviešu valodas zināšanas?”, kā “*ļoti labas*” vai “*diezgan labas*” savas zināšanas vērtēja 56% skolotāju, 48% skolēnu un 24% vecāku. Kā ļoti sliktas savas latviešu valodas zināšanas novērtēja tikai 1% skolēnu, 10% vecāku un 1% skolotāju (skat. 21.zīm.).

Par galvenajiem iemesliem, kāpēc ir jāzina latviešu valoda, tika atzīti darba atrašana, kas visbiežāk tika minēts visās respondentu grupās (74% skolēnu, 66% vecāku un 62% skolotāju), un izglītības ieguve, ko visbiežāk minēja skolēni (73% skolēnu, 55% skolotāju un 41% vecāku). Redzams, ka spilgtāk ir izteikta instrumentālā latviešu valodas apguves motivācija. Savukārt, integratīvā motivācija izskan retāk. Piemēram, to, ka “*visiem Latvijas iedzīvotājiem ir jāzina latviešu valoda*” kā iemeslu, kāpēc jāzina latviešu valoda, minēja 46% skolotāji, 31% vecāki un 18% skolēnu. Nostāju, ka latviešu valoda jāzina, “*lai kontaktētos, draudzētos ar latviešiem*”, atbalsta 23% skolotāju, 16% vecāku, 12% skolēni. Savukārt viedokli, ka latviešu valodas zināšanas ir nepieciešamas, “*lai justos piederīgs Latvijai*” atbalsta 19% skolotāju, 10% vecāku un 8% skolēnu. Ļoti maz ir tādu respondentu, kas uzskata, ka “*nav nepieciešams zināt latviešu valodu*”. Šādu atbilžu variantu ir norādījuši 2% skolēnu, 2% vecāku un 1% skolotāju (skat. 22.zīm.).

Valodas lietošana. Visbiežāk latviešu valodas sarunvalodu gan skolēniem (60%), gan vecākiem (57%), gan skolotājiem (68%) nākas pielietot attiecīgi skolā vai darbā. Nākošā situācija, kad visbiežāk respondenti sarunājas latviski, skolēniem (40%) ir *“esot kopā ar draugiem”* (attiecīgi skolotājiem – 28%, vecākiem – 13%). Mājās visbiežāk latviski runā skolotāji (15%) (attiecīgi skolēni 4%, vecāki – 2%). Vispār nekur latviski nerunā 24% vecāku un 1% aptaujāto skolotāju (skat. 23.zīm.).

Situācijas, kurās tiek lietota latviešu valoda. Skolēni (82%) visbiežāk latviešu valodu lieto, ja viņu *“sarunu biedrs nesaprot krieviski”*. Savukārt vecāki (65%) un skolotāji (85%) visbiežāk lieto latviešu valodu, ja viņus *“uzrunā latviski”*. Šādās situācijās latviešu valodu lieto arī 74% skolēnu. Skolotāji salīdzinājumā ar pārējām aptaujāto grupām daudz biežāk lieto latviešu valodu atrodoties *“valsts iestādē”* – 73%. Ar nolūku *“trenēties runāt latviski”* latviešu valodu lieto biežāk skolēni (39%) un skolotāji (39%). Skolotāji (46%) biežāk nekā skolēni (30%) un vecāki (17%) runā latviski, *“ja vairums klātesošo ir latvieši”*. Līdzīgi arī situācijās, *“ja kāds no klātesošajiem ir latvietis”*. Nevienā no iepriekšminētajām situācijām latviešu valodu nelieto 13% vecāku, 3% skolēnu un 2% skolotāju (skat. 25.zīm.).

Komunikācijā ar latviešiem latviešu valodu visbiežāk lieto skolotāji, bet visretāk vecāki (skat. 26.zīm.).

Krievu valoda kā otrā valsts valoda. Lielākajai daļai skolēnu (95%) vecāku (96%) un skolotāju (81%) ir *“pozitīva”* vai *“drīzāk pozitīva”* attieksme pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā. Negatīva attieksme pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu biežāk bija skolotāju vidū (11%) (skat. 27.zīm.).

Respondentiem, kuri uz iepriekš aplūkoto jautājumu sniedza atbildes *“drīzāk pozitīva”* vai *“pozitīva”*, tika jautāts, *“kāpēc krievu valodai būtu jāpiesūķir otrās valsts valodas statuss Latvijā?”*. Lielākā daļa skolēnu (84%), vecāku (84%) un skolotāju (86%) kā iemeslu norādīja, ka *“tā ir valoda, kurā runā liela daļa Latvijas iedzīvotāju”*. Kā otrā biežāk sniegtā atbilde bija *“ir svarīgi atjaunot un nostiprināt krievu valodas statusu sabiedrībā”*. Daļa skolēnu, vecāku un skolotāju uzskata, ka *“krievu valoda Latvijā ir apdraudēta”*, un tāpēc krievu valodai Latvijā būtu jāpiesūķir otrās valsts valodas statuss (skat. 28.zīm.).

ETNISKIE TĪKLI

Salīdzinot sociālos tīklus, ko veido radu, draugu, paziņu un kolēģu loks, redzams, ka skolotāji dzīvo latviskākā vidē nekā vecāki vai skolēni. Protams, šeit jāņem vērā arī tas, ka skolotāju vidū latviešu (21%) ir vairāk nekā starp skolēniem un vecākiem.

42% skolotāju ģimenes locekļi ir latvieši, 49% - tuvos rados, 85% - starp draugiem un paziņām un 96% skolotāju darba kolēģi ir latvieši.

Skolēnu etniskajos tīklos radu un paziņu latviešu ir mazāk: 22% skolēnu ģimenēs ir latvieši, 32% - tuvu radu lokā, 73% - draugu un paziņu vidū. Līdzīgi arī vecākiem.

Pamatā respondenti dzīvo krieviskā vidē. 90% skolēniem ģimenes locekļi ir krievi, 92% - krievi ir tuvos rados, 96% - draugu un paziņu vidū. Līdzīgi arī vecākiem (skat. 29.-32.zīm.).

ETNISKĀS ATTIECĪBAS

Savas attiecības ar latviešiem skolotāji parasti raksturo kā “draudzīgas” vai “drīzāk draudzīgas”. No skolēniem savas attiecības ar latviešiem kā draudzīgas vai “drīzāk draudzīgas” raksturoja 82%. Jāuzsver, ka 15% skolēnu izteikušies, ka viņu attiecības ar latviešiem ir “drīzāk naidīgas” un 3% skolēnu savas attiecības ar latviešiem raksturoja kā “naidīgas”. Vecāki savas attiecības ar latviešiem parasti raksturoja kā draudzīgas (skat. 33.zīm.).

Uz jautājumu, “kā ir izmainījušās Jūsu attiecības ar latviešiem pēdējā pusgada laikā?”, lielākā daļa respondentu atbildēja, ka “nav mainījušās” (skolēni - 74%, vecāki - 89%, skolotāji - 92%). Atbildi “uzlabojušās” sniedza 6% skolēnu, 3% vecāku un 4% skolotāju. Būtiskākas atšķirības starp skolēniem, vecākiem un skolotājiem ir vērojamas attiecībā uz atbildi “pasliktinājušās”: šādu atbildi sniedza 20% skolēnu, 8% vecāku un 4% skolotāju (skat. 34.zīm.).

Aptaujas dati liecina, ka attieksme pret latviešiem pasliktinājusies tieši skolēniem, bet vislabāk ar latviešiem saprotas skolotāji. 33% skolēnu atzīst, ka “pēdējā laikā radusies nepatika pret latviešiem”. Šādam izteikumam piekrita 22% vecāku un 8% skolotāju (skat. 35.zīm.).

Skolēni (58%) biežāk salīdzinājumā ar vecākiem (33%) un skolotājiem (14%) uzskata, ka “latvieši un krievi (krieviski runājošie) - tās ir divas konfliktējošas nometnes”. 29% skolēnu “labāk patiktu, ja latvieši un krievi (krieviski runājošie) dzīvotu nošķirti”. Šim izteikumam piekrita arī 14% vecāku un 7% skolotāju (skat. 35.zīm.).

43% skolēnu uzskata, ka “latvieši ir augstprātīgi un kontaktējas tikai ar tiem cilvēkiem, kas zina latviešu valodu” (vecāki - 27%, skolotāji - 13%). 26% skolēnu piekrīt izteikumam “es izvairos no kontaktiem ar latviešiem, jo man viņi nepatīk - latvieši ir pilnīgi savādāki nekā mana tauta” (vecāki - 13%, skolotāji - 4%) (skat. 35.zīm.).

Lielākā daļa gan skolēnu (69%), gan vecāku (65%) labprātāk izvēlētos tādu “darbu, kur ir tikai krieviski runājošie”. Skolotāju vidū šāds uzskats ir - 47% respondentu, kas ir skaidrojams ar lielāku latviešu daudzumu aptaujāto skolotāju vidū (skat. 38.zīm.). Tajā pašā laikā lielākā daļa aptaujāto respondentu piekrita arī izteikumam, ka “izvēloties darba vietu, man nebūtu svarīgi, vai tur strādā latvieši vai krievi” (69% skolēnu, 69% vecāku un 75% skolotāju) (skat. 36.zīm.).

Lielākā daļa skolēnu (73%) un vecāku (64%) piekrita izteikumam “vislabāk es jūtos, kad man apkārt ir tikai krievi vai krieviski runājošie” (skolotāji - 49%) (skat. 38.zīm.) Tajā pašā laikā daudzi skolotāji (87%) un vecāki (81%) uzskata, ka “Latvijas sabiedrība ir draudzīga un mierīga, politiķi ir tie, kas dala sabiedrību latviešos un krievus (krieviski runājošos)”. No skolēniem šim izteikumam piekrita 60% aptaujāto. (skat. 36.zīm.) Plaši izplatīts ir viedoklis “man ir neitrāla attieksme pret latviešiem - tie ir cilvēki, kas dzīvo man līdās un ar kuriem es kontaktējos nepieciešamības gadījumā”, tam pievienojas 71% skolēnu, 76% vecāku un 62% skolotāju (skat. 38.zīm.).

Attiecībā par viedokli “man nav nekādu problēmu kontaktēties ar latviešiem - latvieši ir tādi paši cilvēki kā visi citi” - pozitīvi izsakās 96% skolotāju, 87% vecāku un 75% skolēnu. Izteikumam “man ir vienalga, vai draudzēties ar latvieti vai krievu, ka tikai ir kopīgas intereses” piekrita 82% skolēnu, 90% vecāku un 92% skolotāju (skat. 36.zīm.).

Ar faktoru analīzes* palīdzību, apkopojot grupās savstarpēji saistītās attieksmes, tika noteikti faktori (attieksmju tipi), kas raksturo vecāku, skolotāju un skolēnu pamatattieksmes. Katrai attieksmju grupai (faktoram) tika piešķirts nosaukums.

Visās mērķa grupās izdalās etniskās netolerances faktors, kuru veido izteikumi, kas raksturo nepatiku un negatīvu attieksmi pret latviešiem. Tas nozīmē, ka gan skolēnu, gan vecāku, gan skolotāju vidū ir grupas, kas pauž tieši šajā faktorā apvienoto izteikumu attieksmes. Jāpiebilst, ka skolēnus, kuriem ir netoleranta attieksme, raksturo arī vēlme nodalīties no latviešiem.

Skolēnu attieksmju tipi:

- etniskā nošķirtība un netolerance,
- politiskā līdztiesība,
- diskriminācija darba tirgū,
- politiskais kompromiss,
- kosmopolītisms.

Atšķirībā no vecākiem un skolotājiem skolēniem neizdalījās etniskās tolerances faktors. Izteikumi, kas raksturo etnisko toleranci, skolēnu gadījumā ietilpst etniskās netolerances faktorā ar pretējo zīmi, kas nozīmē šo pazīmju noliegšanu.

Skolotāju attieksmju tipi:

- politiskā līdztiesība,
- etniskā tolerance,
- etniskā netolerance, politiskais kompromiss
- etniskā nošķirtība un kosmopolītisms.

Skolotāju un vecāku gadījumā izdalījās etniskās tolerances faktors, kas sevī ietver pozitīvus izteikumus par latviešiem. Salīdzinājumā ar vecākiem un skolēniem, skolotājiem vēlme nodalīties no latviešiem nav tik izteikta. Viņus vairāk raksturo politiskā kompromisa attieksmes, proti, attieksme pret latviešiem ir neitrāli labvēlīga, neskatoties uz to, ka vienlaikus šos skolotājus raksturo izteikumi, atbilstoši kuriem viņi vairāk vēlas kontaktēties ar savas tautības piederīgajiem, nevis latviešiem.

Vecāku attieksmju tipi:

- etniskā netolerance,
- etniskā tolerance un integrācija,
- politiskā līdztiesība,
- etniskā nošķirtība,
- diskriminācija darba tirgū,
- kosmopolītisms.

Vecāku gadījumā vairāk dominē vēlme nodalīties no latviešiem un neitrāla, nevis labvēlīga attieksme pret latviešiem.

Balstoties uz faktoru analīzes rezultātiem, īpaši skolēnu vecāku gadījumu, izteikumi tika sadalītas grupās, un to summētās atbildes ‘piekrītu’ un ‘pilnīgi piekrītu’ tika atspoguļotas grafikos (35.-40.zīm).

* Faktoru analīzes rotētās komponentu matricas skatīt zemāk.

Rotētās komponentu matricas*

▪ Skolēni

IZTEIKUMI	FAKTORI				
	1.Etniskā nošķirtība un netolerance	2.Politiskā līdztiesība	3.Diskrimi- nācija darba tirgū	4.Politiskais kompromiss	5.Kosmo- politisms
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo man viņi nepatīk – latvieši ir pilnīgi savādāki nekā mana tauta	,741				
Man labāk patīktu, ja latvieši un krievi (krieviski runājošie) dzīvotu nošķirti	,729				
Vislabāk es jūtos, kad man apkārt ir tikai krievi vai krieviski runājošie	,701				
Man nav nekādu problēmu kontaktējoties ar latviešiem – latvieši ir tādi paši cilvēki kā visi citi	-,690				
Pēdējā laikā man radusies nepatika pret latviešiem	,683				
Man ir vienalga, vai draudzēties ar latvieti vai krievu, ka tikai ir kopīgas intereses	-,673				
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda	-,662				
Vislabāk es izvēlētos darbu, kur ir tikai krieviski runājošie	,641				
Izvēloties darba vietu, man nebūtu svarīgi, vai tur strādā latvieši vai krievi	-,540				
Latvieši ir augstprātīgi un kontaktējas tikai ar tiem cilvēkiem, kas zina latviešu valodu	,521		,358		
Latvieši un krievi (krieviski runājošie)- tās ir divas konfliktējošas nometnes	,520				
Latvijā visiem cilvēkiem ir vienlīdzīgas iespējas ietekmēt lēmumu pieņemšanu		,742			
Valsts pakāpeniski uzlabo izglītības kvalitāti krievu skolās		,631			
Latvijā man ir iespēja brīvi paust savu viedokli jebkurā jautājumā		,623			
Latvijā, iekārtojoties jebkurā darbā, nav svarīga profesionālā kvalifikācija, bet pilsonība – priekšroka tiek dota Latvijas pilsoņiem			,759		
Latvijā, iekārtojoties darbā, nav svarīgas profesionālās zināšanas un prasmes, bet gan tautība			,737		
Man ir neitrāla attieksme pret latviešiem – tie ir cilvēki, kas dzīvo man līdās un ar kuriem kontaktējos nepieciešamības gadījumā				,690	
Latvijas sabiedrība ir draudzīga un mierīga, politiķi ir tie, kas sadala latviešus un krievus (krieviski runājošos)				,540	
Visiem valsts iedzīvotājiem, kas to vēlas, vajadzētu piešķirt pilsonību				,331	,325
Man ir vienalga, kurā valstī dzīvot, ka tikai labi dzīves apstākļi					,777
Man negribētos pārcelties uz dzīvi citā valstī, jo Latvija ir mana dzimtene		,318			-,482

* Faktori iegūti pielietojot Galveno komponentu metodi ar Varimax rotāciju. Koeficienti iekavās ir jāsaprot kā korelācijas koeficienti starp pazīmēm un faktoriem (

▪ *Skolotāji*

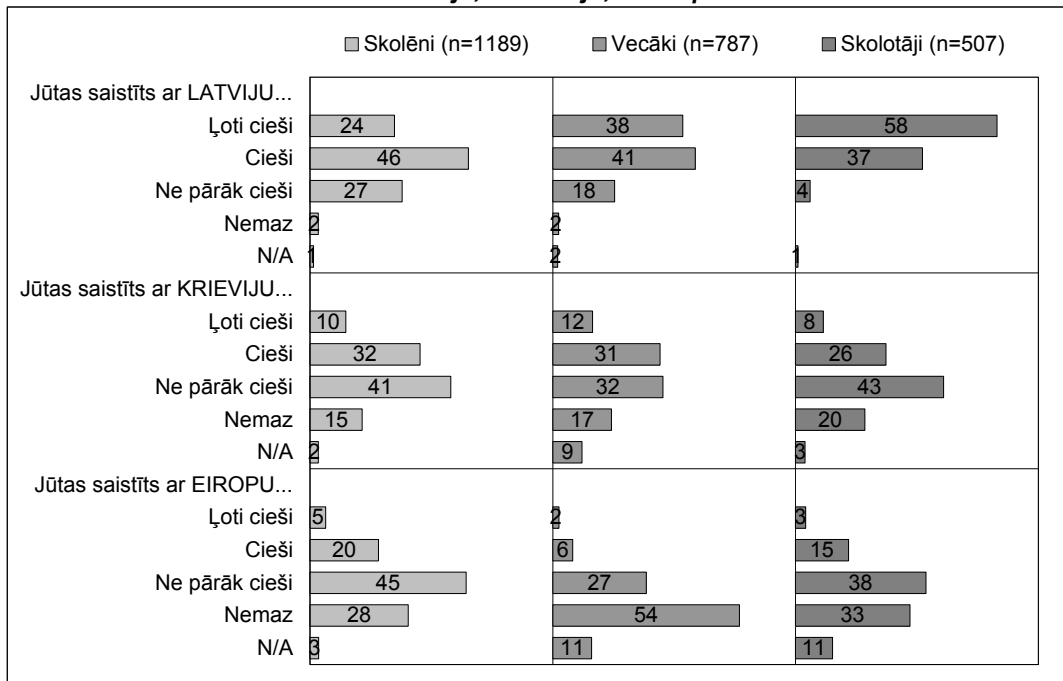
IZTEIKUMI	FAKTORI				
	1. Politiskā līdztiesība	2. Etniskā tolerance	3. Etniskā netolerance	4. Politiskais kompromiss un etniskā nošķirtība	5. Kosmopolitisms
Latvijā visiem cilvēkiem ir vienlīdzīgas iespējas ietekmēt lēmumu pieņemšanu	,712				
Latvijā, iekārtojoties darbā, nav svarīgas profesionālās zināšanas un prasmes, bet gan tautība	-,645		,308		
Latvijā, iekārtojoties jebkurā darbā, nav svarīga profesionālā kvalifikācija, bet pilsonība – priekšroka tiek dota Latvijas pilsoņiem	-,616		,347		
Latvijā man ir iespēja brīvi paust savu viedokli jebkurā jautājumā	,614				
Valsts pakāpeniski uzlabo izglītības kvalitāti krievu skolās	,563			-,382	
Man ir vienalga, vai draudzēties ar latvieti vai krievu, ka tikai ir kopīgas intereses		,728			
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda		,709			
Izvēloties darba vietu, man nebūtu svarīgi, vai tur strādā latvieši vai krievi		,694			
Man labāk patīktu, ja latvieši un krievi (krieviski runājošie) dzīvotu nošķirti		-,521	,309		
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo man viņi nepatīk – latvieši ir pilnīgi savādāki nekā mana tauta		-,453	,381		,361
Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar latviešiem – latvieši ir tādi paši cilvēki kā visi citi	,342	,423			
Latvieši un krievi (krieviski runājošie)- tās ir divas konfliktējošas nometnes			,721		
Pēdējā laikā man radusies nepatika pret latviešiem			,655		
Latvieši ir augstprātīgi un kontaktējas tikai ar tiem cilvēkiem, kas zina latviešu valodu			,635		
Visiem valsts iedzīvotājiem, kas to vēlas, vajadzētu piešķirt pilsonību	-,369			,587	
Latvijas sabiedrība ir draudzīga un mierīga, politiķi ir tie, kas sadala latviešus un krievus (krieviski runājošos)				,581	
Man ir neitrāla attieksme pret latviešiem – tie ir cilvēki, kas dzīvo man līdzās un ar kuriem kontaktējos nepieciešamības gadījumā				,568	
Vislabāk es izvēlētos darbu, kur ir tikai krieviski runājošie	-,381	-,318		,542	
Vislabāk es jūtos, kad man apkārt ir tikai krievi vai krieviski runājošie	-,377	-,358		,529	
Man ir vienalga, kurā valstī dzīvot, ka tikai labi dzīves apstākļi					,741
Man negribētos pārcelties uz dzīvi citā valstī, jo Latvija ir mana dzimtene		,308			-,637

- Vecāki

IZTEIKUMI	FAKTORI					
	1.Etniskā netolerance	2.Etniskā tolerance un integrācija	3.Politiskā līdztiesība	4.Etniskā nošķirtība	5.Diskriminācija darba tirgū	6.Kosmopolitisms
Latvieši un krievi (krieviski runājošie)- tās ir divas konfliktējošas nometnes	,740					
Latvieši ir augstprātīgi un kontaktējas tikai ar tiem cilvēkiem, kas zina latviešu valodu	,720					
Pēdējā laikā man radusies nepatika pret latviešiem	,663					
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo man viņi nepatīk – latvieši ir pilnīgi savādāki nekā mana tauta	,638	-,314				
Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar latviešiem – latvieši ir tādi paši cilvēki kā visi citi	-,506	,430				
Man labāk patīktu, ja latvieši un krievi (krieviski runājošie) dzīvotu nošķirti	,491	-,462				
Izvēloties darba vietu, man nebūtu svarīgi, vai tur strādā latvieši vai krievi		,716				
Man ir vienalga, vai draudzēties ar latvieti vai krievu, ka tikai ir kopīgas intereses	-,330	,695				
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda		,522				
Latvijas sabiedrība ir draudzīga un mierīga, politiķi ir tie, kas sadala latviešus un krievus (krieviski runājošos)		,453				
Latvijā visiem cilvēkiem ir vienlīdzīgas iespējas ietekmēt lēmumu pieņemšanu			,775			
Latvijā man ir iespēja brīvi paust savu viedokli jebkurā jautājumā			,689			
Valsts pakāpeniski uzlabo izglītības kvalitāti krievu skolās			,585			
Man ir neitrāla attieksme pret latviešiem – tie ir cilvēki, kas dzīvo man līdzās un ar kuriem kontaktējos nepieciešamības gadījumā				,685		
Vislabāk es izvēlētos darbu, kur ir tikai krieviski runājošie	,339	-,319		,577		
Vislabāk es jūtos, kad man apkārt ir tikai krievi vai krieviski runājošie	,361	-,334		,561		
Visiem valsts iedzīvotājiem, kas to vēlas, vajadzētu piešķirt pilsonību				,421		
Latvijā, iekārtojoties jebkurā darbā, nav svarīga profesionālā kvalifikācija, bet pilsonība – priekšroka tiek dota Latvijas pilsoņiem					,815	
Latvijā, iekārtojoties darbā, nav svarīgas profesionālās zināšanas un prasmes, bet gan tautība					,744	
Man ir vienalga, kurā valstī dzīvot, ka tikai labi dzīves apstākļi						,795
Man negribētos pārcelties uz dzīvi citā valstī, jo Latvija ir mana dzimtene		,333				-,731

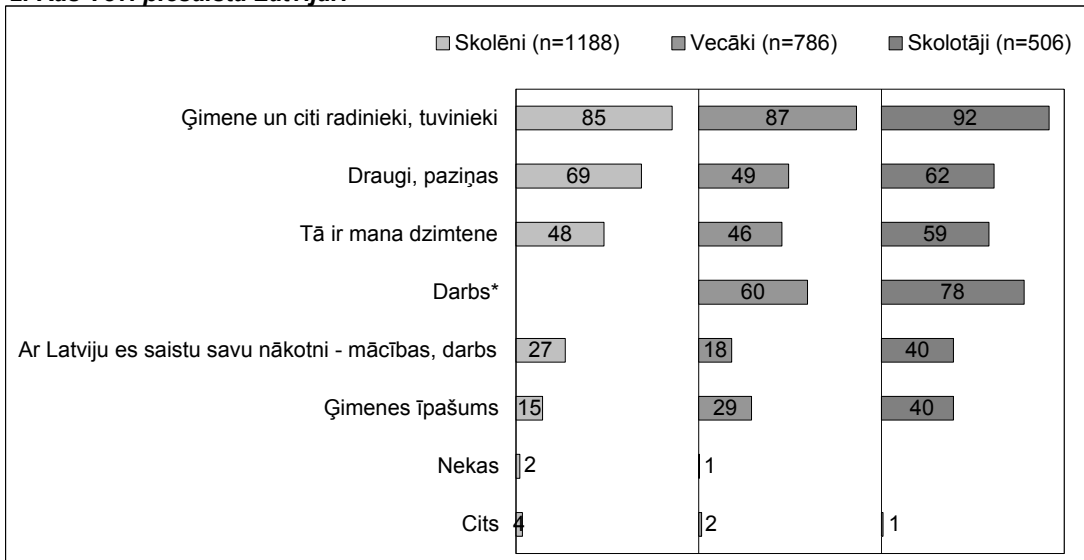
VALSTISKĀ APZIŅA

1. Cik cieši Tu Jūties saistīts ar ... Latviju, ... Krieviju, ... Eiropu?



BĀZE: visi respondenti

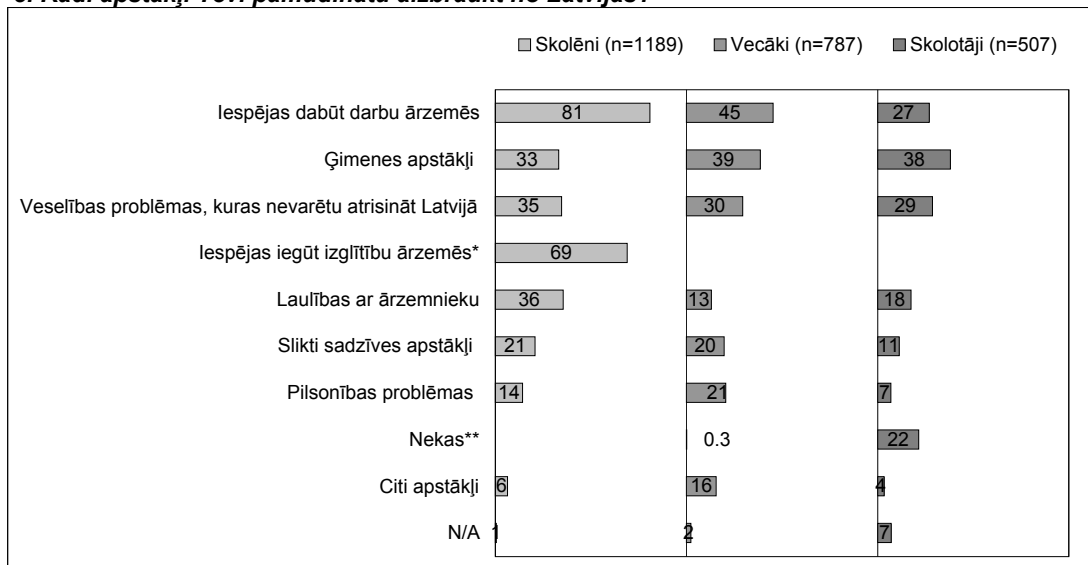
2. Kas Tevi piesaista Latvijai?



BĀZE: respondenti, kas sniedza noteiktu atbildi vairāku atbilžu jautājumus, % summa >100

* Atbilžu variants skolotāju un vecāku anketā

3. Kādi apstākļi Tevi pamudinātu aizbraukt no Latvijas?



BĀZE: visi respondenti

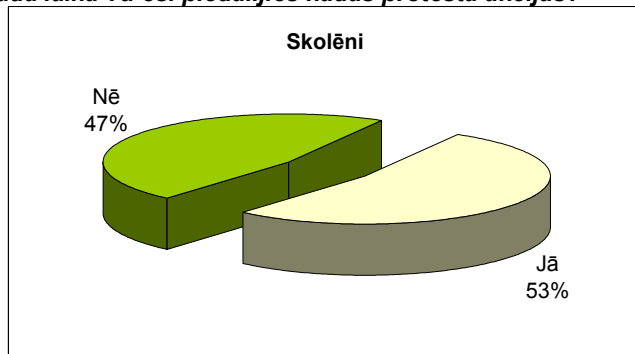
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

* Atbilžu variants skolēnu anketā

**Atbilžu variants skolotāju un vecāku anketā

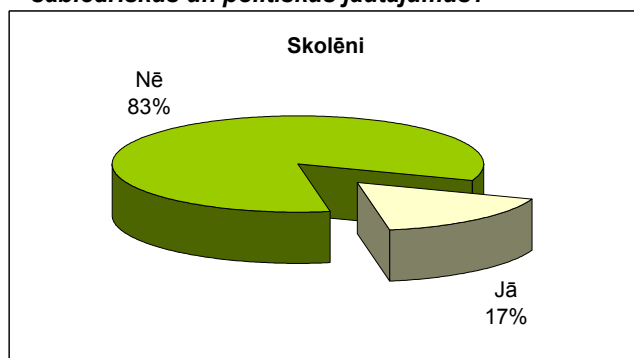
POLITISKĀ LĪDZDALĪBA

4. Vai pēdējā pusgada laikā Tu esi piedalījies kādās protesta akcijās?



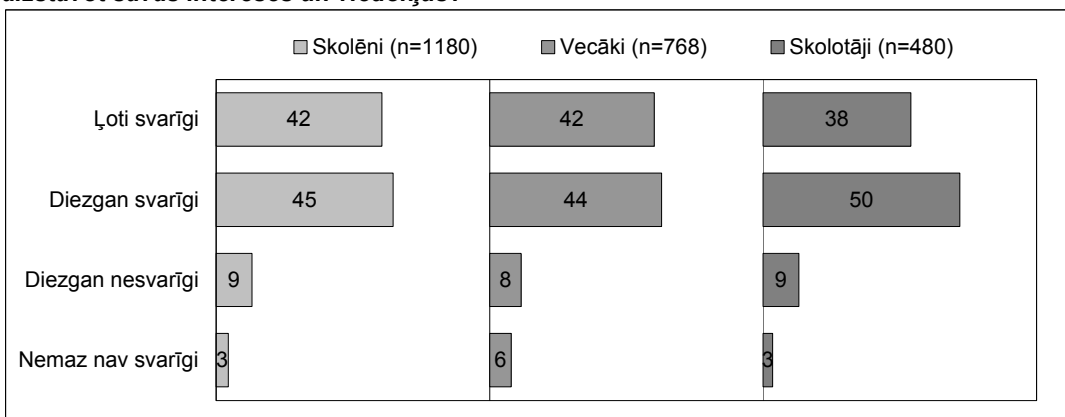
Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n = 1182

5. Vai pēdējā pusgada laikā Tu esi iesaistījies kādā organizācijā, biedrībā, lai risinātu kādus sabiedriskus un politiskus jautājumus?



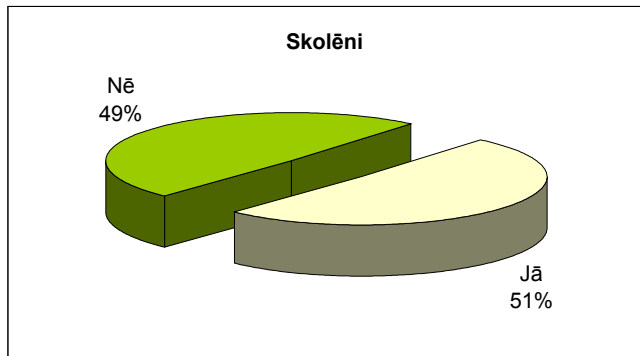
Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n = 1182

6. Kā Jūs domājat, cik svarīgi ir iesaistīties politiskās un sabiedriskās aktivitātēs, aizstāvēt savas intereses un viedokļus?



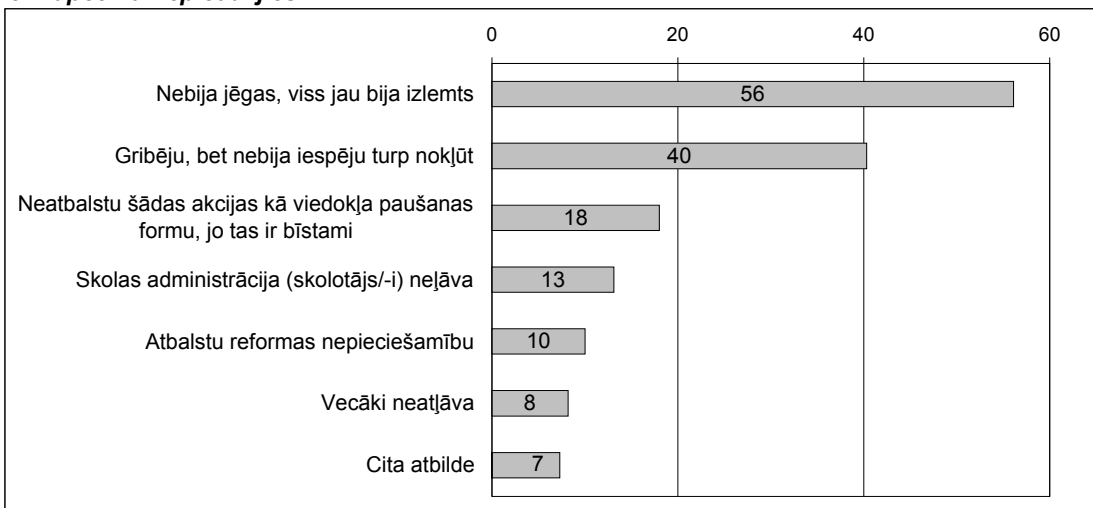
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

7. Vai Tu esi piedalījies kādā no akcijām pret izglītības reformu mazākumtautību skolās?



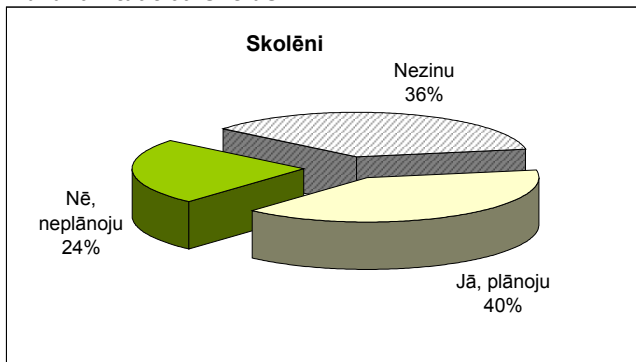
Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n = 1176

8. Kāpēc Tu nepiedalījies?



BĀZE: skolēni, kuri nav piedalījušies nevienā no akcijām pret izglītības reformu mazākumtautību skolās un kas snieguši noteiktu atbildi vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

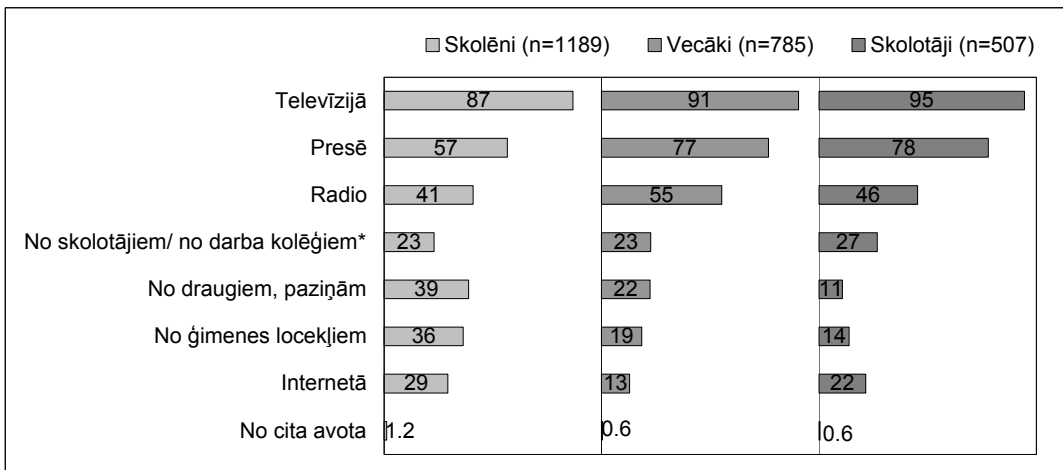
9. Vai Tu turpmāk plāno piedalīties kādās akcijās pret izglītības reformu mazākumtautību skolās?



Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n = 1114

POLITISKĀ SOCIALIZĀCIJA

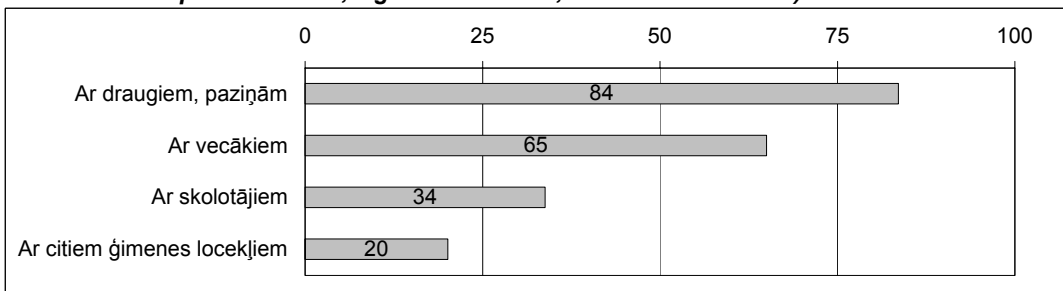
10. Sakiet, lūdzu, kur Jūs iegūstat visvairāk informācijas par politiskajiem notikumiem un aktualitātēm valstī?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

* Atbilžu variants skolotāju un vecāku anketā vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

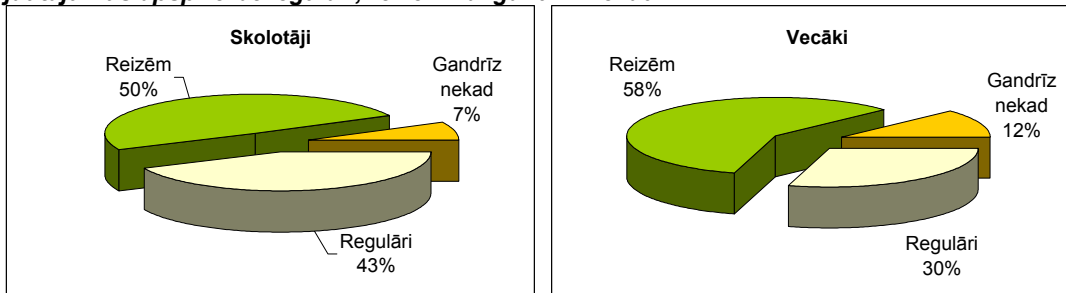
11. Ar ko Tu visbiežāk apspried politiskus jautājumus (piemēram, Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, izglītības reforma, valdības krīze utml.)?



Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n=1182

vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

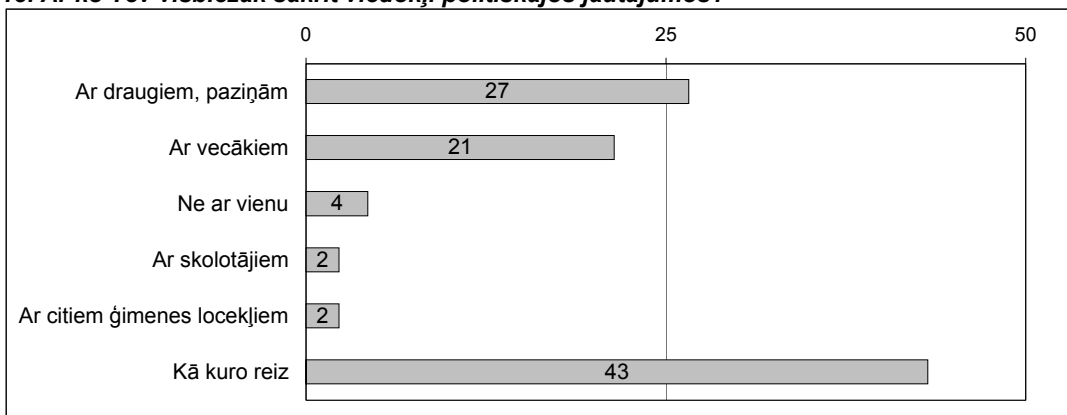
12. Cik bieži Jūs apspriežat politiskus jautājumus (piemēram, iestāšanos Eiropas Savienībā, izglītības reformu, valdības krīzi u.c.) ar saviem skolēniem/ (meitu/dēlu)? Vai Jūs šos jautājumus apspriežat regulāri, reizēm vai gandrīz nekad?



Bāze: skolotāji, kas snieguši noteiktu atbildi, n=502

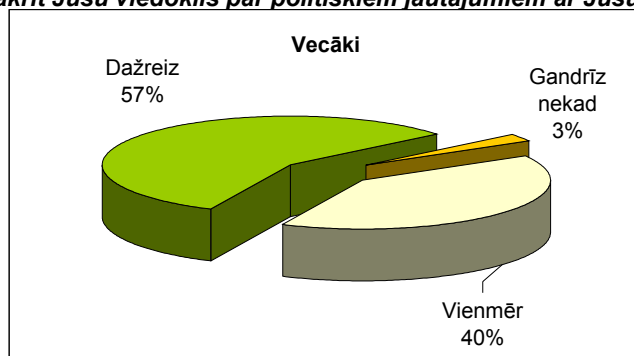
Bāze: vecāki, kas snieguši noteiktu atbildi, n=785

13. Ar ko Tev visbiežāk sakrīt viedokļi politiskajos jautājumos?



Bāze: skolēni, kuri sniedza noteiktu atbildi, n = 1010

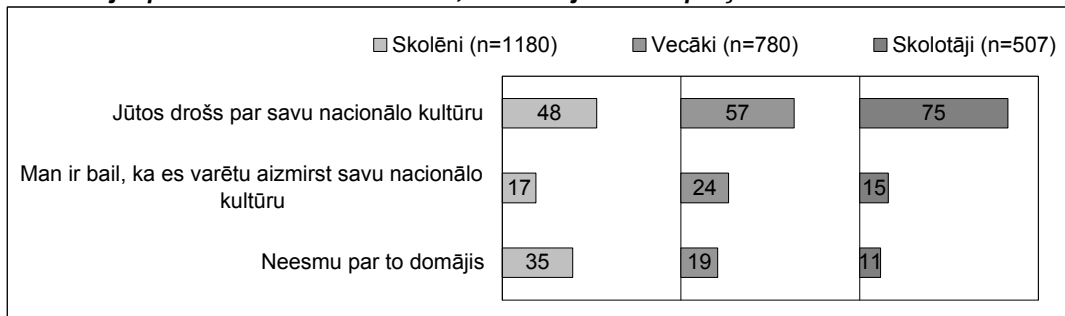
14. Cik bieži sakrīt Jūsu viedoklis par politiskiem jautājumiem ar Jūsu meitas/ dēla viedokli?



Bāze: vecāki, kuri apspriež ar bērniem politiskus jautājumus un ir snieguši noteiktu atbildi, n=681

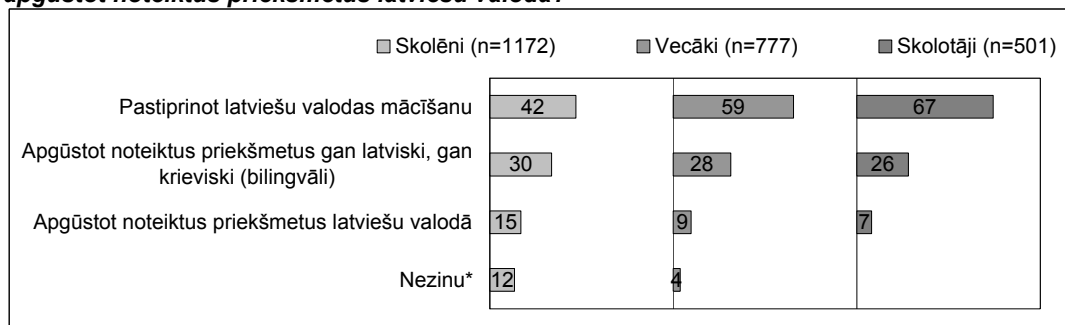
IZGLĪTĪBAS REFORMA

15. Domājot par savu nacionālo kultūru, kādas sajūtas Jūs pārņēmt?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

16. Kā, Jūsaprāt, būtu jāapgūst latviešu valoda krievu pamatskolās (1. līdz 9. klasei), pastiprinot latviešu valodas mācīšanu, mācot atsevišķus priekšmetus bilingvāli vai arī apgūstot noteiktus priekšmetus latviešu valodā?

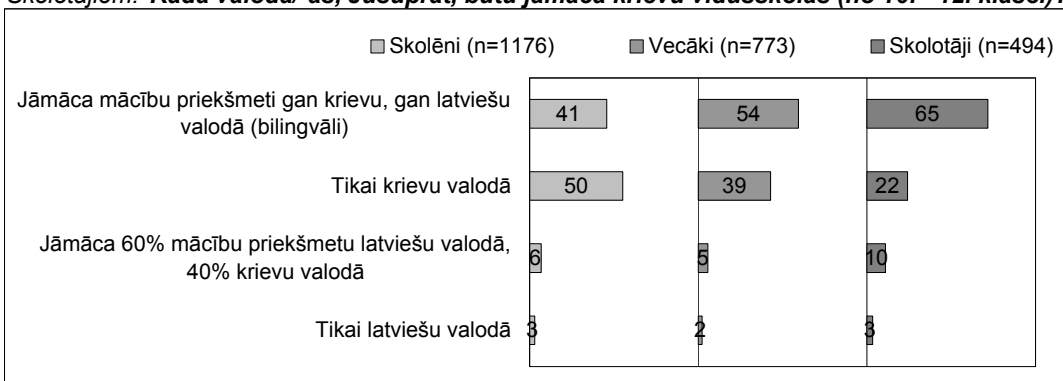


Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

* Atbilžu variants skolēnu un vecāku anketā

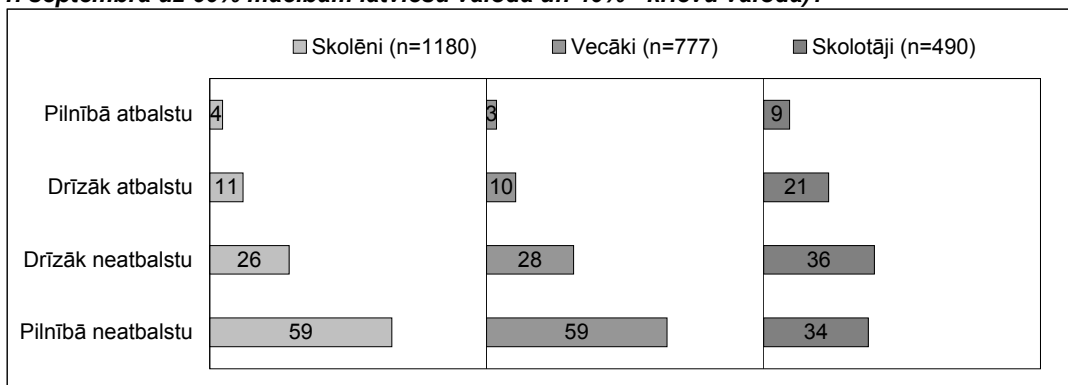
17. Skolēniem: **Kādā valodā Tu gribētu mācīties vidusskolā (no 10. - 12. klasei)?** Vecākiem: **Kādā valodā Jūs gribētu, lai Jūsu meita/ dēls mācītos vidusskolā (no 10. - 12. klasei)?**

Skolotājiem: **Kādā valodā/-ās, Jūsaprāt, būtu jāmāca krievu vidusskolās (no 10. - 12. klasei)?**



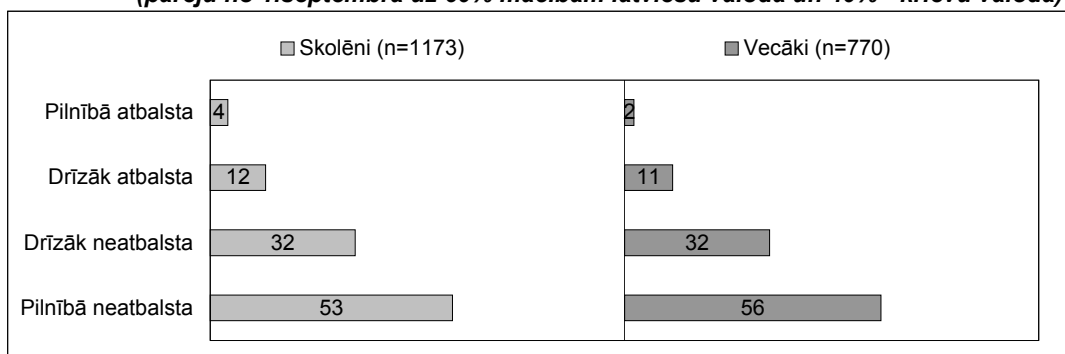
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

18. Kāda ir Jūsu attieksme pret izglītības reformu mazākumtautību skolās (pāreju no 1. septembra uz 60% mācībām latviešu valodā un 40% - krievu valodā)?



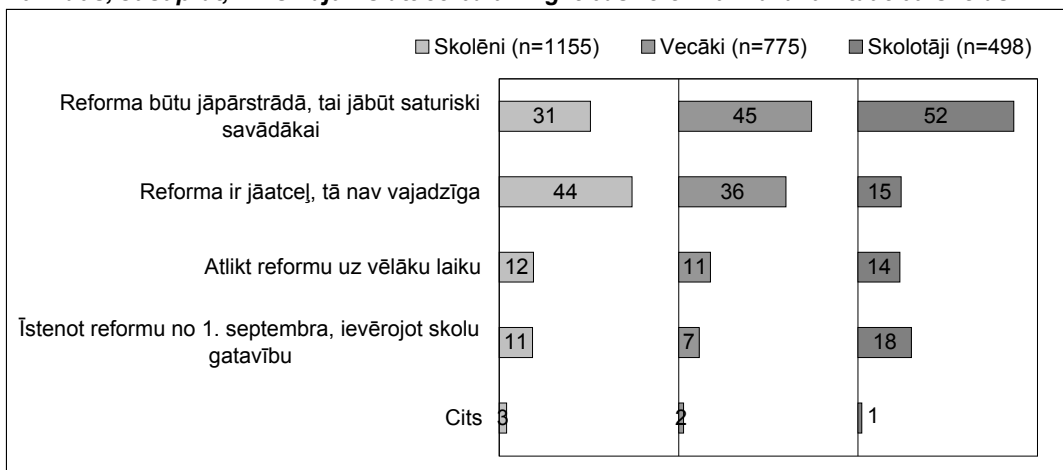
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

**19. Skolēniem: Kāda ir Tavu vecāku attieksme pret izglītības reformu mazākumtautību skolās (pāreju no 1.septembra uz 60% mācībām latviešu valodā un 40% - krievu valodā)?
Vecākiem: Kāda ir Jūsu meitas/ dēla attieksme pret izglītības reformu mazākumtautību skolās (pāreju no 1.septembra uz 60% mācībām latviešu valodā un 40% - krievu valodā)?**



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

20. Kāds, Jūsuprāt, ir risinājums attiecībā uz izglītības reformu mazākumtautību skolās?

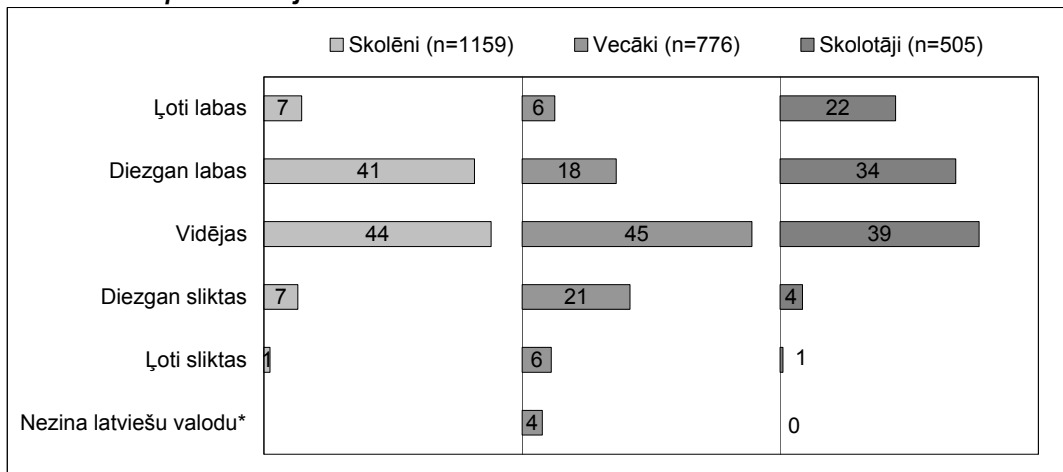


Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

LATVIEŠU VALODA

I. VALODAS ZINĀŠANAS

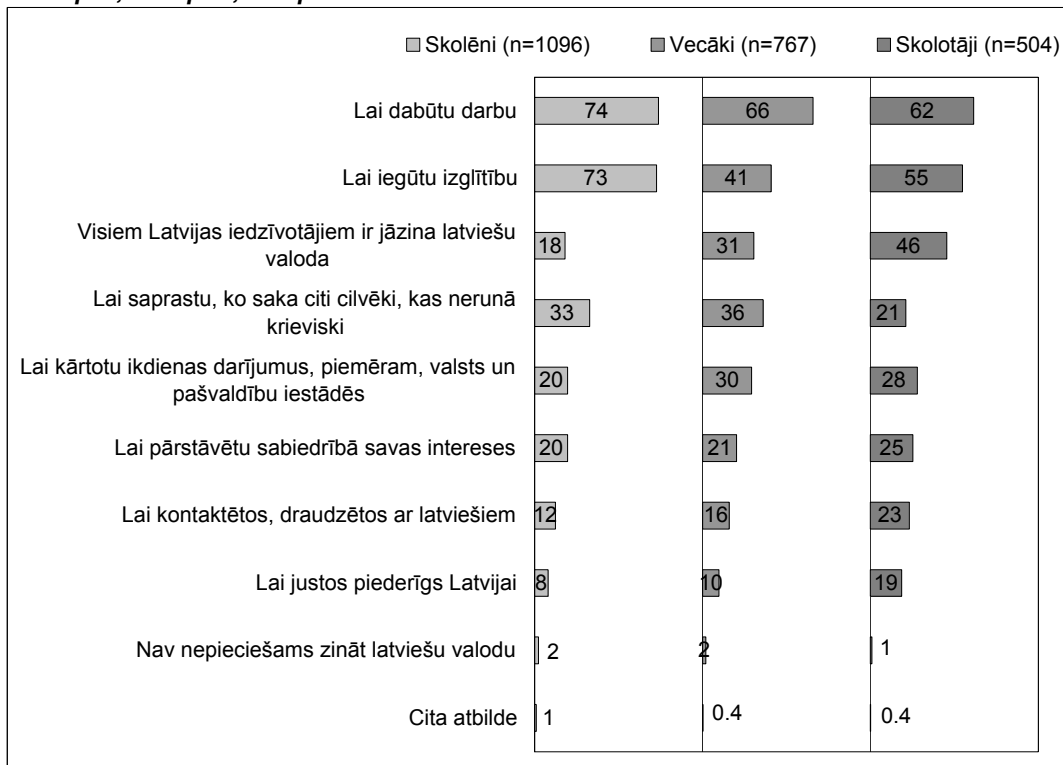
21. Kā Jūs kopumā vērtējat savas latviešu valodas zināšanas?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

* Atbilžu variants skolotāju un vecāku anketā

22. Kāpēc, Jūsuprāt, ir nepieciešams zināt latviešu valodu?

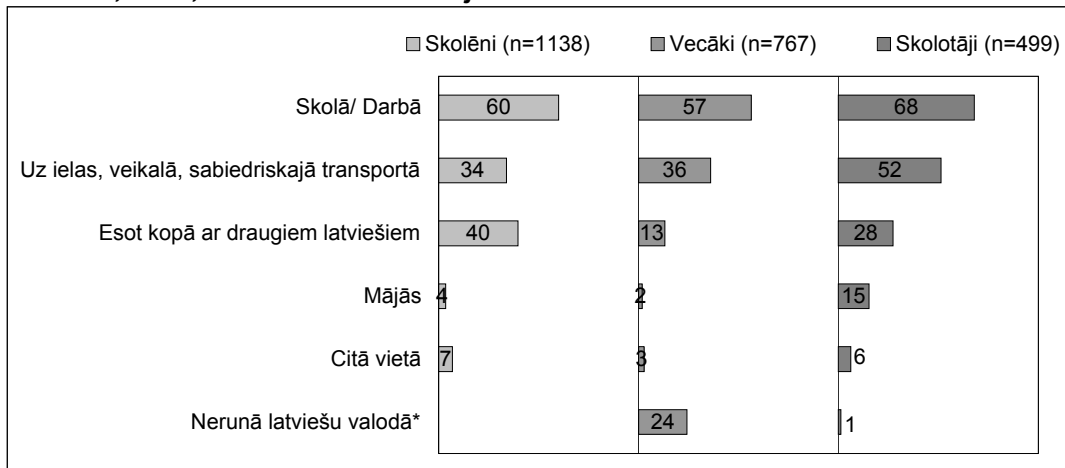


Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

II. VALODAS LIETOŠANA

23. Sakiet, lūdzu, kur Jūs visbiežāk runājat latviešu valodā?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

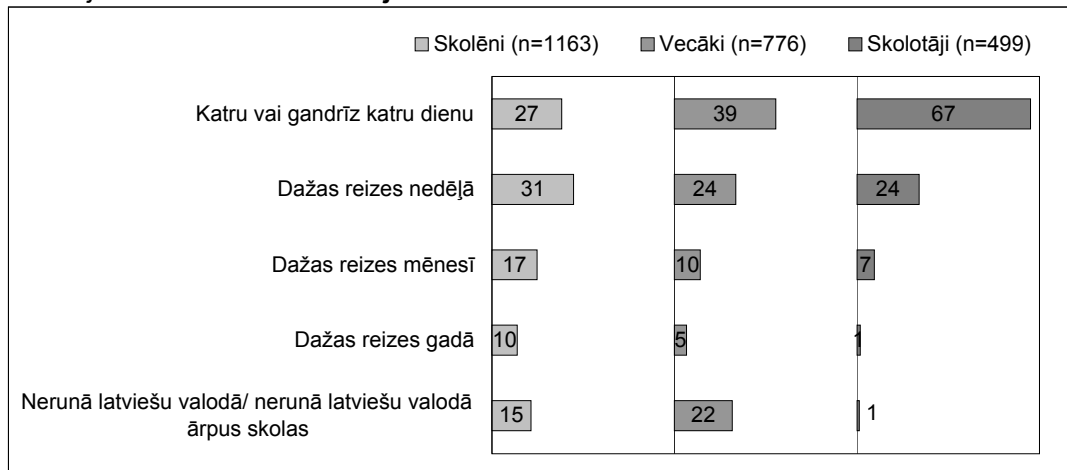
* Atbilžu variants skolotāju un vecāku anketā

vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

24. Skolēniem: Cik bieži ārpus skolas Tu runā latviešu valodā?

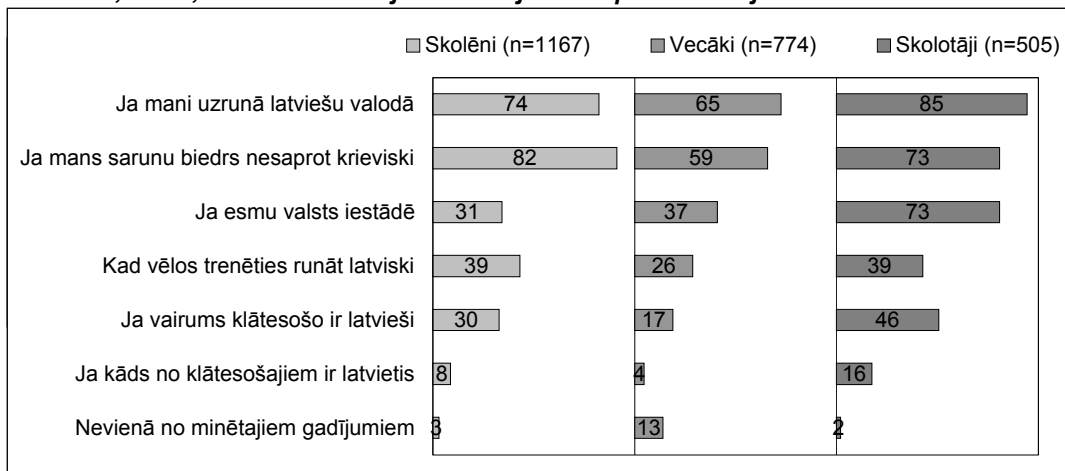
Vecākiem: **Cik bieži Jūs runājat latviešu valodā?**

Skolotājiem: **Cik bieži Jūs sarunājaties latviešu valodā?**



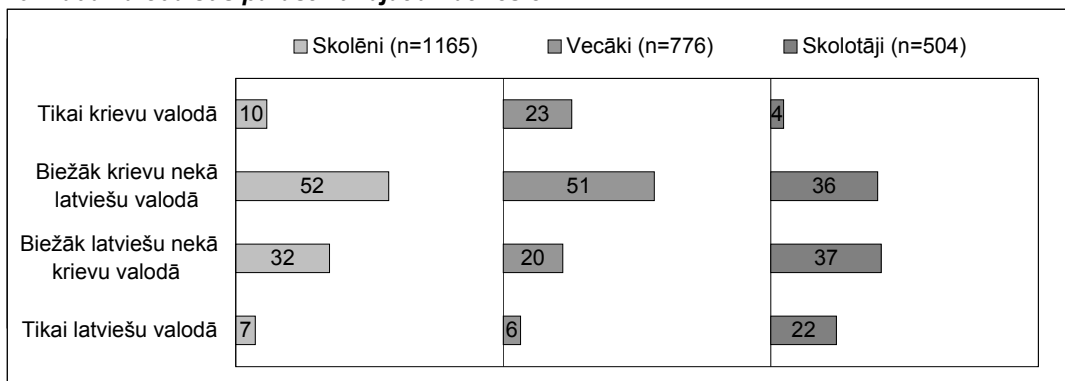
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

25. Sakiet, lūdzu, kurās no minētajām situācijām Jūs parasti lietojat latviešu valodu?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

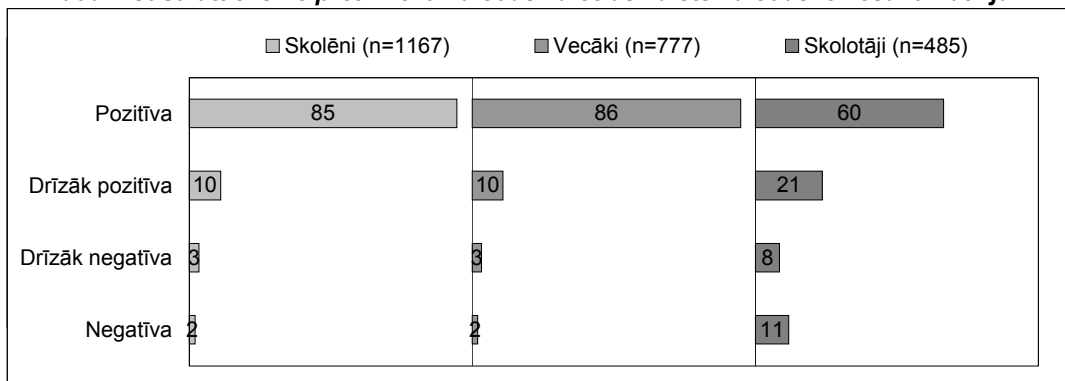
26. Kādā valodā Jūs parasti runājat ar latviešiem?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

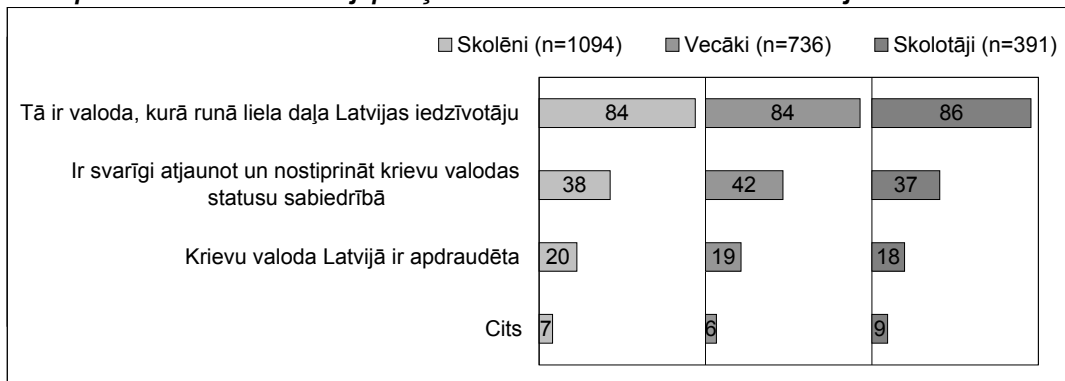
III. ATTIEKSME PRET KRIEVU VALODAS KĀ OTRĀS VALSTS VALODAS IEVIEŠANU LATVIJĀ

27. Kāda ir Jūsu attieksme pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

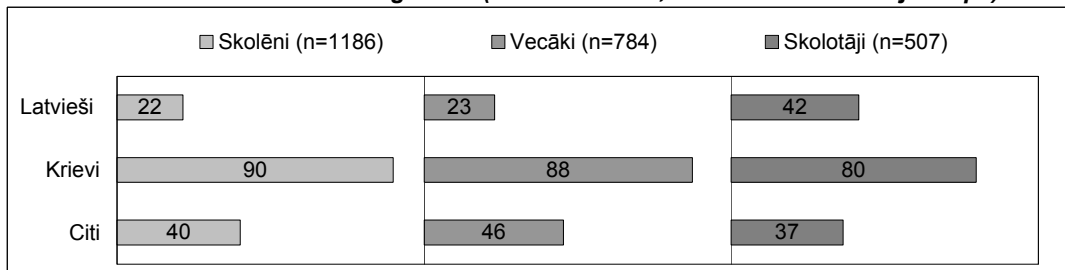
28. Kāpēc krievu valodai būtu jāpiešķir otrās valsts valodas statuss Latvijā?



Bāze: respondenti, kuriem ir pozitīva vai drīzāk pozitīva attieksme pret krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu Latvijā un kuri ir snieguši noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

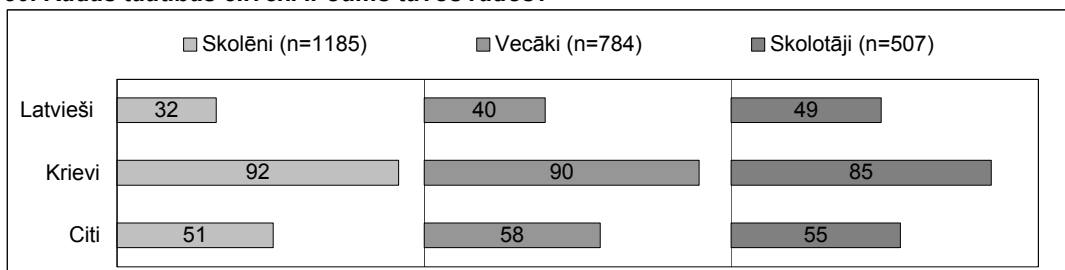
ETNISKĀS ATTIECĪBAS

29. Kādas tautības cilvēki ir Jūsu ģimenē (to cilvēku vidū, ar kuriem Jūs dzīvojat kopā)?



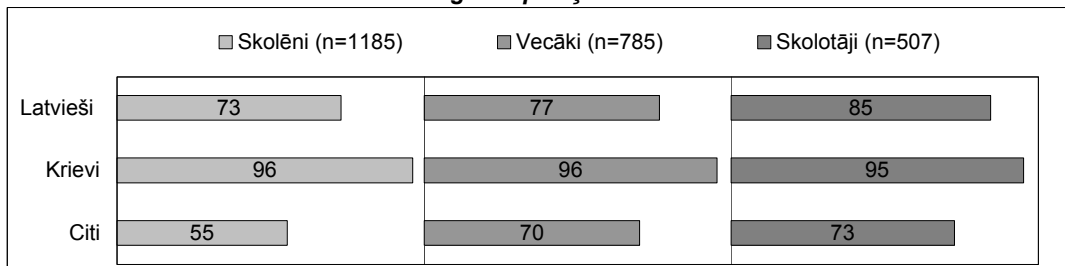
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

30. Kādas tautības cilvēki ir Jums tuvos rados?



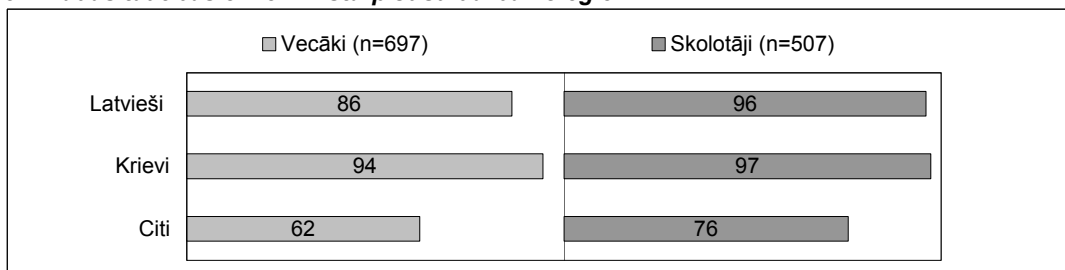
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

31. Kādas tautības cilvēki ir Jums draugu un paziņu vidū?



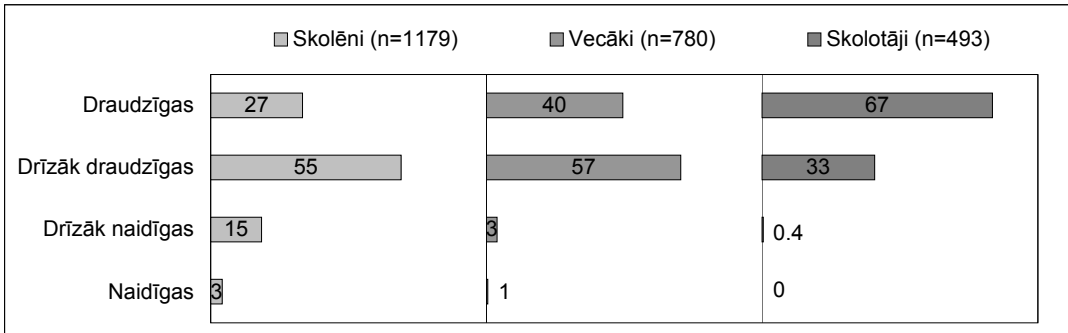
Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

32. Kādas tautības cilvēki ir starp Jūsu darba kolēģiem?



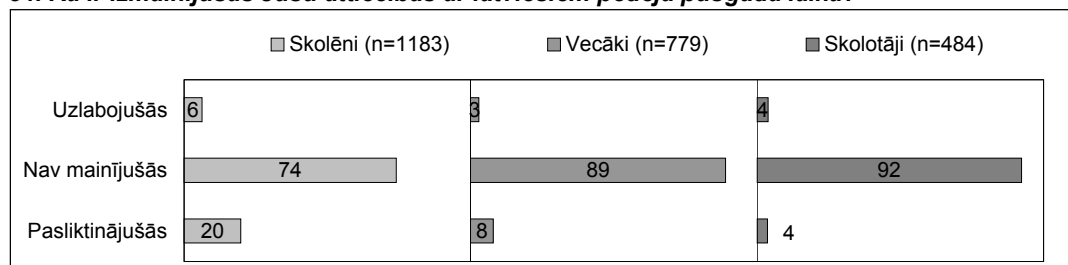
Bāze: respondenti, kuri strādā un kuri sniedza noteiktu atbildi
vairāku atbilžu jautājums, % summa >100

33. Kā Jūs raksturotu savas attiecības ar latviešiem?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

34. Kā ir izmainījušās Jūsu attiecības ar latviešiem pēdējā pusgada laikā?



Bāze: respondenti, kuri sniedza noteiktu atbildi

IZTEIKUMI

Izteikumiem tika piedāvāti atbilstoši varianti - 'pilnīgi piekrītu', 'drīzāk piekrītu', 'drīzāk nepiekrītu' un 'pilnīgi nepiekrītu'. Zīmējumos atspoguļotas kopā summētas atbildes 'pilnīgi piekrītu' un 'piekrītu'.

35. Izteikumi, kas raksturo etnisko netoleranci

	skolēni	vecāki	pedagogi
Latvieši un krievi (krieviski runājošie)- tās ir divas konfliktējošas nometnes Nsk=1179 , Nvec=780 , Nped=498	58	33	14
Latvieši ir augstprātīgi un kontaktējas tikai ar tiem cilvēkiem, kas zina latviešu valodu Nsk=1181 , Nvec=780 , Nped=497	43	27	13
Pēdējā laikā man radusies nepatika pret latviešiem Nsk=1183 , Nvec=779 , Nped=495	33	22	9
Es izvairos no kontakta ar latviešiem, jo man viņi nepatīk – latvieši ir pilnīgi savādāki nekā mana tauta Nsk=1187 , Nvec=778 , Nped=494	26	13	3
Man labāk patīktu, ja latvieši un krievi (krieviski runājošie) dzīvotu nošķirti Nsk=1177 , Nvec=780 , Nped=499	29	14	6

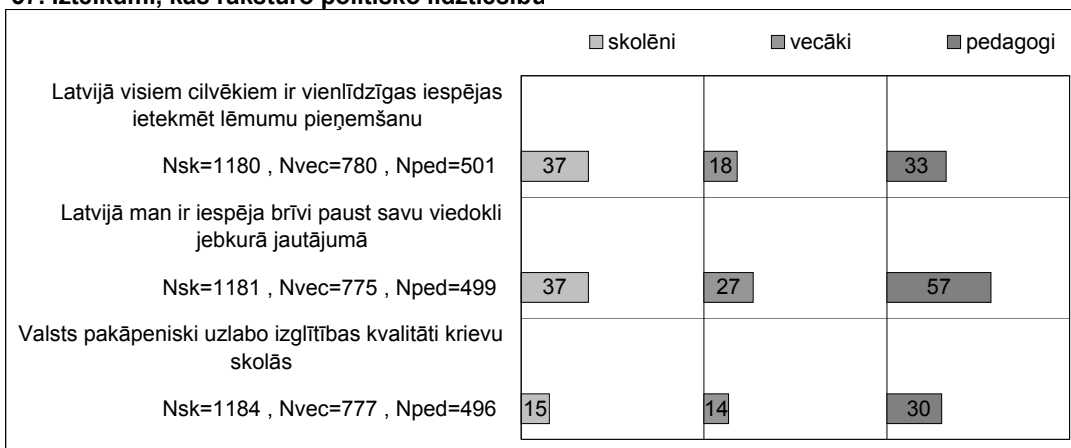
Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

36. Izteikumi, kas raksturo etnisko toleranci un integrāciju

	skolēni	vecāki	pedagogi
Izvēloties darba vietu, man nebūtu svarīgi, vai tur strādā latvieši vai krievi Nsk=1186 , Nvec=782 , Nped=500	70	69	75
Man ir vienalga, vai draudzēties ar latvieti vai krievu, ka tikai ir kopīgas intereses Nsk=1187 , Nvec=787 , Nped=502	81	91	92
Man patīk, ja apkārt ir dažādu tautību cilvēki un skan gan latviešu, gan krievu valoda Nsk=1186 , Nvec=781 , Nped=503	62	86	91
Latvijas sabiedrība ir draudzīga un mierīga, politiski ir tie, kas sadala latviešus un krievus (krieviski runājošos) Nsk=1179 , Nvec=782 , Nped=501	60	81	88
Man nav nekādu problēmu kontaktēties ar latviešiem – latvieši ir tādi paši cilvēki kā visi citi Nsk=1188 , Nvec=783 , Nped=502	75	87	96

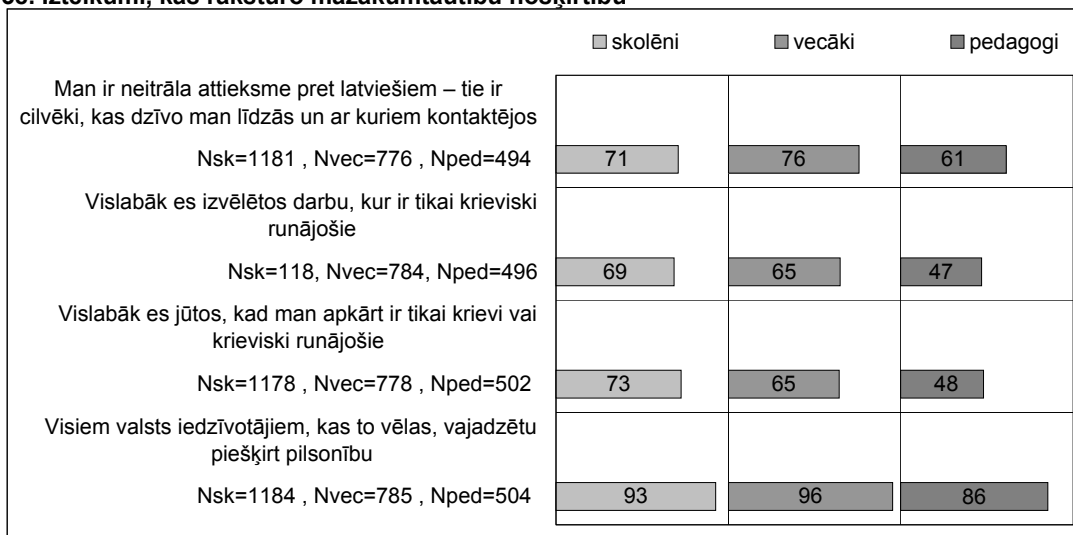
Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

37. Izteikumi, kas raksturo politisko līdztiesību



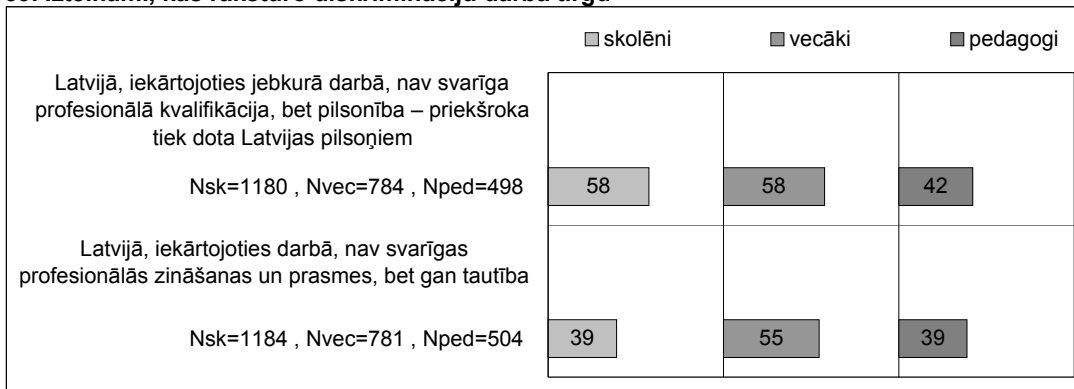
Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

38. Izteikumi, kas raksturo mazākumtautību nošķirtību



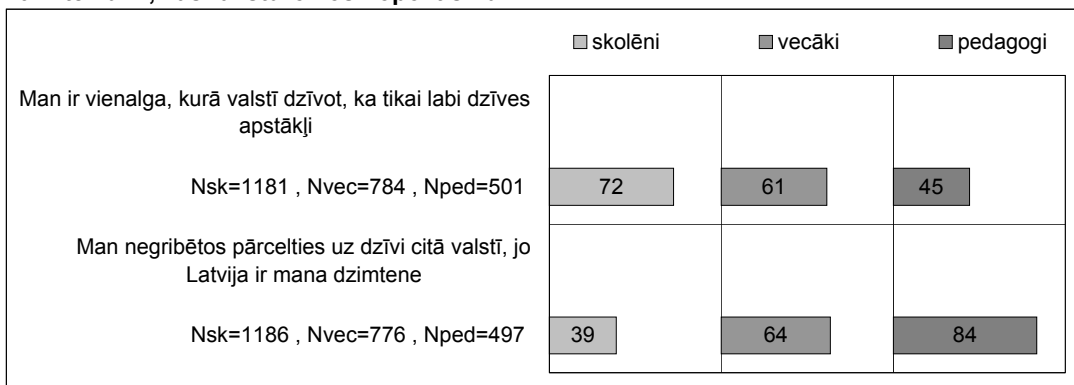
Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

39. Izteikumi, kas raksturo diskrimināciju darba tirgū



Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

40. Izteikumi, kas raksturo kosmopolītismu



Bāze: respondenti, kas snieguši noteiktu atbildi

IZMANTOTIE AVOTI

BSZI pētījumi

Vienota izglītības sistēma: pāreja uz mācībām vidusskolā valsts valodā (2003). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Latvijas iedzīvotāju motivācija un ekspektācijas attiecībā pret Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (2003. gada jūnijs-septembris). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

VALODA (1996 – 2002). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze (2002). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Ceļā uz pilsonisku sabiedrību - 2000 (2001). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Citi avoti

Apine, I. (2001) *Politoloģija. Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Baker, C. (1992) *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters Lmt, Clevedon, UK

Beikers, K. (2002) *Bilingvisms un bilingvālās izglītības pamati* (Tulk. I. Druvieta). Rīga: Nordik. (Baker, C. Key Issues in Bilingualism and Bilingual Education)

Blommert, J. and C. Bulcaen. (2000) *Critical Discourse Analysis*. Annu.Rev.Antropol. 29 pp. 447-466

Dalton, R. (1996) *Citizen Politics* (2nd edn). New Jersey: Chatham House.

Davern, M. (1997) *Social networks and Economic Sociology: A proposed Research Agenda for More Complete Social Science*. American Journal of Economics and Sociology 56 (3) pp. 287-303, July.

De Callia, Reisiġl, and Wodak. (1999) *The Discursive construction of national identities*. Discourse and Society 10 (2) pp. 149-173.

Druvieta, I. (2001). *Latvijas sociolingvistiskās situācijas monitorings*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social change*. Cambridge, UK: Polity.

Granovetter, M. (1974, sec. ed. 1995) *Getting a job: a study of contacts and careers*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Intercultural learning.T-kit. – Partnership Council of Europe & European Commission. Training – youth (2000) (www.training-youth.net) pp.28-29, November.

Kalmus, V. (2003) *“Is interethnic integration possible in Estonia?”: ethno-political discourse of two ethnic groups*. Discourse and Society 14 (6) pp. 667-697. London: Sage Publications.

Karklins, R. (2000) *Theories of National Integration and Developments in Latvia*. Integrācija un etnopolitika, red. Vēbers, E. LU Filozofijas un Socioloģijas institūts.

Nelde, P.H. *Language Conflict*. (1998) In: Handbook of Sociolinguistics. Ed. Coulmas, F. Blackwell Publishers.

Nelde P.H. (1986) *Language Contact Means Language Conflict*. Journal of Multilingual and Multicultural Development Vol.8 pp.33-42.

Wodak, R. and M. Meyer (ed.). (2001) *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage Publications.

Sabatier, P.A. (1993) *Policy change over a decade or more*. In: Sabatier, P.A and Jenkins-Smith H.C. (eds). Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach. West view Press, Boulder, Col.

- Smits, E.D. (1997, 2002) *Nacionālā identitāte*. Izdevniecība AGB.
- Van Dijk, T.A. (1993) *The principles of critical discourse analysis*. Discourse and Society 4 (2) pp. 249-283. London: Sage.
- Van Dijk, T.A., Ting-Toomey, S., Smitherman, G. and Troutman, D. (1997) *Discourse, Ethnicity, Culture and Racism*. In T.A. van Dijk (ed.) Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Vol. 2, pp. 144-180. London: Sage.
- Van Dijk, T.A. (2000) *Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction*. English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July. In: <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>
- Wasserman, S. and K. Faust. (1999) *Social Network Analysis. Methods and Applications*. Cambridge University Press.
- Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M. and K. Liebhart. (1999) *The Discursive Construction of National Identity*. 224 p. (Critical discourse analysis series). Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Young, K. (1977) *Values in the policy process*. Policy and Politics Vol. 5 pp. 1-22.